

SBORNÍK STUDÍÍ

děti a jejich problémy III

**Tento sborník vznikl s laskavou podporou
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.**

děti a jejich problémy III

sdružení linka bezpečí

SBORNÍK STUDÍÍ

děti a jejich problémy III

© Sdružení Linka bezpečí © 2010

texty:

Mgr. Lucie Bukovská

Bc. et Bc. Jan Kaňák

Barbora Krčmářová

Mgr. Lucie Scheerová

Mgr. Kateřina Schmidová

Mgr. Sylvie Stretti

Mgr. Zuzana Karásková Ulbertová

ISBN: 978-80-254-6840-1

obsah

ÚVODNÍ SLOVO	9
Mgr. Lucie Bukovská	
O AUTORECH	11
DĚTI A INTERNET	13
Barbora Krčmářová	
Úvod	15
Češi na síti	15
Jak (se) to vlastně dělá(š)?	18
(Ne)bezpečně on-line aneb Co číhá ve www houštinách	19
Vstříc novým zážitkům rychle, jasně, bez bázně a hany	20
24/7 – nonstop na síti	21
Geneze závislosti	22
Umění mailovat aneb Přátelství a láska on-line	24
Možská panna, 17 let, se zájmem o kazašský film čili	
Adolescenti na internetu	26
Specificky dětské problémy	26
Prevence a pomoc	28
Problematika internetu v práci Linky bezpečí	29
Příběh z Linky bezpečí	33
Rozum do hrsti a vzhůru na síť	33
Informace, podporu a pomoc pro děti i rodiče lze dále hledat například na těchto stránkách	34
Použitá literatura a další zdroje	34
Český statistický úřad – webové dostupná data	35
TÝRANÉ A ZNEUŽÍVANÉ DĚTI A DOSPÍVAJÍCÍ	37
Mgr. Kateřina Schmidová	
Úvod	39
Syndrom týraného a zneužívaného dítěte a jeho historie	39
Fyzické týrání a jeho projevy	41
Psychické týrání a jeho projevy	43

děti a jejich problémy III

Sexuální zneužívání a jeho projevy	45
Rodina a týrané a zneužívané dítě	47
Trauma týraných a zneužívaných dětí a dospívajících	49
Možnosti intervence	50
Trestněprávní intervence a interdisciplinární spolupráce	50
Diagnostika dětí a dospívajících	51
Krizová intervence týraných a zneužívaných dětí	52
Terapie týraných a zneužívaných dětí a dospělých	53
Závěr	54
Syndrom týraného zneužívaného a zanedbávaného dítěte a data Linky bezpečí	55
Použitá literatura	58
Internetové zdroje	58

POTÍŽE DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ 61

Mgr. Zuzana Karásková Ulbertová

Úvod	63
Konkrétní potíže spojené se školním prostředím	64
Problémy ve školním kolektivu	64
Strach z reakce rodičů, z vysvědčení	65
Vztah s učitelem	66
Problémy s učivem	67
Strach ze zkoušky, školy	71
Volba školy	72
Záškoláctví	73
Charakteristika jednotlivých pomáhajících institucí a odborníků – kdo, kde a jak může pomoci s potížemi spojenými se školním prostředím	74
Školní psycholog	74
Výchovný poradce	75
Pedagogicko-psychologická poradna (PPP)	76
Speciálně-pedagogické centrum (SPC)	78
Středisko výchovné péče (SVP)	78
Rodinná poradna	79
Psycholog, psychoterapeut	80
Lékař, neurolog, pedopsychiatr	81
Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)	81
Statistiky Linky bezpečí tykající se školních potíží	83
Příběh z Linky bezpečí	85
Závěr	86
Použité zdroje a literatura	86

VRSTEVNICKÉ VZTAHY	89
Mgr. Lucie Scheerová	
Úvod	91
Vrstevnické vztahy a sociální skupina	91
Vrstevnické vztahy z hlediska vývojových období	92
Vrstevnické vztahy v předškolním věku	92
Vrstevnické vztahy v mladším školním věku	93
Vrstevnické vztahy ve středním školním věku	94
Vrstevnické vztahy v období pubescence	95
Vrstevnické vztahy v období adolescence	97
Vrstevnické vztahy na Lince bezpečí	98
Vztahy s kamarády	98
Posmívání	100
Osamělost	101
Úmrtí kamaráda	102
Strach o vrstevníka	104
Když jsou problémy příliš velké	106
Vrstevnické vztahy v číslech	107
Slovo závěrem	108
Kontakty na odborníky a instituce, kde mohou pomoci při problémech s vrstevnickými vztahy	108
Literatura	109
Elektronické zdroje	109
SEXUÁLNÍ DOSPÍVÁNÍ	111
Bc. et Bc. Jan Kaňák, Mgr. Sylvie Stretti	
Úvod	113
Sexualita a teorie sociálních věd	114
Sexualita a vrstevnické vztahy	121
Komunikace o sexualitě mezi rodiči a dětmi	123
Sexualita a s ní spojené problémy	125
Sexuální edukace, prevence	128
Kontakty aneb kam se obrátit o případnou pomoc, radu	129
Data z linky bezpečí	130
Shrnutí	137
Literatura	137
Internetové zdroje	139
SLUŽBY SLB	140

úvodní slovo

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,
s radostí vám představuji nový díl publikace, ve které se moji kolegové ze Sdružení linka bezpečí pokusili přiblížit vám další témata, s nimiž se na nás děti a dospívající obrazejí. Naším záměrem bylo, abyste mohli v rámci jednotlivých témat získat přehled o tom, co naše klienty trápí (a proč), a dále vám poskytnout některá konkrétní a užitečná vodítka, jak lze postupovat v případech, že se vás toto téma dotýká přímo či je ve vašem okolí. Linka bezpečí jakožto bezplatná nonstop linka pro děti a mládež v loňském roce překročila hranici 8 mil. přijatých telefonátů od chvíle svého spuštění v roce 1994. To je úctyhodné číslo a témata těchto dovolání mohou dobře ukazovat nám dospělým, co je pro naše děti, žáky, studenty důležité a čemu bychom měli věnovat pozornost.

Jaká témata jsme vybrali ve třetím díle publikace? Sledujeme zásadu přinést vám něco nového, a tak to jsou témata: děti a internet, syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN), škola, vrstevnické vztahy a sexuální dozrávání. Témata na první pohled různorodá spojuje jeden důležitý aspekt – abychom s nimi mohli dětem nebo dospívajícím účinně pomoci, je důležitá naše větší informovanost, která s sebou nese i zmenšení tendence bagatelizovat tyto jevy (na což si děti v telefonátech stěžují). Fenomén internetu přináší dospělým i dětem netušené možnosti, a možná právě proto máme tendenci přehlížet jeho pastí a rizika. Ta se zvětšují přímou úměrou tomu, jak nás naše ratolesti v dovednostech pohybovat se ve virtuálním světě strkají do kapsy. Zároveň to ale byly a jsou v první řadě děti, které nemají naši dospělou výbavu a odolnost bránit se případným internetovým útočníkům. Co k tomu dodává Barbora Krčmářová, se dočtete hned po tomto úvodu.

Druhé téma je vážné, až děsivé – syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Nárůst takto zaměřených hovorů na Lince bezpečí i Rodičovské lince (linka provozovaná SLB, zaměřená na pomoc dospělým s potížemi týkajícími se dětí) ukazuje na větší povědomí o tomto jevu. Naše služby jsou zejména s tímto náročným tématem vyhledávané pro svou anonymitu a možnost kdykoliv hovor ukončit. Často totiž od volajících slyšíme velké obavy, co se stane, až jejich „tajemství“ vyjde najevo. O tom, co se v takto týraných dětech a dospívajících odehrává, co potřebují a z čeho mohou plynout jejich neočekávané reakce, se můžete dozvědět v textu Kateřiny Schmidové. Téma, které oproti předešlému může působit až obyčejně, je škola. Když si ale uvědomíme, že děti ve škole tráví postupně velkou část dne a že pro ně neplní jen funkci vzdělávací, ale také se v ní učí žít sociálně: komunikovat, řešit konflikty, spolupracovat, soutěžit, být hodnocen apod., tak se nám otevírá velká oblast možných trápení, ze kterých pro děti není zdánlivě úniku, protože školní docházka je povinná. Podrobněji o tom píše Zuzana Karásková Ulbertová.

Další téma se zaměřuje na vrstevnické vztahy. Jak se vlastně tyto vztahy vyvíjí, co je pro dané vývojové období obvyklé a kdy už dítě potřebuje naši aktivní pomoc, si můžete ujasnit v textu Lucie Scheerové.

A posledním tématem, sexuálním dozráváním, nás provedou autoři dva – Sylvie Stretti a Jan Kaňák. Ukáží nám, z jakých teoretických rámců lze na téma nahlížet, co dospívající v sexuálním vyžívání zásadně ovlivňuje, a nebude chybět ani část praktických odkazů. Každá část publikace obsahuje stručná teoretická vymezení pojmů, praktická vodítka a tipy, ilustrativní příběhy a statistická data z LB.

Uvedené příběhy nejsou přepisem reálně uskutečněných hovorů klientů Linky bezpečí a Rodičovské linky. Jedná se o smyšlený text, který vyjadřuje některé z typických aspektů hovorů na dané téma. Linka bezpečí i Rodičovská linka zachovávají naprostou anonymitu svých klientů.

Na závěr bych vám všem ráda popřála poučné čtení. Doufám, že přinese nové a užitečné myšlenky, a bude tak prospěšné vám i dětem, které ve svém okolí potkáváte.

MGR. LUCIE BUKOVSKÁ
PSYCHOLOŽKA LINKY BEZPEČÍ

o autorech

MGR. LUCIE BUKOVSKÁ

Lucie Bukovská vystudovala Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze, jednooborovou psychologii se specializací na klinickou psychologii. Pracovní zkušenosti má mimo jiné z Psychiatrické léčebny v Bohnicích, kde působila jako klinická psycholožka, či ze Střediska pro děti a mládež v Modřanech, kde byla na pozici terapeutky na krizovém i ambulantním oddělení. Pracovala také v o.s. Baobab s mladými lidmi po psychotické atace, kterým pomáhala v návratu k jejich studiu. Nyní je zaměstnána jako hlavní psycholožka Linky bezpečí ve Sdružení Linka bezpečí a jako konzultantka Rodičovské linky tamtéž. Její další činností je lektorování.

BC. ET BC. JAN KAŇÁK

Jan Kaňák vystudoval sociální práci na ETF UK v Praze (Bc.) a psychologii v kombinaci s genderovými studii (Bc.) na FSS MU v Brně. Na Fakultě sociálních studií pokračuje ve studiu případového poradenství na katedře sociální politiky a sociální práce. Na Lince bezpečí pracuje pět let. Spolupracuje při tvorbě víkendových pobytů pro klienty a klientky OSPOD Nový Bor. Absolvoval krátký výcvik v motivačních rozhovorech (pořádaný o. s. Sananim). Dříve pracoval v Nízkoprahovém zařízení pro děti a mládež Pacific.

MGR. ZUZANA KARÁSKOVÁ ULBERTOVÁ

Zuzana Karásková Ulbertová na Lince bezpečí pracuje od roku 2003, začínala jako konzultantka, od ledna 2006 se realizuje na pozici intervizorky (vedoucí směny). Profesí je psycholožka, vystudovala Fakultu sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Absolvovala dva krátkodobé psychoterapeutické výcviky v gestalterapii a logoterapii. Vedle Linky bezpečí se od roku 2008 věnuje své soukromé psychologické praxi, kde nabízí poradenství a podpůrnou psychoterapii. V letech 2007 – 2008 byla zaměstnána jako psycholožka v Pedagogicko-psychologické poradně Středočeského kraje.

BARBORA KRČMÁŘOVÁ

Barbora Krčmářová dokončuje studium psychologie na FF UK, je frekventantkou systematického psychoterapeutického výcviku při IVGT Praha. Pracuje na Lince bezpečí jako intervizorka (vedoucí směny) a manažerka následného vzdělávání konzultantů. Věnuje se lektorské činnosti, individuálnímu a emailovému poradenství a publikační činnosti.

MGR. LUCIE SCHEEROVÁ

Lucie Scheerová vystudovala psychologii na FF UK. Souběžně se studiem nastoupila na Linku bezpečí, kde během sedmiletého působení postupně procházela různými pracovními kategoriemi. Poslední tři roky pracuje jako intervizor (vedoucí směny). Kromě vedení směny připravuje vzdělávací přednášky a workshopy pro kolegy a pracuje také na chatu Linky bezpečí. Vedle Linky bezpečí pracuje jako soukromá psycholožka.

MGR. KATEŘINA SCHMIDOVÁ

Kateřina Schmidová vystudovala FF UK obor sociální práce a sociální politika, v současné době pracuje jako vedoucí Rodičovské linky ve Sdružení Linka bezpečí a přednáší na Evangelické akademii. Má více než sedmnáctiletou terapeutickou praxi s problémovými a ohroženými dětmi a jejich rodinami a s třídními kolektivy s problematickými vztahy. Odbornou zkušenost získala především v Dětském krizovém centru pro týrané, zneužívané a zanedbávané děti, ve Středisku výchovné péče Modřany, Klíčov a Prev-centru.

MGR. SYLVIE STRETTI

Sylvie Stretti vystudovala psychosociální studia v kombinaci s husitskou teologií (Mgr.). V současné době studuje husitskou teologii v doktorském studijním programu. Tématem disertační práce jsou duchovní potřeby lidí, kteří se dostali do zdravotnického zařízení. Absolvovala výcvik v systemické rodinné terapii (v Institutu rodinné terapie v Praze Motole) a v současnosti pokračuje v následné supervizi. Pracuje pět let na Lince bezpečí a v Církvi československé husitské také pět let. Spolupracuje s denním stacionářem pro děti s těžkým mentálním a kombinovaným postižením DAR a dále při tvorbě víkendových pobytů pro klienty a klientky OSPOD Nový Bor.

děti a internet

Barbora Krčmářová

ÚVOD

Spoj do Vyšních Vlkodlaků? Recept na trdelník či paellu? Je skutečně „Phoca vitulina“ ideální domácí mazlíček? Přijede sestřenice Jarmila letos na Vánoce do Prahy? S trochou nadsázky lze říci, že doba pro získání požadovaných informací závisí hlavně na rychlosti pohybu tázající se osoby. Ve chvíli, kdy se dostane k počítači, je ve většině případů vyřešena.

Jen málokdo by se raději hodinu prokousával jízdním řádem, kuchařkou psanou švabachem či obíhal zoo. **Internet představuje nejen až neuvěřitelně snadný přístup k informacím, ale i možnost bleskurychle kontaktovat téměř kohokoli. Kromě takto rychlého a bezpečného proplutí k žádanému cíli může pohyb na internetu hledajícího zavést i do krajín nezmapovaných či přímo nebezpečných.**

Následující text se snaží popsat způsoby, kterými děti a mládež internet využívají, nastínit výhody a nevýhody, jež toto médium skýtá. Poukáže na pozitivní i negativní vlivy, které může mít na psychosociální rozvoj a fungování dítěte. Pokusí se také upozornit na nebezpečí, která mohou na dítě v hlubinách virtuálního prostoru číhat, a vymezit, jakým způsobem lze dítě preventivně ochránit. Věnovat se bude také možnostem nápravy a využití odborné pomoci, pokud k ohrožení či jiným problémům skutečně dojde. Problematika využívání internetu bude nahlížena v kontextu práce Linky bezpečí, tedy budou akcentovány problémy, které v souvislosti s internetem klienti LB nejčastěji řeší. Klientskou skupinu Linky bezpečí tvoří primárně děti, mládež a studující do 26 let věku. Pokud je volající mimo tyto skupiny, je odkázán na jiná odborná pracoviště, kde může vyhledat pomoc.

Text nemá ambice detailní analýzy ani přelomového příspěvku a nebrání se diskusi. Chce využít zkušeností Linky bezpečí coby organizace, která je v přímém kontaktu s dětmi a jejich starostmi. Zároveň autorka v tomto místě upozorňuje, že se hodlá vyhnout jednostrannému nahlížení na problematiku senzacechtivou optikou.

ČEŠI NA SÍTI

Pro plastičtější představu o stavu internetu v české kotlině se zastavme u několika čísel. Jak uvádí výzkumy Českého statistického úřadu, v roce 2008 využívalo internet 54 % populace ve věku nad 16 let. V porovnání s rokem 2003 se jedná o téměř zdvojnásobení počtu uživatelů, k němuž došlo v průběhu pouhých pěti let. V pohledu statistika je podle tohoto výzkumu osobou, která v roce 2008 **nejčastěji pracuje s internetem, vysokoškolsky vzdělaný** (či vzdělávající se) **muž ve věku 16–24 let**, jehož domovem je hlavní město. V témže roce disponovalo připojením k internetu 46 % českých domácností. Vzhledem ke stoupajícímu počtu zájemců o přístup k síti lze předpokládat, že v letech 2009 a 2010 se tento počet dále zvyšuje a internet se stává běžnou výbavou domácností.

Pro potřeby tohoto článku je zásadní, že skupinou, která v užívání internetu a informačních technologií s přehledem vede, jsou studenti. Podle ČSÚ **aktuálně používá internet 98 z každého 100 studujících.**

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/studenti_a_informacni_technologie

Pro pohyb na internetu využívají nejčastěji připojení ve škole (88 %), většina neodolá ani možnosti surfovat v klidu domova (80 %), zatímco v knihovně či kavárně si on-line pobyt užívá jen necelá desetina studentů.

Je tedy zřejmé, že mladí a po vzdělání bažící Češi jsou ve virtuální síti jako doma. Otázkou zůstává, co vlastně v kybernetickém prostoru dělají.

Studující Češi ze spektra aktivit, které internet nabízí, nejčastěji využívají možnost přijímání a odesílání elektronické pošty (91 %), chatování a programy k on-line komunikaci (60 %), případně telefonování prostřednictvím internetu (50 %). Menší skupinu pak láká účast, čtení a vkládání příspěvků na diskusních fórech (21 %), videohovory s využitím webové kamery (14 %) či psaní vlastního internetového deníku ve formě blogu (8 %).

Pokud se rozhodnou trávit čas na internetu přímo ve škole, pak 82 % studentů využívá internet pro vyhledávání informací nutných pro vzdělávání, 40 % touto cestou hledá různé kurzy a další vzdělávací aktivity a 5 % se přímo účastní on-line probíhajícího kurzu. Ze zábavných aktivit studenti nejčastěji stahují či přehrávají hudbu (55 %), filmy a videozáznamy (39 %), sledují televizi či poslouchají rádio (37 %), případně se věnují hraní on-line počítačových her (21 %).

V roce 2008 jen 5 % využívalo možnost vkládat na síť vlastní obsahy, tedy fotografie, videa a další druhy záznamů. Vzhledem k masivnímu rozvoji sociálních sítí typu Facebook, Twitter či MySpace, počet jejichž uživatelů stále roste, lze předpokládat, že se toto číslo výrazně zvýší. Pro zajímavost uvedme, že aktuálně má Facebook, coby intenzivně se rozšiřující sociální síť, téměř 1 700 000 českých uživatelů.

Předchozí odstavce poskytují vyčerpávající popis aktivity mládeže a studentů na internetu. Výzkumů, které by kvalitně mapovaly využívání internetu dětmi, bylo v českém prostředí dosud vytvořeno jen několik. V následujících odstavcích proto budou data získaná v českém prostředí doplněna o výstupy výzkumů zahraničních. Vzhledem k tomu, že využívání internetu v České republice kopíruje, většinou s odstupem několika málo let, vývoj v zemích západní Evropy a Spojených států, lze pro účely tohoto článku jejich závěry považovat za relevantní.

Výzkum agentury TNS AISA provedený v České republice počátkem roku 2009 se zaměřoval na děti ve věku 10–15 let a jejich rodiny. Výzkumníci sledovali dobu, kterou děti tráví na internetu, a aktivity, jimž se tam věnují. Zároveň bylo zjišťováno, jakou představu o pohybu svých ratolestí ve virtuálním prostředí mají samotní rodiče. Akcentována byla také četnost vykonávání rizikových aktivit na internetu a místa, kde se děti k internetu připojují.

Podle tohoto výzkumu není mezi dobou, kterou tráví na internetu chlapci a děvčata, výraznější rozdíl. Celkový čas, který děti tráví na internetu, varíjuje podle věku a je ovlivněn také pracovními či volnými dny. **Pokud děti ve věkové skupině 10–11 let tráví podle**

tohoto výzkumu na internetu hodinu denně, u skupiny 12–13 let je to již 90 minut a o rok starší (14–15 let) věnují internetu přes 100 minut denně. Čísla mapující užívání během víkendu a volných dnů jsou téměř dvakrát tak vysoká.

Podle výše uvedeného výzkumu pak děti ve věku **10–15 let** na internetu nejčastěji provádějí tyto **činnosti: přijímání a odesílání elektronické pošty, poslouchání hudby on-line, hraní on-line her, vyhledávání informací, komunikace s přáteli** prostřednictvím různých komunikátorů. Již děti v nejmladší věkové skupině, kterou studie zachytila, jsou schopny na internetu vyhledávat různé zboží, služby či si je objednat. **Okolo 70 % dětí na internetu navštěvuje diskusní skupiny.**

Vysokou výpovědní hodnotu vzhledem k možným zdrojům ohrožení na internetu má následující interpretace získaných dat:

- 37 % českých dětí ve věku 14–15 let komunikuje na internetu s cizími lidmi, které znají pouze z virtuálního prostředí; 14 % dětí v tomto věku se pak osobně schází s lidmi, které na internetu poznaly;
- více než třetina dětí ve věku 14–15 let sděluje na internetu neznámým osobám své osobní a kontaktní údaje;
- přibližně polovina dětí posílá svoje fotky a na internetu sdílí svá videa;
- 17 % rodičů nekontroluje, co jejich děti na internetu dělají, většina provádí pouze namátkové kontroly;
- programy pro omezení přístupu dětí k nevhodným stránkám využívá jen 8 % rodičů;
- převážná většina dětí ve věku 10–15 let se k internetu připojuje z domova, následuje připojení ve škole, knihovně či u kamarádů;
- děti využívají také možnost připojení pomocí mobilního telefonu. Protože se na trhu objevuje stále více mobilů umožňujících tuto činnost, lze v budoucnu předpokládat nárůst mobilního surfování, a tedy další nárůst času, který děti on-line tráví.

Průzkum společnosti Mediaresearch, který v České republice probíhal v letech 2008 a 2009, zahrnuje i skupinu respondentů ve věku 10–14 let. Podle něj tráví děti v této věkové skupině na internetu v průměru 532 minut týdně. Z této doby jsou 449 minut připojeny doma a zbytek času na jiných místech. Tato informace poukazuje na další zásadní fenomén, totiž že ani kontrola a zabezpečení domácího počítače neznamenají vítězství. Stejně jako se rodiče připojují v práci, internetových kavárnách či hotelích, dítě má k dispozici školu, knihovnu či počítače v domácnostech kamarádů.

V krátkém souhrnu lze říci, že prostředí internetu nabízí svým uživatelům všeho věku možnost vzdělávat se, diskutovat s přáteli, hledat si nové nebo pátrat po dávno ztracených, sledovat filmy, poslouchat hudbu, prohlížet obrazy a fotografie, hrát hry, sdílet své fotografie, komunikovat. Viz grafy č. 1, 2 a 3.

JAK (SE) TO VLASTNĚ DĚLÁ(Š)?

Každý byl někdy svědkem, pokud ne rovnou aktérem, situace, kdy dospělou osobu zoufající si nad klávesnicí počítače zachránilo dvěma kliky dítko školou sotva povinné. Přičemž úkon pro rodiče představující zkratku k infarktu vzalo sotva na vědomí. Zjednodušeně řečeno, takové dítě projevilo výrazně vyšší úroveň počítačové gramotnosti než zúčastněný dospělý.

Počítačová gramotnost (označovaná také termínem e-skills) je souhrn znalostí, dovedností a kompetencí, které jedinec potřebuje, aby obstál ve světě, jehož integrální součástí jsou informačních technologie. **Za minimální úroveň počítačové gramotnosti označujeme takovou, která jedinci umožňuje participovat na aktivitách společnosti, o něž má zájem.** Přičemž předpokládáme, že jde o současnou společnost, která informační technologie využívá naprosto běžně.

Příhoda popsaná v začátku odstavce s nadsázkou ilustruje běžný stav, kdy obecná úroveň počítačové gramotnosti dítěte je v porovnání s jeho rodičem, či dokonce prarodičem, závratná. Dítě, které na pískoviště odchází s lopatkou v jedné a laptopem v druhé ruce, bere logicky informační a komunikační technologie jako běžnou součást života. Pro takové dítě je pak velmi snadné ve virtuálním světě provozovat aktivity, o jejichž existenci nemá rodič ani tušení. Přirozeně se nabízí závěr, že **rodič s nižší úrovní e-skills není schopen kontrolovat, co jeho potomek v síti provozuje.**

Protože by ale represe měla být až posledním krokem, za závažnější považujeme, že se tak dítěti nedostává ani prevence. **Rodič, který sám není s internetem obeznán a nezná pravidla bezpečného užívání, je nemůže předat svému dítěti.** Často si není dokonce ani minimálně vědom rizik, která může internet přinést jak jeho dítěti, tak jemu. Stejně jako v mnoha dalších oblastech i tady platí, že poučené užívání je mnohem účinnější než striktní zákaz. Je nutné vzít v úvahu, že ani **dítě samotné si často není vědomo nebezpečí, která může používání internetu přinést.**

Následující grafy ilustrují stupně znalostí práce s internetem a specifických IT znalostí v české populaci. Viz graf č. 4.

Jen letmý pohled na tato data napovídá, že **čím starší je rodič nebo vychovatel dítěte, tím větší má jeho ratolest nárůst v oblasti počítačové gramotnosti.** Logicky tedy často ochranná či restriktivní opatření nastavená v potu tváře rodičem mohou pro dítě znamenat jen drobnou nepříjemnost či malé zdržení při cestě na stránky, kam se chce dostat.

V této souvislosti je zajímavý průzkum společnosti Harris Interactive, který proběhl ve Spojených státech. Podle něj se až 90 % rodičů snaží různými způsoby monitorovat činnost svých dětí na internetu. Zároveň ale minimálně polovina dětí uvádí, že jsou schopny tyto zábrany bez potíží obejít. Lze také předpokládat, že děti byly v odpovědi na tuto otázku méně upřímné než rodiče.

Zdroj: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/5_jake_jsou_nase_pocitacove_a_internetove_znalosti

(NE)BEZPEČNĚ ON-LINE ANEB CO ČÍHÁ VE WWW HOUŠTINÁCH

Stejně jako se může do svízelné, či přímo ohrožující situace dostat na internetu dítě, nejsou před nebezpečími on-line života chráněni ani dospělí. V této části článku se proto stručně zastavíme u obtíží, které mohou na internetu potkat v podstatě kohokoli bez ohledu na věk či další charakteristiky. Není záměrem tohoto článku dehonestovat internet jako celek a sešikovat davy jeho odpůrců, proto se pokusím vyjmenovat charakteristiky, které mohou mít jak pozitivní, tak negativní dopad na uživatele.

Internet umožňuje získávat informace v neuvěřitelně rychlém čase, čímž usnadňuje a urychluje práci. **Výrazně usnadňuje studium a jakékoli další rozšiřování znalostí, čímž napomáhá osobnostnímu rozvoji.** Díky snadnému získání přehledu a dat, která požadujeme či potřebujeme pro různá rozhodnutí, **je přínosný i z ekonomického hlediska.** Usnadněním komunikace také přináší nové charakteristiky do fungujícího trhu práce a umožňuje například pracovní uplatnění hendikepovaným jedincům, případně práci na dálku pro osoby, které ve svém okolí nemohou nalézt uplatnění. Stejně jako komunikaci osob, které fakticky pobývají v odlišných částech světa.

Pro introvertní jedince či osoby, které se nesnadno prosazují, může představovat bezpečné prostředí, v němž se jim lépe vyjadřující emoce, pocity a potřeby. Stejně tak **je významná a ceněná možnost udržovat na dálku vztahy s rodinou, partnerem a přáteli, například při dlouhodobém pobytu v zahraničí.** Pozitivní může být vliv internetu na rozvoj sexuality dítěte či dospívajícího, samozřejmě za předpokladu, že se mu podaří získat relevantní informace přiměřené jeho věku. Poskytuje také nezměrné množství prostředků pro relaxaci, ať už jde o hry, kvízy či další volnočasové aktivity. Pro geografickou nevázanost obsahů internetu **je dalším častým ziskem prohloubení jazykových znalostí jeho uživatelů.** Není pochyb, že výše uvedené možnosti se mohou snadno změnit v ohrožující. Pokud ale chceme poznat, co je nebezpečné, je nutné nejprve vědět, kam sahá bezpečná hranice.

Inspiračním zdrojem pro tuto část textu byl materiál Institutu pro výzkum dětí, mládeže a rodiny při Masarykově universitě v Brně. Pokud se zastavíme **u rizik užívání internetu,** prvním a **zásadním je** právě jeho **bezbráha.** Není v lidských, ba ani technických silách prozkoumat a ověřit vše, co se na síti objevuje, stejně jako jakým aktivitám se její uživatelé věnují. Jak děti, tak dospělí, či možná lze říci jejich počítače, jsou vystaveni mnoha rizikům spíše technického rázu.

Může se jednat například o **SPAMOVÁNÍ,** čili zasilání emailové pošty, která má často závadný obsah a může také poškodit počítač. Na podobném principu funguje tzv. **HOAX,** což je zpráva elektronické pošty, jejímž předmětem je varování například před virem či jiným nebezpečím na internetu, případně prosba o pomoc či podporu například nemocnému dítěti. Součástí takového textu je vždy výzva k rozeslání na co nejvyšší počet adres. Pokud uživatel výzvu uposlechne, jednak se proviní proti pravidlům netikety (internetové etikety), podílí se na šíření výstražné a většinou nepravdivé zprávy a zároveň se také vystavuje riziku, že bude jeho vlastní (a další) emailové adresy zneužito.

Cílem tzv. **PHISHINGU** je z uživatelů internetového bankovníctví vylákat přístupové kódy k jejich účtům. Emaily, které tyto údaje vyžadují, často velmi dobře napodobují originální zprávu od existující bankovní instituce. (Ačkoli se může zdát zbytečné na toto nebezpečí poukazovat v článku, který se primárně věnuje dětem, považujeme to za užitečné. Jak bylo zmíněno výše, nákup po internetu je pro děti častokrát mnohem snadnější a běžnější událostí než pro jejich rodiče.). Další možné nebezpečí je označováno jako **MALWARE**, tedy škodlivý kód, který se šíří počítačem, mění programy, ničí data a různé informace může odesílat k příjemci, jenž je následně zneužije.

Všechna výše zmiňovaná rizika jsou pevně provázána s užíváním internetu a měli by je znát jak rodiče, tak samotné děti. Pokud si jsou vědomy destruktivního efektu, který pro ně může mít neopatrný pohyb po síti, ochotněji přistoupí na pravidla bezpečného užívání. (Problémy, které jsou na hranici zneužívání, nebo za ní a ohrožují tak integritu osobnosti či její vývoj, budou zmíněny v samostatném oddíle v další části článku).

VSTŘÍC NOVÝM ZÁŽITKŮM RYCHLE, JASNĚ, BEZ BÁZNĚ A HANY

Pokud neselže technika, pak k tomu, aby se před námi otevřel svět internetu, postačí jen pár kliknutí. Jednoduchost a rychlost pohybu na internetu podle výzkumů usnadňují komunikaci, podporují interakci a zlepšují vztahy mezi lidmi. Zde máme na mysli zejména vztahy, jejichž aktéři se setkávají i v reálném světě a virtuální komunikaci používají jako doplněk, posilu či krátkodobou náhradu skutečného setkávání.

Internet je prostředím, které umožňuje uživatelům chovat se bez zábran, jejich aktivitě neklade v podstatě žádné limity. Snižuje úzkost a obavy ze sociálního odsouzení, zvyšuje sebevědomí a zlepšuje sebeobraz uživatele. Internet také klade menší, případně žádný, důraz na sociální role a status, čímž se výrazně liší od reálného světa. Je tedy prostředím, kde lze získávat nové, korektivní zkušenosti. V širokých možnostech vyjadřovat se svobodně k mnoha tématům a vybírat si, čemu bude věnována pozornost, lze spatřovat také rys určité demokracie.

Jak ale probíhá komunikace na internetu? Dá se říci, že pro odpověď na tuto otázku je klíčové technické vybavení osob, které se spolu pokoušejí domluvit. Možnosti komunikace se od počátku internetu mnohokrát zcela proměnily, rozšířily a dá se říci, že mají charakteristiky, které by před desetiletím byly jednoznačně utopické.

Nyní sahá spektrum od prostého psaní emailů přes komunikaci probíhající v reálném čase na chatu nebo prostřednictvím instantních komunikátorů (například ICQ) až po přenos hlasu a obrazu prostřednictvím webové kamery. Komunikace prostřednictvím sítě tedy nyní naprosto běžně umožňuje předávat zrakové i sluchové podněty. Ze smyslových vjemů se k nám stále nedostávají čich a hmat. Vývojáři v oblasti IT ale již pracují na možnosti přenést vjem dotyku.

Pro mnoho uživatelů ale právě tato, jakoby **smyslově nekompletní, interakce přináší mnoho výhod**. Výzkumníci poukazují na takzvaný disinhibiční efekt, kdy virtuální prostředí **vede** uživatele **k výrazně otevřenější komunikaci méně svázané obavami i pravidly**. Zdá se, že jedním z faktorů způsobujících disinhibici je anonymita a fyzická vzdálenost komunikujících. I v případě, kdy dialog vedou **osoby, které se znají v realitě**, nejsou přítomny bezprostřední reakci a **filtr internetu jejich výměny zbravuje zábran**. V momentě, kdy jeden z komunikujících pocítí jakýkoli diskomfort, velmi jednoduše konverzaci ukončí. Vždyť jak jednoduché je zavřít okno probíhajícího chatu v porovnání s prásknutím dveřmi, o možnosti z oka do oka říci „nechci se s tebou dál bavit“ nemluvě. Disinhibici může posilovat také časová asynchronnost, která nastává, pokud komunikace neprobíhá v reálném čase, což je příklad elektronické pošty. **Taková komunikace je emočně méně náročná, uvolňující**.

John Suler, americký psycholog, který bývá označován za zakladatele tzv. „cyberpsychology“, zmiňuje v této souvislosti také fenomén solipsistní introjekce. Jde o přirozenou a ne zcela vědomou tendenci si diskusního či komunikačního partnera nějak představit, doplňovat jeho vlastnosti a určitým způsobem jej zrealizovat. Protože se tento proces odehrává v naší fantazii a vytváří vlastně samostatný mentální obraz, často výsledná podoba odpovídá více našim přáním a potřebám než realitě. S virtuální osobou, jejíž charakteristiky naplňují naše očekávání, pak logicky komunikujeme tak, jak bychom si přáli v naší fantazii. Dokud nedojde ke konfrontaci s realitou, není důvod tento obraz jakkoli měnit. Ačkoli Suler primárně vztahuje solipsistní introjekci ke komunikaci s anonymním partnerem, lze ji aplikovat i na virtuální debatu s někým, koho známe. I v takovém případě si k větám, které naskakují na monitor počítače, přidáváme grimasy, tón hlasu a další paraverbální projevy spíše podle našich představ. Existuje samozřejmě také možnost, že takto vytvořená představa nám nebude příjemná či nás bude nějak ohrožovat.

24/7 – NONSTOP NA SÍTI

Při zběžném prolístování libovolného periodika či během chvíle surfování po internetu (máme-li zůstat styloví) narazíme na termín „závislost“ jistě mnohokrát. Závislí jsou prý lidé nejen na klasických a známých drogách, ale také na čokoládě, sexu, nakupování, lentilkách či sportu a samozřejmě internetu. Z ryze striktního pohledu lze říci, že diagnóza závislosti na internetu není zařazena do mezinárodních diagnostických manuálů, a tedy oficiálně neexistuje.

Protože ale nadužívání čehokoli je pro člověka nebezpečné a pro vývoj dítěte může mít fatální důsledky, u tohoto problému se chvíli zastavíme. Záměrem je upozornění na možná rizika, která dítěti a dospívajícímu přináší užívání a nadužívání internetu. Proto se nyní budeme věnovat jak možné závislosti, tak znakům nadměrného užívání, které mohou být její součástí či prodromem.

O závislosti na návykové látce lze hovořit, pokud jsou v době šesti měsíců zároveň přítomny nejméně tři z následujících šesti znaků. (Látkou v našem pojetí rozumíme internet coby médium, zprostředkovatele určitých pocitů a stavů.) 1. Silná touha nebo puzení požívat látku. 2. Zhoršená kontrola při užívání látky (co se začátku, ukončení i množství týče). 3. Somatický odvykáací syndrom. 4. Růst tolerance na účinky látky. 5. Zúžené zaměření na požívání návykové látky, zanedbávání jiných zájmů a podobně. 6. Trvání vzdor škodlivým následkům, které jsou postiženému známy. (Vl. Hort, M. Hrdlička, J. Kocourková, E. Malá a kol., 2000).

Takové vymezení se může zdát příliš zastrašující či vzdálené předmětu našeho článku. Nicméně, budeme-li za stimulant, který přináší určitý efekt a ovlivňuje psychiku, považovat aktivitu na internetu, pak by jedinec ohrožený závislostí měl některé z těchto charakteristik. 1. Silně by bažil po tom být on-line. 2. Opakovaně by trávil u počítače nadměrně dlouhou dobu, měl potíže od něj odejít. 3. Pokud by neměl možnost se připojit, projevoval by nervozitu a fyzicky prožíval diskomfort. 4. Mohl by trávit on-line více času než běžná populace, než by došlo k uspokojení jeho specifických potřeb. 5. Trávení času na internetu je pro něj prioritní, opouští původní zájmy a záliby. 6. Ačkoli si je například vědom, že přichází o přátele, není schopen svou aktivitu omezit.

Přímo **k závislosti na internetu** se vyjadřuje Nešpor (2003), když popisuje rizika spojená s jeho nadměrným užíváním. Mezi hlavní nebezpečí podle něj **patří: nadměrné věnování se počítači jako pracovnímu prostředku či nástroji** (čili problém může být kombinován a komplikován workoholismem), **hraní počítačových her, využívání internetu pro hraní hazardních her, navštěvování pornografických internetových stránek, nadměrná účast v internetových diskusních skupinách, a to zejména na úkor reálných a hlubších kontaktů ve skutečném světě**. Důležité je uvědomit si také, že rizikové užívání, nadužívání či závislost nemusí být spojeny s vysokou úrovní tzv. e-skills. Ohroženo může být jak dítko schopné zapnout počítač, nalogovat se na stránku oblíbené hry a pak jej zas vypnout, stejně jako mladý hacker.

Vezmeme-li v úvahu typ stimulů, který pohyb na internetu vyvolává, je zřejmé, že je tato aktivita doprovázena i výraznou činností neurochemickou. Z toho plyne, že případná závislost či nadužívání internetu mají složku jak psychickou, tak i fyziologickou. Abstinenční či odvykáací stavy tedy mohou mít podobu nejen psychického, ale také fyzického diskomfortu.

GENEZE ZÁVISLOSTI

Otázkou je, proč někoho internet a virtuální prostředí zcela pohltnou, zatímco někdo jiný dokáže udržet jeho užívání na uzdě. Jako u mnoha dalších typů abúzu či závislostí mohou nezdravé užívání internetu podporovat různé faktory. Již zmiňovaný John Suler upozorňuje, že závislost na internetu hrozí zejména osobám, které mají v reálném životě nějaký problém. Virtuální realita jim nabízí relaxaci, útek od problému a možnost chovat

se, po určitou dobu, jako by téměř neexistoval. Domnívám se, že **potencialita rozvoje závislosti se zvyšuje, pokud aktivity**, jimž se takový jedinec na internetu věnuje, **saturují potřeby, jež jen s obtížemi (či vůbec) naplňuje v reálném životě**. Z tohoto pohledu je logické, že **nezdravé užívání internetu se často týká adolescentů, kteří mají potíže v komunikaci, navazování přátelských i partnerských vztahů** či dlouhodobě nejsou schopni uspět ve skupině.

Výraznou komplikací je, že pokud se převážná část mezilidských kontaktů – nebo ty, které daná osoba považuje za uspokojivé – odehrává ve virtuálním světě, znovu se snižuje možnost uspět podobně v realitě. Jedinec, který desítky hodin týdně komunikuje s virtuálními přáteli, sdílí s nimi starosti, problémy i radost, si těžko bude mít co říci s kýmkoli, koho potká na ulici. Ojedinelé pokusy navázat kontakt v reálném světě tak často končí fiaskem. Jedinec tak nezíská korektivní zkušenost, svou frustraci s vysokou pravděpodobností bude ventilovat opět on-line, čímž se takový způsob chování znovu posílí a kruh se uzavírá.

V předchozích řádcích jsme popisovali zejména bažení po komunikaci a vztazích či závislost na nich, které prostředí internetu nabízí. Průzkumy ukazují, že **nutnost být on-line může být syčena i jinými potřebami**. Lidé trávící mnoho času připojeni také hrají **on-line hry**, zejména takzvané MMORPG (Massive-Multiplayer Online Role-Playing Game). Tyto hry umožňují on-line společné hraní v podstatě neomezenému počtu osob, bez ohledu na to, kde se právě nachází. Probíhají ve virtuálním světě, kde hráč prostřednictvím svého avatara (obrazu sebe, své virtuální identity) prožívá příběhy všeho druhu. Kromě her s tematikou sci-fi či fantasy existuje také například Second Life, což je sedm let fungující virtuální svět dokonale simulující realitu, včetně ekonomických a kulturních fenoménů (více o tomto projektu například na <http://www.secondlife.cz>). Není složité si představit, že **takový život se může stát skutečně „uživatelsky přívětivějším“ než realita všedního dne**.

Existují také **lidé, které internet fascinuje obrovskými kvanty dat**, informací a obsahu všeho druhu. **Najít je**, dostat se k nim, případně **je stáhnout**, mít je uloženy či je **distribuuovat dále je pro ně neuvěřitelně lákavé**. Pro takové uživatele je zásadní rychlost připojení a možnost stáhnout co největší obsah najednou, případně vyhledat jakoukoli informaci v co nejkratším čase (a bez ohledu na to, zda je v realitě přítomna přímo před nosem). Za povšimnutí stojí, že **mnoho z nich není schopno** všechna takto **získaná data jakýmkoli způsobem upotřebit**, filmy zhlédnout či hudbu poslechnout. Stávají se pak často studnicí pro své přátele a známé a často jsou velebeni pro schopnost najít a získat v podstatě cokoli.

UMĚNÍ MAILOVAT ANEB PŘÁTELSTVÍ A LÁSKA ON-LINE

Fenomén navazování přátelství na internetu by vydal na samostatný článek či knihu. V tomto omezeném prostoru se pokusíme nastínit alespoň jeho základní charakteristiky, a to zejména ve vztahu k dětem a mládeži.

Otázkou také je, jak „přátelství“ na internetu definovat. V době sociálních sítí, kdy získat přítele znamená kliknout na ikonku „přidat“, by tento vztah vyžadoval novou definici. Zdá se, že **jednou z podmínek, která snadné navázání přátelství na internetu umožňuje, je jeho vysoká anonymita**. Ta je půdou pro již zmiňovaný disinhibiční efekt, tedy usnadňuje komunikaci bez zábran a velmi otevřeně. Dlužno dodat, že tato otevřenost ve valné většině případů neznamena vulgaritu či bezohlednost, ale právě schopnost komunikovat bez obav z odmítnutí. Šmahel (2000) ve své práci odkazuje na výzkumy University of Washington, podle kterých mají většinou uživatelé skupiny reálných a virtuálních přátel oddělené a nemají tendence je seznamovat. Lze ale předpokládat, že v poslední dekádě 20. či počátku 21. století, kdy nebylo užívání zdaleka tak masovou záležitostí, vznikaly vztahy na internetu často na základě nějakého společného specifického zájmu, jenž spojil osoby zeměpisně vzdálené. A který například reální přátelé uživatele nesdíleli. V současné době lze předpokládat, že takový způsob kontaktu je spíše vedlejší.

Patricia Wallace (in Šmahel 2000) uvádí dále zmíněné faktory, díky nimž jsou lidé k sobě přitahováni. Šmahel je pak do **oblasti virtuální komunikace** vztahuje následovně:

1. BLÍZKOST, kterou v realitě rozumíme vlastně možnost co nejčastěji se potkávat, střídat a sbírat o sobě informace, což logicky vyžaduje, aby druhý nebyl vzdálen stovky kilometrů. Do této definice blízkosti, coby podmínky vzniku přátelství, zapadají jak spolužáci, sousedi, kolegové v práci, spolucvičenci či například účastníci stejného jazykového kurzu. Podle Šmahela je variantou této blízkosti na internetu frekvence setkávání. Tedy to, jak často si s protějškem povídáme, „slyšíme ho“ či vidíme, podle toho, co nám zrovna virtuální komunikace umožňuje... On-line přátelství (či láska) může být často dokonce silnější než přátelství reálné. Jedním z důvodů je to, že odhalení se cizinci může zesílit efekt navracení se k němu. To znamená, že pokud o sobě sdělíme někomu, koho v podstatě neznáme, něco intimního a on to přijme či například neodsoudí, máme tendenci tuto zkušenost opakovat. Roli zde bezpochyby hraje i již zmíněná solipsistní introjekce, která z neznámého na druhém konci drátu dělá ideálního důvěrníka.

2. SPOLEČNÉ POSTOJE A NÁZORY. Dále je to míra sdílení společných postojů, názorů – čím víc s někým souhlasíme, tím se nám zdá, že k němu máme blíže. Internetová komunikace však často vede k „falešným přátelstvím“. Z diskuse o určitém konkrétním tématu se nám totiž zdá, že s někým souhlasíme na 100 procent. Po tom, co si s onou osobou povídáme delší dobu, případně se s ní dokonce setkáme v RL (real life čili skutečný život), zjišťujeme, že míra našich společných názorů a postojů není zdaleka stoprocentní, ba naopak.

3. VZÁJEMNÉ DOPLŇOVÁNÍ SE, tedy **KOMPLEMENTÁRNÍ VZTAHY**. Komplementárním vztahem rozumíme vztahové uspořádání, kdy se nároky, potřeby a projevy aktérů navzájem doplňují. Spirála „ty máš rád mě, já mám rád tebe, ty mě máš rád víc.“ Jestliže vím, že mě má někdo rád, jsem přátelštější, otevřenější, chovám se k němu lépe atd. Ve VR (virtuální realitě) na rozdíl od RL máme méně způsobů, jak druhému ukázat, že ho máme rádi. Nejdůležitější je pravděpodobně umění být pozorný – naslouchat, odpovídat, souhlasit atd.

4. HUMOR. Z výzkumů sociální psychologie plyne, že lidé disponující smyslem pro humor a zejména schopností udělat si legraci ze sebe navazují snadněji vztahy. Na netu může být humor mocnou silou pro sociální atraktivitu.

5. Míra sebeodhalení – MÍRA INTIMITY. Sebeodhalení v reálním světě vyžaduje velkou dávku odvahy a silný pocit bezpečí. Sdílet druhému něco, co považujeme za intimní, vzbuzuje ve většině z nás úzkost. V prostředí internetu můžeme snadno odejít, cítíme se podstatně více v bezpečí. Z toho plyne tendence se ve VR daleko více odhalit, ukázat všechny své stránky, říct, co si opravdu myslím.

Zdá se, že **internet** pro mnoho lidí může také představovat **místo, kde naváží či udržují milostný vztah**, zamilují se. Ve virtuálním světě je možné prožít i skutečnou vášň, kdy díky sníženým zábránám dokáží uživatelé komunikovat i o věcech, které jsou pro ně v realitě tabu. Lze ale říci, že čím více popustí uzdu své fantazii a oddají se představám, tím větší může být zklamání ze setkání v realitě. Konfrontace představ se skutečností může být tak šokující, že vztah končí. Tušení či zkušenost s takovým vyústěním pravděpodobně vedou k tomu, že **mnoho vztahů neopustí virtuální svět nikdy**.

Výše uvedené vypovídá nejen o tom, co na internetu prožívají dospělí, ale stejně tak o tom, co přináší dětem a dospívajícím. Pokusíme se nyní doplnit Šmahelovy teze informacemi z aktuální současnosti. Zmiňovanou blízkost posiluje velmi snadná a časově nenáročná dosažitelnost. Názorová a postojová shoda jsou často potvrzovány používáním velmi jednoduchých výrazových prostředků, které jsou natolik obecné, že vyjadřují prostě jen souhlas či nesouhlas. (Klasickým příkladem je tlačítko umožňující na Facebooku vyjádřit, že se mi něčí aktivita líbí. Mezi uživateli je navíc jeho smysl posunut i do roviny „všiml jsem si toho“.) I pokud dojde ke slovním výměnám, jsou často heslovité, což možnost neshody snižuje.

Doplňování se, ve smyslu vztahové komplementarity, kdy mé a tvé chování se navzájem doplňují a vytváří dojem a prožitek „my“, může mít i podobu vzájemné podpory v diskusích, fórech či hrách a soutěžích. Kromě již zmíněné subjektivně pocítované bezpečnosti sebeodhalení je třeba vzít v úvahu, že pro dospívajícího je často sebeodhalení druhého také důkazem jeho skutečného zájmu a přátelství.

MOŘSKÁ PANNA, 17 LET, SE ZÁJMEM O KAZAŠSKÝ FILM ČILI ADOLESCENTI NA INTERNETU

Skupinou, které se v pohledu Linky bezpečí tematika internetu nejvíce dotýká, jsou adolescenti. Zastavíme se proto chvíli u toho, co právě je do virtuálního světa vede a jakým aktivitám se tam věnují. Inspirací pro tento oddíl bude článek již zmiňovaného Johna Sulera „Adolescents in cyberspace“.

Suler poukazuje na potřeby, které jsou přirozenou motivací lidského chování v dospívání, a vysvětluje, jak je možné je naplňovat ve virtuálním prostoru. Jedním ze zásadních vývojových úkolů adolescence je nalezení a přijetí vlastní **identity**, vyjasnění otázek o tom, jaké vztahy a s kým chci mít, kam budu svůj život směřovat, kým budu. Ve virtuálním světě je takové zkoumání a zkoušení omezeno v podstatě jen fantazií konkrétního člověka.

Dalším výrazným motivem je touha po prožitku **intimity** a zároveň tendence patřit do skupiny, být přijímán, přináležet. Jak vyplynulo z předchozích statí, například vztahy a komunikace na internetu mohou být subjektivně prožívány jako vysoce intimní záležitost a skutečně některé charakteristiky intimního vztahu mají. Stejně tak je možné na internetu testovat celou škálu **vztahů s opačným pohlavím** od prosté konverzace přes flirt, námluvy až po cybersex.

Také pro prožití pocitu **sounáležitosti** lze na internetu najít jedince či skupiny s různými hodnotami, původem či zájmy. Většina z nás v dospívání pociťovala silnou touhu vymanit se ze své původní rodiny, která byla vedle pocitu dospělosti a soběstačnosti zároveň provázena, alespoň v koutku duše prožívanou úzkostí z neznáma a možných selhání. Podle Sulera i pro tento typ **separace** nabízí internet ideální parketu, „zejména pokud vaši rodiče nevědí o internetu téměř nic“. Taková „separace on-line“ zároveň může probíhat v teple domova.

V neposlední řadě je velmi jednoduché ventilovat na internetu **frustrace** a zklamání, kterým se málokdo v dospívání vyhne. A navíc, kde jinde najít tolik soucítících, kteří právě prožívají to samé? Tento náhled na internet optikou adolescentních potřeb a prožitků by nás snadno mohl vést k údivu nad tím, že je vůbec možné v ulicích nějaké dospívající potkat. Naším cílem je ale spíše poukázat na to, jak různorodá může být motivace k trávení času on-line.

SPECIFICKY DĚTSKÉ PROBLÉMY

Jak jasně vyplývá z předchozích částí článku, internet poskytuje svým uživatelům nedozírný prostor pro realizaci v podstatě jakýchkoli aktivit. To je jeho největší výhodou a rizikem zároveň. V souvislosti s rozšiřováním internetu a jeho užíváním mezi dětmi a dospívajícími se samozřejmě zvyšuje také počet situací, kdy je dítě jako uživatel internetu obětí nebo samo aktérem nelegální či dokonce trestné činnosti. V následujících odstavcích se budeme věnovat právě jim.

Setkání s **nevhodným obsahem** je rizikem, které se může v realitě naplnit zcela jednoduše a bez aktivní participace dítěte. Je otázkou, zda lze snadno definovat, co je vlastně oním nevhodným obsahem. V našem kulturním okruhu je za materiál, který se k dítěti nemá dostat, považována pornografie, materiály zachycující násilí či záznamy podněcující nenávisť a agresivitu.

Dítě brouzdající po internetu často **vstoupí na stránku či využije odkazu, jehož formulace by byla pro dospělého jasným varováním**. Je to proto, že nemá dostatek znalostí a zkušeností z reálného života a společenského styku a není schopno rozklíčovat skrývaná sdělení. Ačkoli mnozí poskytovatelé internetového připojení i výrobci IT techniky nabízí přehršle možností, jak mohou rodiče vstupu dítěte na takové stránky zabránit, je jejich aktivita vždy jen reakcí na provalený problém. Jednoduše řečeno: producenti těchto obsahů jsou vždy o krok napřed.

Dalším rizikem, které na internetu hrozí, je takzvaný **CYBER GROOMING**. V širším pojetí jde o chování vedené cílem zmanipulovat oběť k jednání, k němuž by jinak nebyla svolná či ochotná. Může se týkat jak svádění například k teroristickým aktivitám, vtahování do sekty či jinak závadného společenství, tak manipulaci k aktivitám sexuálního rázu. V užším významu je pojem grooming používán právě jako název pro jednání, jehož cílem je vylákat dítě na schůzku za účelem sexuálního zneužití.

„Groomingující“ dospělý se často chová tak, že získá bezbřehou důvěru dítěte, které je mu následně po vůli. V některých případech dochází také k tomu, že například po získání čehokoli, čím lze dítě vydírat (od znalostí jeho poklesků vůči výchovným snahám rodičů až po například sexuální implicitní fotografie), útočník změní tvář a přestane předstírat přátelství. Neobvyklé nejsou ani případy, kdy se dospělý dlouhou dobu vydává za dítě či mladistvého, čímž se své oběti ještě více přiblíží.

CYBERSTALKING je název pro pronásledování, k němuž útočník využívá převážně prostředky komunikační techniky. Může se jednat o sms zprávy, zprávy zasílané po chatu a různých komunikátorech, útoky prostřednictvím elektronické pošty či vkládání výhružných příspěvků na profil oběti na sociálních sítích. Objevují se také případy, kdy se útočník za oběť vydává, například na falešném internetovém profilu, a aktivně ničí její pověst a sociální vazby. K takovému chování se uchylují jak vrstevníci dětí, tak i dospělí vedení různými motivy.

CYBERBULLYING označuje kyberšikanu, čili šikanující chování provozované prostřednictvím mobilních telefonů, internetu a dalších moderních technologií. Často předchází šikanování v reálném světě či jej doplňuje. Agresoři při kyberšikaně často využívají možnosti nahrát ubližování oběti na video a záznam umístit na veřejně přístupný server (například www.youtube.com). Rozšířené je také vytváření webových stránek, skupin na komunitních serverech či profilů, které mají za cíl oběť pomlouvat, nadávat jí, znemožnit ji a ponižit. Opakování situace, kterou oběť reálně prožila, a její vystavení na odív komukoli mají na psychiku dítěte zcela destruktivní vliv. Lze hovořit o následcích přesahujících známou sekundární viktimizaci, k níž dochází například při vyšetřování trestné činnosti, která se

dítěte nějak týkala. V případě zmiňované podoby kyberšikany totiž znovuzraňování není součástí řešení, zacelování a rozhodně nevede k ukončení celé záležitosti.

SEXTING je posílání zpráv, fotografií či videa se sexuálním obsahem. V některých případech dítě či mladistvý posílá takový materiál dospělému za určenou odměnu, jako je například dobítí kreditu. V takovém případě rozhodně není třeba diskutovat o závadnosti či dokonce trestnosti aktivity. Sextování ale může být i součástí například partnerských aktivit, výsledkem sázky či hecování mezi vrstevníky. Nebezpečí pak vzniká v momentě, kdy se záznam dostane na internet nebo do rukou komukoli nepovolanému. K vydírání, diskreditaci nebo komerčnímu zneužití je pak jen krok.

Měli-li bychom říci, s čím rozhodně nechceme, aby se náš potomek na internetu setkal, na jednom z prvních míst by pravděpodobně byla **dětská pornografie**. Šetření provedená v celosvětovém měřítku ukazují, že počet materiálů s dětskou pornografií dostupných na internetu roste geometrickou řadou. Varují je, že v některých případech jsou jejími výrobci samotné děti, a to právě způsobem popsáním výše (viz sexting). Uživatelé, kteří takové materiály šíří či vyhledávají, často využívají mezer v zákonech jednotlivých zemí, aby se vyhnuli trestnímu postihu.

PREVENCE A POMOC

Nikdo z rodičů či vychovatelů si jistě nepřeje, aby jeho dítě na internetu dostalo do jakéhokoli ohrožení sebe, kohokoli z rodiny nebo například bankovní konta rodičů. Možností, jak tato rizika omezit a problémům zabránit, je celá řada. Zde se zastavíme jen u těch nejzákladnějších.

Základní doporučení se týká samotné počítačové gramotnosti, která byla zmíněna již výše. Rodič, jehož úroveň e-skills je potomkovi pro smích, je ve snaze ochránit sebe i své dítě značně znevýhodněn. Podotkněme, že kvalitní e-skills implikují nejen to, že něco umíme, ale také vědomí faktu, že na některé záležitosti je vhodné povolat odborníka. Je-li počítač zabezpečen proti možným útokům zvenčí, další část prevence by měla spočívat právě v **předání informací o (ne)bezpečích internetu dětem**. Jak již bylo uvedeno, dítě samo často nemá dostatečně vyvinutou rozlišovací schopnost a nemusí si dopad několika kliknutí vůbec uvědomit. Protože nikdy nelze vše vyjmenovat předem, **je také nutné budovat důvěru dítěte k rodiči tak, aby se mu mohlo svěřit s tím, co na internetu potkalo**. Velmi vhodným se ukazuje také **společné objevování virtuálního světa v tandemu dítěte-rodiče**.

Mnohé společnosti nabízí různé **programy rodičovské kontroly**, které umožňují jak blokovat přístup na internet komplexně, tak na jednotlivé stránky, případně opatřit počítač časovým zámkem. Je také možné instalovat **software, který mapuje pohyb dítěte po internetu**, čímž se rodič dostává do role špeha. Není třeba znovu upozorňovat, že

rodinný počítač není jediný na světě. Stejně tak, že pro dítě často prolomení zábrany nepředstavuje zásadní problém. Budování důvěry a otevřenosti se tedy jeví jako nejlepší prevence proti negativní zkušenosti na internetu.

I pokud se naplní nejhorší obavy a dítě se dostane do kontaktu s nevhodným materiálem, je pronásledováno či po internetu šikanováno, je možné se aktivně bránit. Všechny komunitní servery a portály mají provozovatele, který je zodpovědný za dění na daném místě. Kontakt na administrátory je snadno k nalezení na většině webových stránek, kam lze problémy ohlásit. V případě objevení nevhodného či nezákonného obsahu je možné kontaktovat národní horkou linku (na adrese <http://horka-linka.saferinternet.cz/>) a závadný obsah okamžitě oznámit. Radu a podporu v dalším řešení, stejně jako možnost ošetřit tuto emočně náročnou situaci, může dítě získat také na Lince bezpečí a v dalších službách Sdružení Linky bezpečí. Rodiče či pedagogové mohou využít Rodičovskou linku případně některou z mnoha linek důvěry určených pro celou populaci.

Pokud se na internetu někdo chová k dítěti či dospělému způsobem, který může mít charakteristiky trestného činu, je samozřejmě možné a vhodné obrátit se přímo na Policii České republiky. V takovém případě je nutné uložit či jinak zajistit všechny materiály, které by mohly být použity při vyšetřování.

Oznámení nevhodného obsahu, zahájení vyšetřování či potrestání pachatele, je jen jednou stranou mince. Je nutné si uvědomit, že dítě, které bylo v souvislosti s internetem jakkoli traumatizováno, potřebuje i další péči. Jeho pocity a potřeby odpovídají prožitkům obětí trestného činu či ohrožujícího chování. Proto i takovému dítěti je nutné, v návaznosti na zkušenost, kterou prošlo, poskytnout podporu a odbornou pomoc psychologa či psychoterapeuta.

PROBLEMATIKA INTERNETU V PRÁCI LINKY BEZPEČÍ

Linka bezpečí je linka důvěry pro děti a dospívající, fungující nepřetržitě od roku 1994. V nonstop provozu je zdarma k dispozici klientům volajícím z celé České republiky, a to jak z mobilních telefonů, tak pevných linek. Dovolání je možné i ze zahraničí, v takovém případě ale volající hradí plnou cenu kontaktu. Je určena pro děti ve věku do 18 let a pro studující do 26 let. Vedle telefonické pomoci poskytuje Sdružení Linka bezpečí také služby emailového poradenství a pětikrát týdně on-line služby chatu. Klientům z řad rodičů, pedagogů a dalších dospělých je určena Rodičovská linka.

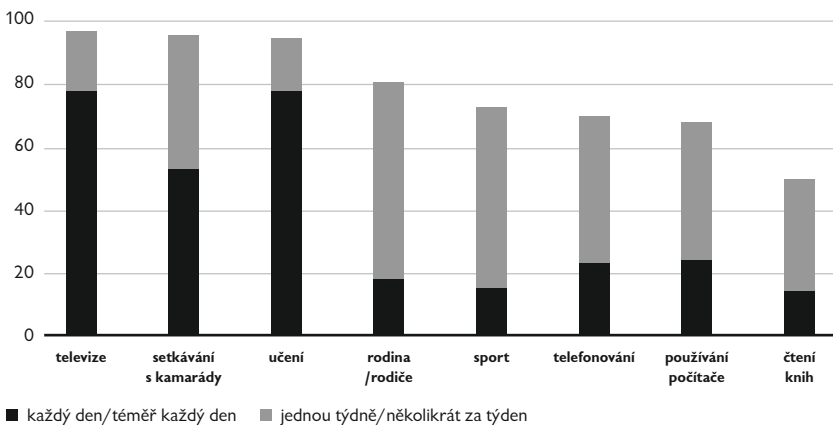
Z dlouhodobé zkušenosti je zřejmé, že témata objevující se v hovorách na Lince odrážejí aktuální trendy životního stylu dětí a mládeže. Logicky tedy v návaznosti na masivní rozšíření internetu mezi všechny věkové skupiny a zdomácnění jeho užívání mezi dětmi a mládeží se objevují témata související s internetem i ve volání našich klientů. Ve statistikách Linky bezpečí se s tematickou skupinou Internet setkáváme od roku 2007. V dílčích problémech se pak objevují následující témata: Dětská pornografie, Pornografie dospělých, Nelegální obsah, Zneužívání, Lákání na schůzku, Šikana, Kriminalita, Etnické a rasové problémy a Obtěžování cizí osobou.

děti a jejich problémy III

V letech 2007–2009 se v tematických hovorech Linky bezpečí objevil internet jako samostatné nebo hlavní téma v 249 hovorech, z nichž 205 bylo vedeno s dívkami, 41 s chlapci. Ve zbývajících dovoláních nebylo pohlaví klienta určeno. Mezi roky 2007 až 2009 stoupl zastoupení hovorů s tematikou internetu mezi všemi přijatými hovory z 0,008 % na 0,44 %, což je statisticky významný rozdíl. **Nejčastěji se na Linku bezpečí s tímto typem problémů obraceli klienti ve věkové skupině 13–14 let.** Lze říci, že

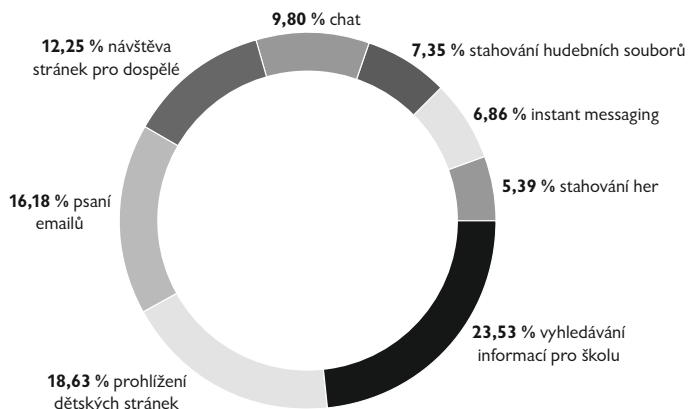
graf 1: děti 6–13 let aktivity obecně

Téměř čtvrtina dětí ve věku 6 až 13 let používá počítač denně.

graf 2: děti 6–13 let aktivity na netu

Chat s kamarády. Kromě vyhledávání informací používají děti ve věku 6 až 13 let internet k mailové korespondenci a také ke klábošení.

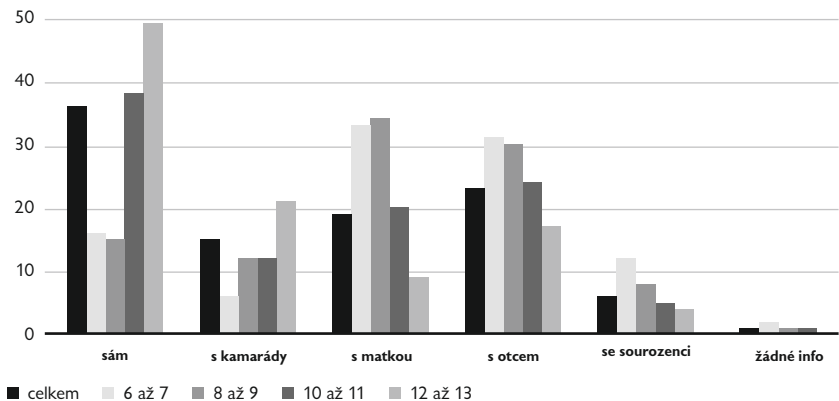

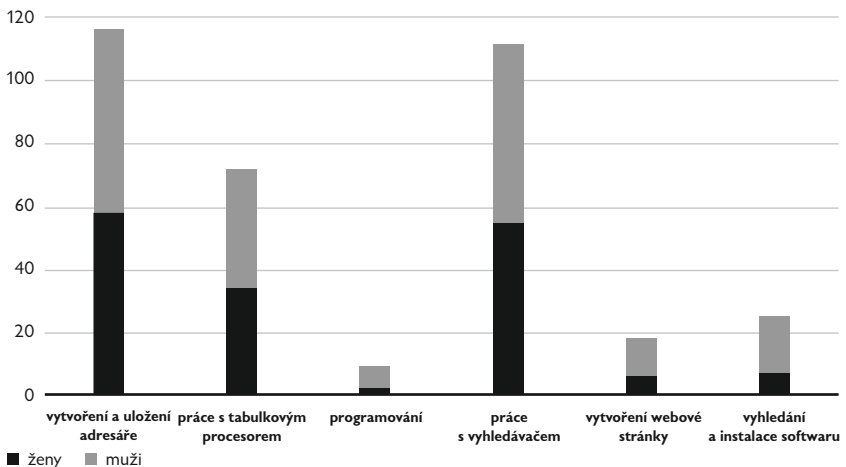
toto rozložení **odpovídá předpokladům, že právě dospívající tráví na internetu nejvíce času**. Zároveň také koresponduje s předpokladem, že pro tuto věkovou skupinu představuje internet platformu, kde nacházejí intenzivní a subjektivně silně procitovanou zkušenosti. V tematické skupině internet se pak ve sledovaném období nejčastěji objevovala témata obtěžování cizí osobou, zneužívání, lákání na schůzku a šikana. Také tyto údaje odpovídají zjištěním o tom, jaká nebezpečí dětem na internetu hrozí. Viz graf č. 5.

graf 3: dozor na netu děti 6–13 let

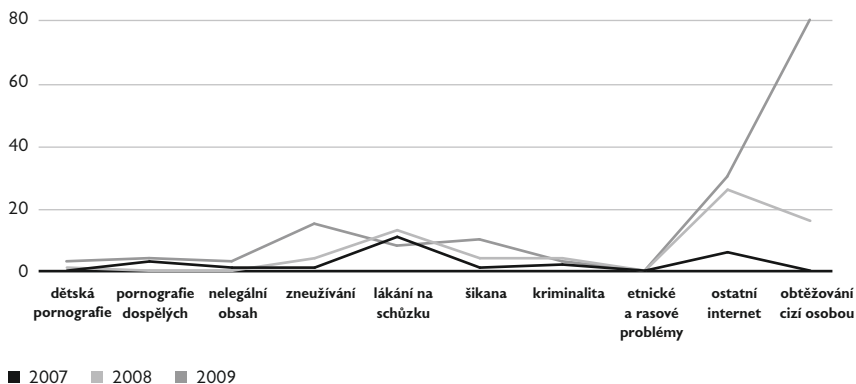
Bez dozoru na internetu od 10 let. Čím je dítě mladší, tím častěji ho rodiče kontrolují, když surfuje na webu. Přibližně od 10 let však děti stále častěji surfují bez dozoru staří osoby.

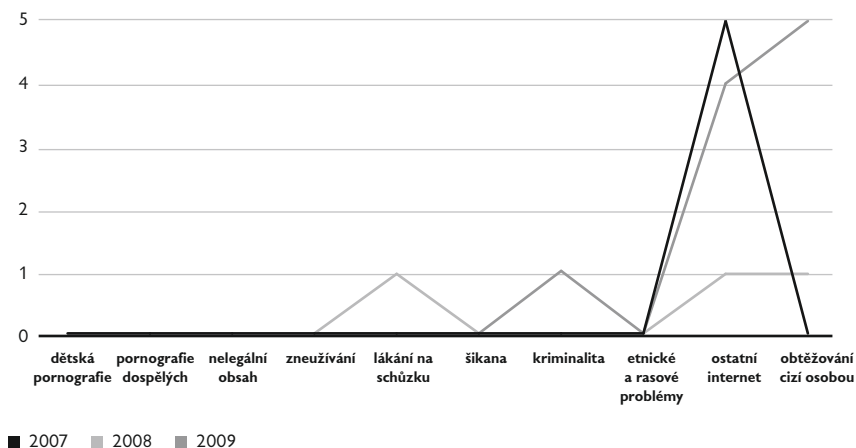
graf 4: muži a ženy ve věku 25–54 let s vybranými IT znalostmi 2007

graf 5: nárůst hovorů na téma Internet na Lince bezpečí 2007–2009

graf 6: témata chatu Linky bezpečí 2007–2009

Právě důkazy o širší užití internetu mezi dětmi a mládeží vedly k **rozšíření virtuálních služeb Linky bezpečí**. Snažíme se tedy tuto platformu využít jako možnost pomoci a podpory. Ukazuje se, že **pro určitý typ klientů je prostředí emailu či chatu uživatelsky příjemnější a bezpečnější než telefon**. Podle dosavadních zjištění se zdá, že jde zejména o klienty s určitým handicapem (např. řečovou vadou) či klienty, kteří přicházejí s velmi osobním či bolestivým tématem, případně o něm mluví poprvé. Setkáváme se také s tím, že internet klienti využijí jako formu prvokontaktu, a když se přesvědčí, že je pro ně služba bezpečná, jsou schopni využít i telefon. Využívání virtuálních služeb Linky bezpečí kopíruje obecné trendy chování na internetu i v tom, že zde někteří klienti mění svou identitu či přicházejí opakovaně pod různými identitami. Viz graf č. 6.

PŘÍBĚH: Na Linku se dovolává čtrnáctiletá dívka a říká, že by chtěla vědět, jak se zachovat. Postupně vypráví, že mají s kamarádkou obě profil na jednom ze známých serverů, kde komunikují s dalšími přáteli a neznámými lidmi. Volající dostala vzkaz, s nímž si neví rady. Člověk, který se představil jako zástupce modelingové agentury, jí píše o tom, jak moc je krásná a mohla by se ve světě prosadit. Pokud mu pošle další své fotky, ukáže je svým šéfům a mohl by jí zajistit velkou kariéru. Protože pro modeling je důležitá postava, má být na fotkách v plavkách. Dívka má z celého vzkazu divný pocit, rodičům o něm nechce říkat, protože nemají rádi, když je často na netu. Kariéra modelky by jí lákala a kamarádka tvrdí, že zná mnoho dívek, které po netu takovou práci našly.

Konzultant Linky nejprve oceňuje, že volající kontaktuje LB a snaží se získat informace, než se rozhodne jednat. Následně vysvětluje, proč je takový způsob vyhledávání modelek pochybný, jasně vymezuje, v čem a jak může být pro volající nebezpečný, a doporučuje s pisatelem vzkazu přerušit kontakt. Legalizuje její obavy z toho, kam by mohla celá situace dospět, vyjadřuje ale také pochopení pro touhu být slavná a známá. Pracuje na tom, jak může dívka celou situaci svěřit rodičům a požádat je o pomoc. Předává dívce také kontakty na další pracoviště či webové stránky, kde může ona i její rodiče najít další kontakty a informace. V závěru jí pak nabízí možnost dalšího volání, pokud by jej potřebovala.

ROZUM DO HRSTI A VZHŮRU NA SÍŤ

V současném světě si, minimálně v euroamerickém kulturním okruhu, málokdo dovede představit svůj život bez internetu. A pokud by se o něj pokusil, pravděpodobně by brzo narazil na nepřekonatelné překážky u běžných denních aktivit. Protože vše nasvědčuje tomu, že s dalším vývojem techniky se internet do našich životů prolne ještě více, nezbyvá než si na něj zvyknout a dělat vše pro to, aby byl našim pomocníkem se všemi

důsledky, které z takového postavení vyplývají. Tedy včetně toho, že spíše než na jeho lákání a vábení se spolehne na náš zdravý rozum.

Jak je zřejmé z předchozího textu, vyzbrojit se proti všem možným rizikům internetu není v našich silách. Jak děti, tak rodiče, se ale mohou chovat obezřetně, poučeně a tím potenciální problémy minimalizovat. Jednoduchým, ale účelným návodem je následovat **Desatero bezpečného internetu**, které přináší projekt Seznam se bezpečně, na němž se spolupodílí také Linka bezpečí.

1. Nedávej nikomu adresu ani telefon. Nevíš, kdo se skrývá za monitorem.
2. Neposílej nikomu, koho neznáš, svou fotografii a už vůbec ne intimní.
3. Udržuj hesla k e-mailu i jinam v tajnosti, nedsděluj je ani blízkému kamarádovi.
4. Nikdy neodpovídej na neslušné, hrubé nebo vulgární maily a vzkazy.
5. Nedomlouvej si schůzku na internetu, aniž bys o tom řekl někomu jinému.
6. Pokud narazíš na obrázek, video nebo e-mail, který tě šokuje, opusť webovou stránku.
7. Svěř se dospělému, pokud tě stránky uvedou do rozpaků nebo vyděsí.
8. Nedej šanci virům. Neotvírej přílohu zprávy, která přišla z neznámé adresy.
9. Nevěř každé informaci, kterou na internetu získáš.
10. Když se s někým nechceš bavit, nebav se.

<http://www.seznamsebezpecne.cz/desatero-bezpecneho-internetu>

INFORMACE, PODPORU A POMOC PRO DĚTI I RODIČE LZE DÁLE HLEDAT NAPŘÍKLAD NA TĚCHTO STRÁNKÁCH

<http://www.saferinternet.cz/>

<http://www.internethotline.cz/>

<http://www.bezpecne-online.cz/>

<http://www.pomoconline.cz/index.asp>

POUŽITÁ LITERATURA A DALŠÍ ZDROJE

Vi.Hort, M.Hrdlička, J.Kocourková, E.Malá a kol.: Dětská a adolescentní psychiatrie, Portál, Praha 2000.

P.Hartl, H.Hartlová: Psychologický slovník, Portál, Praha 2004.

M.Vágnarová a kol.: Psychopatologie pro pomáhající profese, Portál, Praha 2008.

I.Viduna: Závislost na internetu, diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2006.

D.Šmahel: Specifika komunikace prostřednictvím elektronické pošty, bakalářská práce, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2000

D.Šmahel: Lidé na internetu: ukázky některých směrů výzkumu, Masarykova univerzita, Brno.

P.K. Smith: Cyberbullying- Abusive Relationships in Cyberspace, Journal of Psychology, Vol. 217, No. 4, 2009.

K.Nešpor, L.Čsémy: Alkohol, drogy a vaše děti. Jak je rozpoznávat, jak je zvládat. 5. revidované vydání.

Sportpropag, Praha 2003.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD – WEBOVĚ DOSTUPNÁ DATA

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/studenti_a_informacni_techologie

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/4_1_komunikace_pomoci_internetu

http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/5_jake_jsou_nase_pocitacove_a_internetove_znalosti

České děti a internet, výzkum společnosti TNS AISA pro Nadaci Naše dítě

<http://www.tns-aisa.cz/NewsDet-n25.aspx>

<http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/psycyber.html>

<http://www-usr.rider.edu/~suler/psycyber/adoles.html>

Nebezpečné komunikační praktiky- Kybegrooming

<http://cms.e-bezpeci.cz/content/view/42/6/lang,czech/>

týrané a zneužívané děti a dospívající

Mgr. Kateřina Schmidová

ÚVOD

Zařazené téma týraného a zneužívaného dítěte do této publikace by si zasluhovalo daleko více prostoru, a to i přesto, že pojem týrané a zneužívané dítě se dnes skloňuje ve všech pádech. Odborná i laická veřejnost může mít tak zdánlivě pocit, že se jedná o „módní“ téma, o kterém máme přece mnoho informací. Faktem však zůstává, že je pořád mnoho dětí, které jsou ve svých rodinách nešťastné, je jim ubližováno a jsou obětmi uspokojení egoistických potřeb svých rodičů.

Toto téma je stále aktuální a nebojím se říci, vzhledem ke statistikám na našich linkách, stále alarmující. Dokazují to počty telefonátů v posledních letech, jejichž zvýšení neumíme zdůvodnit. Možná je to vlivem ekonomické krize a vzrůstajícím napětím v rodinách nebo tím, že v posledních letech se o problematice týrání a zneužívání dětí více hovoří a lidé se již tolik nebojí obrátit se na specializované odborníky a na zařízení nabízející adekvátní služby. Na druhou stranu musíme konstatovat, že specializovaných zařízení, která poskytují veškerou akutní i dlouhodobější odbornou pomoc týraným a zneužívaným dětem a jejich rodinám, je znepokojující nedostatek. Měly by existovat v každém kraji, což se v praxi neděje.

Odborníci zabývající se touto problematikou tuší, že rodiny, které se dostanou na oddělení sociálně právní ochrany dítěte či do ordinací krizových center, jsou pouhou špičkou ledovce. Ze statistik jasně vyplývá, že týrání a zneužívání dětí se děje především v rodinách, což odborníky musí vést k velké opatrnosti a citlivosti v tom, jak přistupovat k vyhledávání, diagnostice a terapii těchto dětí. V neposlední řadě se opakovaně diskutuje o tom, jak dětem, dospívajícím i dospělým, kteří prochází nebo prošli touto zkušeností, pomoci tak, aby nakonec mohli mít pocit úspěšnosti a štěstí ve svém životě.

Hlavním cílem této části publikace je seznámit čtenáře se základními formami a projevy týraného a zneužívaného dítěte a s kontextem jeho rodiny. Další část se zaměřuje na možnosti a úskalí pomoci těmto dětem formou trestněprávní, krizové a terapeutické intervence.

SYNDROM TÝRANÉHO A ZNEUŽÍVANÉHO DÍTĚTE A JEHO HISTORIE

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte známe z anglického překladu pod názvem CAN – Child Abuse and Neglect. U nás byl tento syndrom poprvé více propagován zhruba před dvaceti lety profesorem Dunovským v souvislosti s tehdy prvním, nově vzniklým Krizovým centrem pro týrané zneužívané a zanedbávané děti v Praze 4. Existuje nepřeborné množství našich i zahraničních definic syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Většinou se uvádí, že jde o soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech stavu a vývoje dítěte i jeho postavení v rodině a společnosti. Je výsledkem převážně úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného

nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči. Jeho nejextrémnější podobou je zabít dítěte.

Podle Dunovského a kol. (1995) je v našich podmínkách za „**týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte považováno jakékoliv nenáhodné, preventabilní, vědomé (případně i nevědomé) jednání rodiče, vychovatele anebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popřípadě způsobuje jeho smrt**“. Rozlišujeme tři základní formy týrání dítěte, a to fyzické, psychické a sexuální.

Nahlédneme-li do historie, zjistíme, že děti, které vyrůstají v dnešní západní civilizaci, jsou společností nepochybně daleko více chráněné na rozdíl od dětí ve zbytku světa, jako jsou např. Jižní Amerika, Asie, Afrika. Dětství má v současné době v obecné rovině zřejmě hodnotu, jakou nemělo nikdy dříve, ale cesta k tomuto postoji byla velmi dlouhá a nepřímá.

V pravěku a po celý středověk bylo na násilí vůči dětem včetně zahubení dítěte pohlíženo zcela odlišně než v současnosti. Mluvíme v tomto období především o zahubení dítěte v případě ohrožení samotné existence rodičů či starších sourozenců, kteří strádají hladem, o výběru pohlaví z důvodu omezení počtu žen v populaci či o snahu vybit nepřátelskému rodu potomstvo. Též bychom neměli zapomenout na děti, které byly obětované božstvu za účelem „příslibu“, že nějaká situace dobře dopadne, např. válka nebo obchod. Nemluvě o nejrůznějších tělesných znetvoření genitálů, obličeje, nohou. V pozdějších letech, např. v období průmyslové revoluce, se vedle válečného utrpení a bídy a zanedbanosti stává pro děti hrozbou i tzv. dětská práce.

Do šedesátých let minulého století se věřilo, že surové bití a týrání dětí jsou řídké a extrémní problémy a vyskytují se pouze ve zjevně problematických rodinách, kdežto v běžných slušných rodinách nikoliv. V roce 1962 pojmenoval Američan Kempe tzv. syndrom bitého dítěte, který byl spíše zaměřen na špatné zacházení a nepečování o dítě. V druhé polovině minulého století si postupně rentgenologové a ortopedi začali u některých dětí více všimnout závažných somatických poranění. Zjistili, že některá zranění (zlomeniny, popáleniny) si malé děti nemohly způsobit samy a jsou následkem krutého zacházení s nimi. Šetření zjistilo, že původcem toho násilí na dětech byli nejčastěji někteří členové rodiny dítěte. Toto zjištění potvrdilo, že někteří rodiče neovládají svoji nadměrnou agresi vůči svému dítěti. Proti tomuto zjištění v té době stálo obecné mínění společnosti, že autoritativní výchovný styl včetně tělesných trestů je legitimní. Samozřejmě je důležité brát v potaz i sociálně ekonomické faktory v prostředí dítěte, které přetrvávají dodnes, jako např. chudoba, špatné bydlení, nezaměstnanost, nedostatek zdravotní péče, výchovy a vzdělání.

V rámci poznávání tělesného týrání se ukázalo, že tyto děti většinou trpí i psychicky a emocionálně. Zjistilo se, že fyzické týrání nemusí být přítomné, a přesto děti mohou trpět pod vlivem nahánění hrůzy, nucené izolace anebo pod nově vzniklým rozvodovým a porozvodovým sporem o dítěte.

Sexuální aktivity s dětmi byly v dávné minulosti chápány jako přirozené a pohled na tyto aktivity přetrvával u pachatelů a lidí z řad veřejnosti až do sedmdesátých let minulého století a u některých až do současnosti. Zpočátku bylo spíše poukazováno na sexuální

násilí na ženách, poté byla pozornost přenesena na adolescenty a až poté i na děti. Byly to především anamnestické výzkumy, které poukázaly na alarmující míru sexuálního zneužívání v dětství. Sexuální zneužívání vedle psychického týrání je jedním z nejhůře uchopitelných jevů na škále syndromu CAN. Je to z důvodu obtížného zásahu do intimity rodiny.

„Přestože v České republice neexistuje systematická evidence výskytu kriminality páchané na dětech a mladistvých, z údajů Policie České republiky vyplývá, že ročně se stane obětí trestné činnosti přes tři tisíce osob mladších 15 let. Z toho téměř dva tisíce skutků tvoří násilná trestná činnost a přes tisíc skutků mravnostní kriminalita. Chlapci jsou zhruba šestkrát častěji oběťmi násilné trestné činnosti než dívky a dívky jsou zhruba trojnásobně častěji oběťmi mravnostní kriminality. Kolem dvou desítek dětí je ročně zavražděno, kolem sta dětí je týráno a téměř čtyři sta dětem je úmyslně ublíženo na zdraví. Asi tisíc dětí se stane obětí pohlavního zneužívání. (www.epravo.cz).

FYZICKÉ TÝRÁNÍ A JEHO PROJEVY

PŘÍBĚH: Na Rodičovskou linku telefonovala paní třídní učitelka 5. třídy.

O přestávce za ní přišla dívka, že jedna její spolužačka má ve tváři viditelnou modřinu z důvodu, že ji otčím zbil. Dotyčná dívka při rozhovoru s paní učitelkou plakala a sdělila jí, že to není ojedinělá situace. Naposledy ji údajně otec zbil za to, že si do pokoje vzala kočku. Dále uvádí, že i matka uděluje nepřiměřené tresty (např. 100× opsat „mám být hodná“) a podporuje otce ve fyzických trestech. Dívka má pocit, že doma nemá žádnou oporu. Třídní učitelce se dívka jeví ve škole jako neproblémová a spolehlivá. V rodině žije společně se šesti sourozenci, z toho čtyři jsou nevlastní.

Fyzické týrání zahrnuje všechny akty násilí na dítěti, při kterých dochází k tělesnému zranění dítěte, k jeho trvalému poškození nebo dokonce k jeho usmrcení. Jedná se o týrání především v rodině. V případech tělesného týrání je někdy těžké rozhodnout, zda poranění vzniklo nedostatečnou péčí o dítě nebo dokonce záměrem bezdůvodně dítěti ublížit, či nešťastnou náhodou. V tomto případě záleží především na dobré osvětě lékařů, jak tato zranění dobře a včas diagnostikovat.

K této formě týrání se někdy přiřazuje pravidelné tělesné trestání dítěte definované jako úmyslné či záměrné způsobení bolesti atakem na tělo pro kázeňský přestupek. Ještě pořád u některých našich rodičů i učitelů přetrvává mýtus, že **tělesné tresty** jsou vhodným a účinným výchovným prostředkem. Proto je důležité znovu zdůraznit, že tělesné tresty děti nevychovávají, ale mají spíše krátkodobý efekt. **Znamenají zneužití moci dospělého nad dítětem a učí dítě akceptovat fyzické násilí jako metodu řešení problémů.** Rodič má mnoho možností, jak dítě potrestat jiným způsobem než tělesným trestem.

Ohlédneme-li se do historie, zjistíme, že tělesné tresty byly skutečně po staletí nejpoužívanějším výchovným prostředkem. Zatímco u nás jsou tělesné tresty považovány za adekvátní výchovný prostředek, ve skandinávských a jiných zemích jsou formálně zakázány a morálně odsuzovány. V roce 2002 byl dokončen projekt Retrospektivní studie fyzického a psychického týrání v dětství u dospělé populace ČR. V dotazníku byly zařazeny otázky, které se týkaly fyzických trestů a tělesného týrání. Zarážející je, že 83 % dospělých uvedlo, že se ve svém dětství setkala s některou formou tělesného trestání či týrání. 58,7 % respondentů uvedlo, že bylo sice tělesně trestáno, nikdy však tělesně týráno. Hranice mezi tělesným trestem a týráním je v praxi poněkud nejednoznačná a její vymezování je poměrně složitou záležitostí. Výbor pro práva dětí OSN definuje rozdíl následovně. Tělesné trestání se stává tělesným týráním tehdy, je-li trest prováděn opakovaně, za pomoci předmětu, na citlivou část těla (hlava, břicho, oblast pohlavních orgánů) nebo když po ranách zůstávají na těle stopy (Lovasová, Schmidová, 2006).

Klasickými příznaky fyzického týrání jsou modřiny, popáleniny a zlomeniny. Nejčastější průkaznou známkou fyzického týrání jsou především modřiny, které vznikají údery na zadek, záda, stehna. V některých případech zcela programově, protože tato místa jsou skrytá. **Pokud se nálezný modřin na typických místech opakuje, znamená vždy fyzické násilí.** Z praxe jsem znala případ chlapce, který byl dlouhá léta programově až rituálně tělesně týrán. Každé odpoledne si ho otec položil na stůl a on dostal rákoskou přes zadek a stehna tak, aby modřiny nikdy nepřesahovaly část bez trenýrek. Takže učitelé na tělocviku a ani lékaři si léta ničeho výrazného nevšimli.

Podle dětského lékaře Biskupa (2001) rozsah i tvar modřiny můžou naznačovat předmět, kterým byla způsobena. Švih elektrické šňůry od spotřebiče zanechává úzkou modřinu se smyčkou ve tvaru „U“. U popálenin je vždy podezřelý mechanismus vzniku, který osoba doprovázející dítě uvádí. Typický způsob popálení je od cigaretového oharku, a to většinou na místech, která se běžně při vyšetřování dětí neodhalují, např. na chodidlech. Typickým místem opáření je zadek, genitálie a dolní končetiny a je časté u dětí kojeneckého a batolecího věku. Symptomy spálení žhavým předmětem (plotna, žehlička) jsou typické na dlaních, chodidlech a zadečku. Dnes již jsou schopni lékaři zjistit, jaká opáření či spálení si dítě bylo schopno způsobit samo např. podle tvaru spáleniny. Zlomeniny dítěte mladšího dvou let většinou poukazují na fyzické týrání nebo na zanedbávání péče ze strany rodičů. Charakteristickým znakem fyzického týrání jsou například zlomeniny žeber. U kojenců může dojít k poranění mozku hrubým a intenzivním zatřesením těla, tzv. Shaken Infant Syndrom. U kojenců bývá, po surovém krmení lžičkou, časté natržení uzdičky horního rtu.

Kromě jiných jasně prokazatelných fyzických symptomů můžeme poukázat na to, že děti a pečující osoba často zranění zdůvodňují zcela nepravděpodobnými historkami či argumenty, jako např. upadl jsem na schodech, proto mám modřinu pod okem. Některé děti většinou ani nejsou ochotny o svých zranění hovořit a na dotazy na zranění většinou mlčí. Jiné mají strach se s rodiči setkat nebo odejít ze školy či z jiné aktivity domů. Většinou opakovaně utíkají z domova. Odmítají i v horkých letních dnech odhalovat své paže nebo nohy. Bojí se svlékat před hodinou tělocviku či mají strach z lékařské pomoci, kde by se mohlo projevit, jak je dítěti ubližováno.

Děti tělesně týrané nepovažují svět za bezpečné místo, mají problémy v mezilidských vztazích a chování druhých si vysvětlují jako velmi nebezpečné a ohrožující. Většinou mají nízké sebevědomí, neustálý strach, sklony k depresi či agresi. V některých případech bývají agresory šikany. Ve vztahu k vrstevníkům si vybíjí své „přetlaky“, které vznikají z násilí na nich páchaných.

PSYCHICKÉ TÝRÁNÍ A JEHO PROJEVY

PŘÍBĚH: Na Rodičovskou linku telefonovala teta, která uvedla, že v rodině její sestry se stávají podivné věci. Rodiče dětí jsou schopné se před dětmi hádat a křičet na sebe sprostá slova. Někdy hádky trvají přes celou noc, tak že děti nemohou spát. Naposledy se rodiče společně poprali tak, že matka si zlomila nohu. Na druhou stranu ani jeden z rodičů není schopen ze vztahu odejít nebo vyhledat odbornou pomoc. Chování jejich dětí, které jsou ve věku 6 a 8 let, se pod vlivem této situace výrazně změnilo. Přestaly být veselé, mladší dítě začalo opakovaně bezdůvodně zvracet, starší holčička je často v kontaktu s příbuznými úplně duchem nepřítomna a občas odpovídá zcela neadekvátně.

O výchově a vztahu rodičů k dítěti existuje v současné době mnoho publikací, jejichž autoři si v otázkách výchovy často odporují, což může vyvolávat v rodičích zmatek. Zvláště v době, kdy přibývá dezorientace v závaznosti norem a hodnot naší společnosti. Rodiče často prochází dilematem, zda mají být autoritativnější, nebo naopak mají mít k dětem liberálnější přístup. Je důležité vědět, že partnerství a autorita si ve výchově nemusí odporovat. Spíše záleží na tom, jak jsou vzájemně uplatňovány. Psychické týrání s výchovou souvisí. Na jedné straně manipulativní a mocenská výchova a na straně druhé nepéče či nezáměr o dítě pod rouškou „výchovy ke svobodě“ mohou vést až psychickému ubližování dítěti.

Podle Pötheho (1996) zahraniční psychologové a psychiatři koncem minulého století popsali některé charakteristiky dítěte, které jako by týrání přitahovaly. V životní historii opakovaně psychicky týraných dětí byly častěji vysledovány biologické faktory jako nedonošenost, nízká porodní váha, obtížný temperament, chronická nemoc či vrozená tělesná nebo mentální vada. Od prvních dní potřebovaly tyto děti větší péči a pozornost, která kladla na nepřipravené rodiče, zejména matky, vyšší nároky, zvyšovala jejich pocity úzkosti, strach ze selhání, ale i únavu, vyčerpání či pocity marnosti.

Výzkum Retrospektivní studie (2002) ukázal, že 69,1 % současné dospělé populace se v dětství setkala s některou z forem psychického týrání. Její oběti nejčastěji trpěly nízkým sebevědomím (34,8 %), pocity méněcennosti (32,4 %), pocity smutku a deprese (19,8 %), 14 % dotázaných pociťovalo častý strach a úzkosti.

Mezi dalšími následky psychického týrání figurují: citová nestabilita (9,9 %), přílišná

závislost na jiné osobě (8,7 %), problémy s učivem ve škole (8,0 %), opakované výbuchy agrese či násilí (7,7 %).

Psychické týrání na těle nezanechává žádné bezprostřední stopy. Má mnoho podob a je to pojem obecně značně nejasný, a proto se o něm tak často nehovoří. V některých případech bývá spojený s fyzickým týráním. V jiných případech se týká velmi zásadových rodičů, kteří chtějí pro své dítě to nejlepší. V dalších případech jsou děti svědky opakovaného fyzického a psychického násilí mezi rodiči. Psychické týrání **je velmi obtížně zachytitelné, prokazatelné a zdokumentovatelné především v našem soudnictví.** Případů, kdy je rodič odsouzen za psychické týrání, je velmi nepatrné množství. Svou roli patrně hraje naše malá důvěra k dětem a tendence uvěřit spíše vysvětlení dospělých. Podle definice Zdravotní komise Rady Evropy z roku 1992 psychické týrání zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Může mít formu slovních útoků na sebevědomí dítěte, opakovaného ponižování dítěte, jeho odmítání či zavrhování.

Psychické týrání se projevuje často ve formě zesměšňování, vyhrožování, nadávek, kritizování a ponižování. Dále zahrnuje například vyjadřování pochybností o schopnostech dítěte, neustálé připomínání jeho neúspěchů a dlouhodobé trestání dítěte tím, že s ním nemluvíme. Problémem zůstává, že tento způsob tzv. výchovy je považován za vnitřní záležitost rodiny či odborný přístup učitele a je mnohdy racionalizovanou snahou dítě „dobře vychovat“.

Dalším typickým znakem psychického týrání je zamykání dítěte ve sklepě, na toaletě atp. Psychickým týráním dítěte může být také to, když rodič dítěti vyhrožuje, že jej opustí nebo dá do dětského domova nebo že jej dítě už nikdy neuvidí. Čím je dítě menší, tím jsou výhrůžky rizikovější, protože pro dítě nemusí být zcela jasně, nakolik rodič či jiná osoba takovou situaci myslí vážně a nakolik je řečena ve vzteku.

Domnívám se, že v současné době jsou nejčastější alarmující formou psychického týrání spory o děti. Tuto formu týrání dětí považuji za skutečně závažnou a ještě stále podceňovanou. Nemusíme zdůrazňovat, že procenta rozvedených manželství jsou velmi vysoká. Podle BussinesInfo.cz během prvních devíti měsíců roku 2009 bylo **rozvedeno** 21,8 tisíce manželství. Jedná se o 47 % manželství končících rozvodem v 1.–3. čtvrtletí minulého roku. Téměř šedesát procent manželství zaniklých rozvodem v lednu až září minulého mělo v péči nezletilé děti (všech nezletilých dětí bylo 18,9 tisíce).

Stres pro dítě nepředstavuje pouze rozvodová situace rodičů, ale též porozvodová atmosféra plná napětí, která se projevuje v nekonečných protahovaných sporech o dítě, majetek a výživné, které trvají i několik let. V těchto případech přestává být dítě chráněno a je především konfrontováno s problémy matky a otce. Děje se to v případech, kdy si jeden z rodičů vyplní místo po odešlém partnerovi svým dítětem. Dítě staví do role „vrby“ nechutných manželských drbů a agrese. Za velmi závažnou a alarmující formu považuji vyhrožování druhému partnerovi formou vzkazu po dítěti typu „vyříd' tomu- (té) (v některých případech vulgární označení druhého partnera), že...“. V ojedinělých případech se můžeme setkat dokonce s vraždou dítěte jako mstou druhému partnerovi. Nezapomeňme, **že ve všech vývojových etapách dítěte mají rozvod a spor o dítě negativní vliv na jeho psychický vývoj.**

U dětí psychicky týraných se zhoršuje školní prospěch, objevují se nevysvětlitelné teploty, bolesti břicha, bolesti hlavy, pomočování i pokálení. V dítěti postupně narůstá pocit neštěstí, podceňování, neúspěšnosti a beznaděje. Navenek je dítě samotářské, bez kamarádů, mnohdy je vystaveno šikanování spolužáků.

SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ A JEHO PROJEVY

PŘÍBĚH: Na Linku bezpečí volala sedmnáctiletá dívka, která je sexuálně zneužívána svým vlastním otcem, který k ní ráno nebo večer, když matka není doma, přijde do pokojíčku a osahává ji na intimních místech. Dívka se snažila celou situaci vydržet. Jednou se to pokusila sdělit své matce, ale ta ji obvinila z toho, že si vymýšlí a chce zničit celou rodinu. Dívka neví, co má dělat, má přítele, ke kterému by se chtěla nastěhovat, ale v rodině jsou ještě dvě mladší sestry.

Přestože syndrom sexuálního zneužívání je součástí života lidí po celou dobu jejich existence, byl identifikován jako poslední. Teprve počátkem osmdesátých let minulého století se na základě článku Alice Millerové, známe psychoanalytičky, odvážilo mnoho žen promluvit o sexuálním násilí, ke kterému docházelo především v prostoru vlastní rodiny.

Zdá se nepochopitelné, že ještě dnes je možné slyšet názor, že incest není škodlivý a zdravé dítě má údajně dostatek psychických sil, aby zneužití překonalo. Dokonce v Americe se objevilo několik extrémních hnutí obhajujících incest či používajících hesla typu „Sex do osmého roku, jinak je pozdě“. Podle filozofie těchto hnutí sexuální zneužívání nezpůsobuje žádné trauma, ale naopak vytváří pozoruhodné erotické ženy. Nápadné je, že představitelé tohoto hnutí jsou především muži, kteří jsou odpovědní za většinu sexuálních zneužití. I v Evropě je možné ještě pořád zaznamenat velké obrany proti sexuálnímu zneužívání, které jsou nazvány jako komploty „extremních radikálně-feministických skupin“. Představíme-li si různé názory týkající se psychických následků sexuálního zneužívání jako spektrum, máme na jednom pólu výše popsané pojetí, že sexuální zneužívání v rodinách je neškodné, anebo dokonce prospěšné, a na druhém pólu názor, že sexuální zneužívání vždy nevyhnutelně vede k tomu, že oběti zbývá jen prostitute či psychická dezorientace. Obě uvedené extrémní stanoviska nejsou obhajitelná a je potřeba říct, že i přes tíhu symptomů a přetrvávající duševní poškození může dojít prostřednictvím kvalitní péče k uzdravení sexuálně zneužívaných žen i mužů.

Definice zdravotní komise Rady Evropy, která byla přijata v roce 1992, považuje **sexuální zneužití za nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování**. Zahrnuje jakékoliv pohlavní dotýkání, styk či vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče, anebo kýmkoliv, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič,

příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník nebo cizí osoba. V této souvislosti bych velmi ráda poukázala na poměrně nový, avšak znepokojující fenomén sexuálního násilí mezi dětmi, které nedovršily 15 let věku. Jedná se např. o sexuální násilí většinou mezi vrstevníky či blízkým příbuznými, např. bratranec donutil k pohlavnímu styku svoji sestřenicí nebo chlapec ze sousedství nabízí za sexuální služby nahrané DVD filmy. V tom případě nemůžeme mluvit o sexuální zneužívání ve smyslu výše zmíněné definice. Sexuální zneužívání můžeme rozdělit na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové zneužívání zahrnuje účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. setkání s exhibicionistou, vystavování dítěte pornografickým materiálům. Dotykové je takové, kde dochází k pohlavnímu kontaktu a jedná se o osahávání na erotogenních zónách, vynucené vniknutí do vagíny, konečníku a úst dítěte.

Podle Vaničkové (1999) na základě analýzy výsledků výzkumu existují **čtyři základní obrazy sexuálního zneužívání dívek**. Nejčastěji se jedná o incest mezi vlastním otcem a dcerou, které v době prvního útoku nebývá ještě šest let nebo navštěvuje první stupeň základní školy. Tato forma trvá několik let. Druhou, velmi častou formou je pohlavní styk mezi nevlastním otcem a dospívající dcerou, ke kterému též dochází opakovaně, ale kratší dobu. Třetí formou je kontaktní zneužívání osobou dívkou známou, např. přátelé rodičů, učitel.

U chlapců výzkumy ukázaly, že **ze dvou třetin** se jedná o **sexuální zneužívání ze strany** zodpovědné **cizí osoby a z jedné třetiny osoby** chlapci **známé** (učitel, vychovatel, trenér). Jak ukazují některé studie, zvláště ohroženými dětmi jsou děti zanedbávané či s postižením, děti, jejichž matka není doma často přítomna, a děti, které jsou často svěřovány ke hlídání neznámým osobám.

Děti předškolního věku s oblibou napodobují chování dospělých. Zvýšené erotické chování dětí je dáno jejich bezprostředností a touhou vyjadřovat své pocity. Děti svou sexualitu prožívají na jiné rovině, rádi se mazlí, přitulí se a tím hledají tělesný kontakt a emocionální sblížení. Může se stát, že rodič tuto potřebu sexualizuje a dítě začne sexuálně zneužívat. Jedním ze známých a vývojově starých mechanismů „oběti“ je stavět se mrtvým. Oběť to dělá v naději, že si ji „predátor“ nevšimne a ona ho tím oklame. Následný popis sexuálně zneužívané ženy v dětství jasně poukazuje na to, co se oběti v průběhu traumatické události děje. Proto nelze vyčítat oběti, proč se vlastně nebránila, jak se to v některých případech děje.

„Jediná pomoc spočívala v tom, že jsem dostala čas se vzbudit se, obrnit se, udělat se necitelnou vůči tomu, o čem vím, že přijde a oddělit se v posteli od svého těla jako od použitelného kusu oblečení.“ (Wirtz, 2004).

Sexuálně zneužívané děti nemusí vykazovat žádné zvláštními příznaky a nikdo po léta nemusí zjistit, že jim bylo v rodině tímto způsobem ubližováno. Z praxe mám zkušenost, že některé děti jsou ochotny o svém zneužití v rodině mluvit ve chvíli, kdy se stanou objektem sexuálního zneužití jejich mladší sourozenci. Většinou mají možnost se s odstupem rozpomenout na hrůzu, kterou musely vytrpět, a nechtějí, aby to stejné prožívali jejich sourozenci. V případě zneužívání mimo rodinu jsou někteří rodiče šokováni, že se to stalo právě jejich dítěti. Většinou si kladou za vinu, že si vůbec nevšimli, co se s dítětem děje, např. že chodí od přátel, sousedů opakovaně smutně a frustrovaně.

Samozřejmě, že oběti o svém zneužívání především v rodině nejsou schopné mluvit. V dítěti se „duše“ rozdělí na dvě části. Jedna část si svého rodiče idealizuje a má s ním soucit. Druhá část musí snášet bolest, pocity hnusu, studu a poskrvnění. Tak se v ní střídají různé pocity. Pocity slasti, úzkost s veselostí, bezmocný vztek s něžností, pocit vyvolení a s pocitem, že je plný koš odpadků. Z tohoto důvodu bude na otázky odpovídat, že nic neví, že si nic nepamatuje, že si neumí představit, že by rodič něco takového udělal. Záleží na nás, zda se nám takové jednání podaří včas rozpoznat a zastavit a zda nalezneme odvahu se ve věci angažovat. V některých případech lidé, kteří měli ve svém okolí sexuálně zneužívané dítě, uvádí, že měli takové tušení, ale raději se do ničeho nepletli, aby to nebylo ještě horší.

Za hlavní znaky a symptomy, se kterými se běžně setkáváme u dětí trpících sexuálním zneužíváním, podle Eliotové (1997) považujeme:

- Bolestivé či zánětlivé změny v anální nebo genitální oblasti, bolesti hlavy či žaludku, močových cest, projevy nechutenství či vlivu hladu, chronické buzení ze spánku, noční děsy, pomočování, závratě, záchvaty dušnosti, poruchy příjmu potravy.
- Hysterické záchvaty při přebalování či svlékání spodního prádla, opakování neslušných slov, která se naučilo od zneužívajícího, příliš zasvěcenou nápodobu sexuálního chování při hraní s panenkami nebo s jinými dětmi, u starších dětí sexuální aktivitu nepřiměřenou věku, pokusy sexuálně zneužívat jiné děti, kresba sexuálně inspirovaných obrázků, sexuálně vyzývavé chování.
- Ztráta zájmu o hry, čtení pohádek, o koníčky, vrstevníky, dále utrápenost a ustaranost dítěte, u starších dětí náhlé změny v chování, které jsou obtížně vysvětlitelné, projevy agresivity nebo naopak nezúčastněnosti, krádeže, lhaní, chronická deprese, ztráta paměti, útky z domova, drogy, sklony sebepoškozování a sebevraždy, nevysvětlitelné obnosy peněz, neschopnost se soustředit, výmluvy, proč raději nechodit domů či na určité místo, bytí ve střežu, připouštění si svojí „zkaženosti“, špatné mínění o sobě, projevy tendenci k přejímání rodičovské role v domácnosti, buzení dojmu, že jsou starší, než ve skutečnosti jsou, atp.

RODINA A TÝRANÉ A ZNEUŽÍVANÉ DÍTĚ

Rodina poskytuje jedinci primární zkušenost od kolébky až do smrti a náš osobnostní růst je podmíněn především vzájemnou interakcí mezi jejími jednotlivými členy. Dítě potřebuje od svých rodičů, respektive pečovateli, aby mu byly naplňovány základní potřeby. Tyto potřeby byly Albertem Pessesem a Dianou Boyden pojmenovány v jejich tzv. Pessu Boyden System Psychomotor Therapy. Jedná se především o potřebu místa, kterou můžeme stručně charakterizovat pocitem, že někam patříme, že máme svoje místo. Další potřebou je, aby dítě bylo podporováno a chráněno před nebezpečím vnějšího světa a zároveň chráněno tak, aby si neublížilo. V neposlední řadě dítě potřebuje

péči nejen v podobě krmení, ale i pozornosti a zájmu. Neměli bychom dnes zapomínat v naší výchově též na potřebu, kde dětem sdělujeme, že věci mají na světě svůj řád a dítě dostává jasné sdělení, co může a co už nemůže dělat (Vodáčková 2002).

Přesto některé rodiny dětem tyto potřeby nejsou schopné naplňovat a jsou náchylnější k násilí než k ohleduplnosti a vzájemné péči. Je samozřejmě mnoho faktorů, které jsou dávány do spojitosti s násilím v rodinách.

Mezigenerační přenos násilí je považován za jeden z nejdůležitějších faktorů, který ovlivňuje vznik násilí v rodinách. Samozřejmě, že čím větší násilí se dopouští rodiče ke svým dětem, tím sou děti hrubější k sourozencům, spolužákům a následně ke svým dětem.

Rodič, který své dítě bije nebo uráží, většinou ví, že dítěti ubližuje. To, co většinu neví, je, proč to dělá. Ve většině případů zůstává jeho vlastní utrpení emocionálně skryto, a právě proto vytváří nepoznaný zdroj nového, někdy velmi subtilního pokořování v příští generaci. Pocity bezmocnosti, žárlivosti a opuštěnosti zakouší dospělý člověk mnohdy až na vlastním dítěti, protože on sám neměl šanci je v dětství vědomě prožít. Podobných neprožitých bolestí se lze zbavit tak, že je delegujeme na vlastní dítě. Máme k tomu několik obranných mechanismů typu racionalizace („musím svého syna pořádně vychovat“ nebo přesunutí („nikoliv můj otec, nýbrž můj syn mi ubližuje tím, že zlobí“) nebo idealizace („dříve jsme byli bití řemenem, a jak nám to prospělo“).

U lidí, kteří byli v dětství týráni či zneužíváni, je tři- až pětkrát vyšší pravděpodobnost, že budou takovéto modely chování aplikovat na vztah ke svým vlastním dětem. U těchto rodičů **je menší pravděpodobnost týrání a zneužívání v případě, že sami v dětství prožili nějaký pozitivní vztah, ať už to byl člověk přímo z rodiny, nebo mimo ni. Jedním z pozitivních vlivů byla i praktická zkušenost s terapií.**

PŘÍBĚH: Rodičovskou linku jednou kontaktovala klientka, jejíž odvalu je důležité ocenit. Potřebovala kontakt na některého psychoterapeuta. Sama byla v dětství nepřiměřeně trestána až týrána, ale nikdy se nikomu nesvěřila. V poslední době si u sebe všimla, že některé její reakce na jejího malého syna jsou neadekvátní jeho prohrěškům, a zjistila, že bez odborné pomoci není schopna situaci změnit.

Charakteristickými znaky rodin (podle Bentovima 1998), v nichž dochází k násilí, týrání či zneužívání, je odmítání a nepřátelství. Děti se často v těchto rodinách projevují tak, že se vyhýbají kontaktu a jsou obezřetné. Dalším typem chování rodičů je vztek, donucování, citové připoutání a zvýšená intenzita prožívání ve formě zvýšeného stupně kritičnosti, křiku a vyhrožování. Rodiče svým dětem zasahují prakticky do všeho nebo se k nim staví odmítavě. Takoví rodiče chápou chování normálních dětí jako negativní a vymykající se kontrole, většinou se ale jedná o jejich vlastní ohrožení. Trest daný dítěti je ospravedlňován jako určitá míra kontroly. Tyto rodiny většinou nemají dovednosti řešit běžné zákonité konfliktní situace bez výrazných problémů.

Dalším faktorem je čas, který rodina tráví spolu. Podle výzkumů vzniká riziko násilí v dalších nově založených rodinách. Zvláště když nově vznikající rodičovské role jsou

obsazeny muži či ženami se sklony k násilí. Vysoká míra stresu způsobená neustálými změnami též ovlivňuje míru násilí v rodině. Existují i sociálně kulturní modely, které prokazují, že nezaměstnanost a omezená pracovní příležitost jsou posuzovány jako stresující faktory vedoucí k týrání a zneužívání.

TRAUMA TÝRANÝCH A ZNEUŽÍVANÝCH DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH

Traumatické stresy v rodinách dětí, které jsou některými z jejich členů fyzicky, psychicky či sexuálně zneužívány, nejsou obvykle událostmi jednorázovými, nýbrž takovými, které **se opakují a postupem času přibývají.** Často jsou spojeny s utajováním, zlehčováním, výhrůžkami a zapíráním.

V souvislosti s týráním a sexuálním zneužíváním zaznává často pojem **trauma**, které vidím především **jako zážitek extrémní bezmocnosti.** Představuje útok na strukturu osobnosti, který člověku znemožňuje zpracovat zážitek obvyklým způsobem. Psychická rovnováha je narušena a „já“ již nefunguje normálním způsobem.

Zda bude, či nebude mít zážitek týrání či zneužívání dimenzi traumatu, závisí na několika faktorech: na intenzitě podráždění, na osobnostní struktuře dotčeného a na vývojové fázi, v níž k zážitku došlo. Ve většině případů jsou ale dospělí svými traumaty, respektive jejich následky ovládnuti. Jejich trauma se často se zrcadlí ve všech oblastech jejich života. Například jim nefungují vztahy, nejsou schopni se v životě prosadit, mají problémy s identitou, sklony k depresi, agresi či sebevraždám.

Pojem **disociace** úzce souvisí s teorií traumatu a v tomto případě mluvíme o tzv. rozdělení či oddělení dvou a více psychických procesů od sebe, které koexistují vedle sebe, aniž by se propojily. Děje se tak pod tlakem neúnosných prožitků. Tato reakce umožňuje přežít dlouhodobě nepříznivé podmínky. Tyto projevy můžeme pozorovat sami na sobě. Když je pro nás nějaká situace emočně příliš obtížná, své pocity redukuje nebo z nich vnitřně vystoupíme. Tento mechanismus je důležité vnímat z pohledu přežití dětských traumat. Děti, které musí prožívat masivní a opakované zkušenosti tělesného a sexuálního násilí, tzv. štěpí svou osobnost. Ruppert (2008) uvádí, **že traumatem se nám duše štěpí na část zdravou, traumatizovanou a část přežití. Tyto části jsou oddělené a vyvíjí se každá zvlášť.** Základním úkolem části „přežití“ je udržovat traumatizovanou část v odstupu od zdravé části. Neustále totiž hrozí příliš silné pocity v aktuální životní situaci, které probudí vzpomínku na trauma a aktivuje traumatickou část.

Rozštěpení duševní struktury v důsledku traumatického zážitku týrání a zneužívání se může dostavit velmi rychle. Záleží na druhu a tíži traumatu. Jedná se o neustálé připomínání si traumatizující události vryté do paměti prostřednictvím např. záblesků vzpomínek vyvolaných okolnostmi, které onu událost připomínají, snů, nočních můr. To vše může trvat celé dny, týdny i léta.

Znala jsem případ jedné ženy, která dlouhá léta chodila ke svému terapeutovi kvůli svým

úzkostným stavům a problémům v mezilidských vztazích. Společná terapeutická práce se moc nedařila. Jednou v rámci nějaké kampaně o sexuální zneužívání se jí vybavilo, že byla v dětství obětí sexuálního zneužívání ze strany svého otce. Jedna její část byla předtím dlouhodobě a hluboce „odštěpena“.

MOŽNOSTI INTERVENCE

Podle Dunovského (1995) mohou jednotlivé formy intervence v případech týraných a zneužívaných dětí za sebou následovat v různém pořadí. Platí však, že **právní, podporné a terapeutické aspekty intervence u týraných a zneužívaných dětí musí do sebe organicky zapadat** a nesmí postupovat nezávisle na sobě či dokonce proti sobě. Protože **špatně provedená intervence má za následek tzv. druhotné ubližování (sekundární viktimizaci)**. V tomto případě jde o to, že průběh vyšetřování traumatizuje dítě stejně nebo ještě více než samotné týrání či zneužití. Modelově můžeme mluvit o těchto typech možné intervence.

A) TRESTNĚPÁVNÍ INTERVENCE A INTERDISCIPLINÁRNÍ SPOLUPRÁCE

Mluvíme-li o účinné ochraně a pomoci týraným, zneužívaným a zanedbávaným dětem, musíme nejprve zabránit dalšímu týrání a zneužití a dítě patřičně ochránit. Může se jednat o okamžité odebrání dítěte z rodiny na základě tzv. předběžného opatření do nějakého zařízení či předání dítě do péče blízké osoby. Dalšími nezbytnými kroky je řešení právního rámce ochrany dětí a zajištění sociální a terapeutické práce s poškozeným dítětem a jeho rodinou.

K právní ochraně dítěte slouží právní předpisy, doporučení a metodické materiály (např. § 215 týrání svěřené osoby, § 241 znásilnění, § 242 pohlavní zneužívání trestního zákona). Detekce a odhalení nebo zjišťování syndromu CAN je zcela zásadní a je velice důležité se o takovém dítěti dozvědět včas. Problém týrání, zneužívání a zanedbávání dětí bývá složité včas odhalit. Většina případů se odehrává v rodinném prostředí, a je tudíž obtížné proniknout do intimity a vnitřního vztahového světa rodiny, která si svá „tajemství“ velmi poctivě hlídá. Velmi často dochází k tomu, že osoba, která ví o takovémto zacházení s dítětem, se bojí tuto věc oznámit. Důvodem je většinou obava, aby nezasáhla nevhodným způsobem a dítěti nezpůsobila ještě větší újmu. Někdy je to strach z agresora nebo z výsledků u soudu atp.

Novotná (2000) ve svém článku uvádí, že oprávnění oznámit takovou skutečnost a ochranu osoby, která o dítěti ohroženém syndromem CAN podala informace, upravuje zákon o rodině tak, že „...na vážné porušení práv a povinností rodičů může v zájmu dítěte kdokoliv upozornit orgán sociálně právní ochrany, soud nebo jiný oprávněný orgán. Tato oznámení jsou důvěrná, a pokud jde o oznámení fyzické osoby, nesmí orgán, který toto oznámení přijal, sdělit zdroj svých informací, pokud zvláštní zákon nestanoví jinak“.

Obecně je oznamovací **povinnost každého občana** upravena tak, že **pokud se** hodnověrným způsobem **dozví o spáchání trestného činu**, mimo jiných i týrání svěřené osoby dle § 215 trestního zákona, **je povinen neprodleně podat oznámení policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci**. V případech sexuálního zneužívání je za dítě považována osoba mladší 15 let a za trestný čin je podle § 242 trestního zákona považováno pohlavní zneužívání, podle § 241 trestního zákona znásilnění, podle § 245 trestního zákona soulož s příbuzným v přímém pokolení nebo se sourozencem a podle § 217 ohrožování mravní výchovy mládeže atp.

Podle Dunovského (1995) **je důležitým faktorem v případech CAN především „komplexní činnost interdisciplinárního týmu, zjišťující a posuzující všechny okolnosti ohlášeného nebo jinak odhaleného případu špatného zacházení s dítětem či jeho následků.“** Jedná se především o celkové zhodnocení zdravotního stavu, včetně rozlišení mezi poraněním vzniklým náhodou, úrazem či nedbalostí nebo úmyslným útokem proti dítěti. Právní ochrana dětí se syndromem CAN není dostatečná, pokud se neaplikuje v úzké součinnosti se všemi, kteří hrají v řešení případu významnou roli. Jsou to zdravotničtí, pedagogičtí a sociální pracovníci, soudci a policisté. Hlavním tématem je především interdisciplinární spolupráce, kterou bez vzájemné spolupráce všech výše uvedených nelze uspokojivě řešit.

Většinou v těchto případech hraje hlavní roli oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Sociálního pracovníka tohoto oddělení, který je povinen každé oznámení prošetřit, vnímám v těchto případech jako koordinátora případové práce, jehož postup je předem promyšlený a konzultovaný s odborníky.

B) DIAGNOSTIKA DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH

Dalším nezbytným prvkem intervence ve prospěch týraných a zneužívaných dětí je **dobře načasované vyšetření, resp. rozhovor s dětským psychologem** a vyšetření osoby označené za původce týrání či zneužívání. Tento diagnostický postup však **nemusí přinést napoprvé žádné závažné zjištění**. V tomto případě může dojít buď k vyloučení, nebo k potvrzení syndromu CAN.

V případě vyloučení je však důležité jej považovat za suspektní a podle potřeby a možnosti se k vyšetření vrátit a rodinu dále sledovat. Všichni odborní pracovníci dobře vědí, že proces odhalování a dokazování, že dítě bylo týráno či zneužito, má mnoho úskalí, a to především u psychického a sexuálního zneužívání. U tělesně týraného dítěte může napomoci k jeho rozpoznání dobrá lékařská zpráva či fotografie zachycující modřiny či jiná poranění. I přesto jsou případy velmi sporné. Především se jedná o takové případy, kde si rodiče dávají při týrání dítěte velký pozor. **U sexuálně zneužitého dítěte má způsob dokazování nejvíce úskalí.** Sexuálně zneužitá dítě je v průběhu vyšetřování pod velkým tlakem **a může se stát, že výpověď ze strachu odvolá či je ze strany dospělých zpochybněna.** Děje se to především v situacích, kdy nemá dítě podporu ze strany rodinných příslušníků (nejčastěji matky). V obou případech se dítě vrací do rodiny, což je pro něho velmi traumatizující.

Na druhou stranu se vyskytují případy falešných obvinění ze sexuálního zneužití ze

strany dospívajících dívek. Důvodem těchto obvinění je často neutěšená rodinná situace. V tomto případě často dochází k rozpadu rodiny a ztráty sociálního statusu falešně obviněného.

C) KRIZOVÁ INTERVENCE TÝRANÝCH A ZNEUŽÍVANÝCH DĚTÍ

Děti, které mají zkušenost s týráním a zneužíváním, bojují s tendencí zůstat v anonymitě a raději se nikomu nesvěřit. U těchto dětí se objevují pocity strachu, studu a viny. Někdy věří, že týrání a zneužívání v blízké době určitě skončí, nebo si nejsou jisté, zda chování rodičů jako autority je v pořádku. Protože kdyby byly hodné a poslušné, tak by je rodiče přece nadměrně netrestali. Hovoříme-li s týranými a sexuálně zneužívanými dospělými, dozvíme se, že se velmi často setkali v dětství s odmítavou reakcí, když se pokoušeli o své situaci promluvit s někým dospělým. Nemluvě o tom, když se týrání či zneužívání dělo přímo v rodině. Velmi často se jednalo o reakce typu zpochybnění nebo zvědavosti bez následné pomoci.

Právě **Linka bezpečí a jiné linky důvěry zaměřené na děti jsou jednou z nejužívanějších cest, jak může dítě o svém problému poprvé s někým promluvit.** Podle zkušeností pracovníků linky, ale i ambulantních pracovišť **se děti nesvěří většinou hned při prvním kontaktu.** Někdy si vybírají náhradní témata či si v rámci kontaktu konzultanta nebo odborného pracovníka testují. V některých případech dítě nemluví o své zkušenosti, ale buď se dotazuje „teoreticky“, či mluví o zkušenosti dítěte, kterému se údajně týrání a zneužívání děje. V tomto případě **je důležité akceptovat tuto jeho formu komunikace a počkat** na to, až v průběhu rozhovoru připustí, že týrání a zneužívání je vlastně jeho zkušeností.

Pro pracovníky linek, sociální pracovníky, učitele, lékaře a jiné pomáhající pracovníky je hlavní zásadou navázat s dítětem dobrý kontakt a vytvořit pro něho prostředí, které vytváří přijetí, důvěru a respekt. Je důležité mít na mysli, že **úkolem krizové intervence není problém okamžitě vyřešit, ale navázat důvěryhodný kontakt** a postupně s dítětem hledat adekvátní kroky k řešení. Je zcela přirozené, že se u pomáhajícího pracovníka mohou na takto těžké téma objevit různé emoční reakce nebo dokonce panika. Pracovník v tomto případě může mít tendenci s problémem okamžitě něco udělat, což může být kontraproduktivní. Je potřebné, aby pracovník sám sebe tzv. ukotvil a především neměl potřebu tlačit dítě do svého řešení, ale vnímal jeho momentální potřeby a možnosti.

Podle Lucké a Koblého (in Vodáčková 2002) není vhodné dítě znejistovat nebo konfrontovat s tím, jestli si je jisté, že se týrání nebo zneužívání stalo. Podstatné je ho spíše pochválit za to, že našlo odvahu a sílu tuto skutečnost konzultantovi sdělit. **Je vhodné nepopisovat prožitky dítěte jako týrání a zneužívání, pokud to samo neudělá.**

V průběhu hovoru potřebuje dítě pomoc pochopit, že není vinno tím, co se stalo, že odpovědnost nese dospělý, který takto dítěti ubližuje. Pracovník by se měl více ptát po možnostech, co dítě může udělat, aby se týrání neopakovalo, např. přestat chodit k strýci na návštěvu. Dalším opěrným bodem hovoru je zjišťování, ke komu má dítě důvěru a na koho se může obrátit, kdo ho podrží. Pocit bezmoci často vede dítě k odpovědi, že nikdo takový není. Je dobré hledat s dítětem možnosti, které by ho samotné nenapadly.

V případech týrání se velmi často děje to, že dítě má potřebu vám říct tajemství, které nesmíte nikomu prozradit. Většinou se jedná o jeho opakovanou tendenci vytvářet tajnou koalici se zneužívatelem. Na koalici je důležité nepřistoupit, protože tuto skutečnost nelze slíbit. Je vhodnější s dítětem mluvit o obavách, které kolem celé situace má, a ubezpečit ho, že jeho informace nebude zneužita proti němu, ale použita pro řešení celé situace a vyhledání další odborné pomoci. Dítě je nutné předem informovat o krocích, které následně budou podniknuty.

D) TERAPIE TÝRANÝCH A ZNEUŽÍVANÝCH DĚTÍ A DOSPĚLÝCH

Svoji minulost nemohou týrané a zneužívané děti ani v nejmenším změnit ani vymazat. Věřit, že sám čas věci uzdraví, je v tomto případě zcela naivní. Ten, kdo byl v dětství extrémně týrán a zneužívan, se většinou „ztratil sobě samému“, takže mu nezůstalo nic než sebeodcizení a prázdnota.

Mezi odborníky se v případech léčby týraných a zneužívaných dětí či dospělých objevují různé názory, a to od skepse, že trauma týrání a zneužívání nelze v jistém smyslu napravit, až k přehnaným očekáváním náhlého uzdravení. Domnívám se, že pravda je někde uprostřed. **Týrané a zneužívané děti nebo dospělí mohou v rámci terapie změnit sami sebe, mohou se „vyspravit“ a získat znovu zpět ztracenou identitu.**

Terapii u těchto dětí a dospělých si představuji jako vývojový proces, při němž je cesta v konečném důsledku cílem a terapie může odklízet těžkosti, které vedou k uzdravení.

„Jedna čtrnáctiletá dívka, která byla po léta sexuálně zneužívána vlastním otcem, když přemýšlela o ukončení terapie, do které docházela jednou týdně, řekla: „Je to, jako bych procházela lesem. Lovci tam nalíčili pasti na divoká zvířata, vykopali díry a přikryli je, takže nejsou vidět. Ty díry nelze zasypat, ale naučila jsem se je obcházet a nespadnout do nich.“ (Lanyadoová, 2005).

Obecně řečeno, některé přístupy nabízí kromě obcházení „prázdných děr“ i jejich tzv. dosycení (např. již zmíněná Pesso Boyden psychoterapie).

Příznaky tzv. falešné paměti a obnovených vzpomínek nejsou zřejmě problematické v dětské psychoterapii jako spíše při práci s dospělými. Při práci s dětmi většinou zneužití vyjde snadněji najevo než u dospělých. **Děti by měly být doporučovány do terapie bezprostředně po odhalení týrání a zneužívání** nebo v případě, že byly zjištěny projevy sexualizovaného či jinak znepokojivého chování. Což se samozřejmě v našich podmínkách ne až tak obvykle děje. V častých případech dítě zůstává se svým trápením samo a bez terapeutické či jiné pomoci. Terapeuta vyhledá až v pozdějším věku, respektive jestli ho vůbec vyhledá.

Terapie těchto dětí není jednoduchá a v adolescenci se úkol integrovat zážitek traumatu do adolescentní identity může stát neřešitelným konfliktem. Na počátku terapeutického procesu je důležité věnovat značnou péči vytvoření základní důvěry mezi terapeutem a dítětem. Přítomnost pozorně naslouchajícího dospělého v tak důvěrném vztahu, jakým je terapie, dítě vnímá jako nanejvýš riskantní.

Nevědomě totiž očekává, že dospělý bude dalším zneužívajícím dospělým, a přitom

doufá, že by to tak nemuselo být. Takže zažívá střídavě pocity naděje a náhlé důvěřivé blízkosti stejně jako náhle záchvaty strachu a beznaděje. Sám proces docházení do terapie je možné popsat jako pouhé opakování zneužití, kde dítě bojuje se svou ambivalencí. Je důležité respektovat jeho způsob obrany. Nějakou dobu trvá, než se proces mezi terapeutem a dítětem stane bezpečným, přesto se pocit ohrožení dítěte může periodicky vracet. Pracovala jsem s jednou sexuálně zneužívanou dospívající dívkou, která na terapii téměř nemluvila, ale na každé setkání mi přinesla básničku či povídku, které popisovaly její pocity viny, zmaru ze svého zneužívání.

Podle dětské psychoterapeutky Lanyadoové (2005) jsou **hlavními tématy, které dítě či dospívající většinou na terapii řeší, „odpovědnost za to, co se mi stalo“ a „kdo jsem a kým mohu být s takovouto zkušeností“**. Terapeut by měl spolu s dítětem hledat řešení natolik dobré, aby mu umožnilo čelit týrání či zneužití, mluvit o něm a vyjasnit si, kdo je za ně odpovědný. Pod vlivem terapie by dítě mělo nabýt vnitřní pocit, který je méně perzekuční povahy, aby jeho vývoj mohl pokračovat po normálnější koleji. Mnoho dětí potřebuje na celou situaci týrání a zneužívání zapomenout, což je zcela přirozené. Dvěře pro terapeutickou pomoc by však měly zůstat pootvěřené, především v případech, kdyby se jako dospělý měl zapotřebí vrátit. **Týraný a zneužitý mladý člověk potřebuje často opěrný bod, aby nově promyslel otázku „Kdo jsem teď?“ a začlenil vzpomínku na zneužití do své dále se vyvíjející identity.**

V případě dospělých, kteří byli ve svém dětství týráni či zneužíváni a rozhodli se pro terapii, je volba terapeuta poměrně rozhodující. Hledání terapeuta je více než hledáním dobře vyškoleného odborníka. Domnívám se, že oběti týrání a zneužití potřebují terapeuta, který je schopen „opravdového setkání“ se svým klientem a je zralý a zkušný. V případě, že nemá alespoň částečně zpracována vlastní zranění a vlastní dětství, existuje nebezpečí, že nebude s to připustit odhalení a prožití pocitů u těchto klientů. Jako další rizikové a škodlivé vidím též ezotericky orientované terapeuty, kteří vytvoří duchovní nadstavbu dříve než je trauma týraného a zneužívaného jedince reálně zpracované. Samotný terapeutický proces potřebuje samozřejmě nosný důvěryhodný vztah, který jedinci zprostředkovává jistotu, že je to jeho proces a on si určí, kdy je připraven připustit si své zkušenosti s takto náročným tématem. Klasické analytické interpretace nejsou tak důležité jako vnitřní prožitek toho, co utváří pravdu o vlastním dětství. Domnívám se, že teprve když sám týraný či zneužívaný dospělý uzná tragiku své životní zkušenosti, může své zneužití začít integrovat do svého života a pomalu najít jeho smysl.

ZÁVĚR

V této části publikace jsem se velmi stručně zabývala projevy a formami intervence u týraného a zneužívaného dítěte. Z tématu vyplývá, že se jedná o problémy dětí a dospívajících, které jsou velmi zraňujícími událostmi a zasahují hluboko do jejich života. Zanechávají kromě fyzické bolesti především emoční zranění, která, pokud nejsou léčena, mohou

přetrvat celý život a změnit člověka a jeho pohled na svět. Z toho důvodu je důležité nepodceňovat prevenci syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte nejen u pracovníků pomáhajících profesí, ale i u široké veřejnosti. V rámci odbornosti jednotlivých pracovníků podílejících se na diagnostice a vyšetřování týraného dítěte by měl být kladen důraz na jejich kompetentnost a interdisciplinární spolupráci.

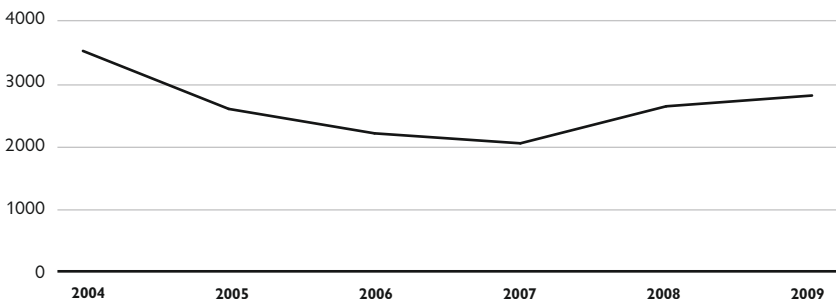
Uvedené příběhy nejsou přepisem reálně uskutečněných hovorů klientů Linky bezpečí a Rodičovské linky. Jedná se o smyšlený text, který vyjadřuje některé z typických aspektů hovorů na téma týraného a zneužívaného dítěte. Linka bezpečí i Rodičovská linka zachovají naprostou anonymitu svých klientů.

SYNDROM TÝRANÉHO, ZNEUŽÍVANÉHO A ZANEDBÁVANÉHO DÍTĚTE A DATA LINKY BEZPEČÍ

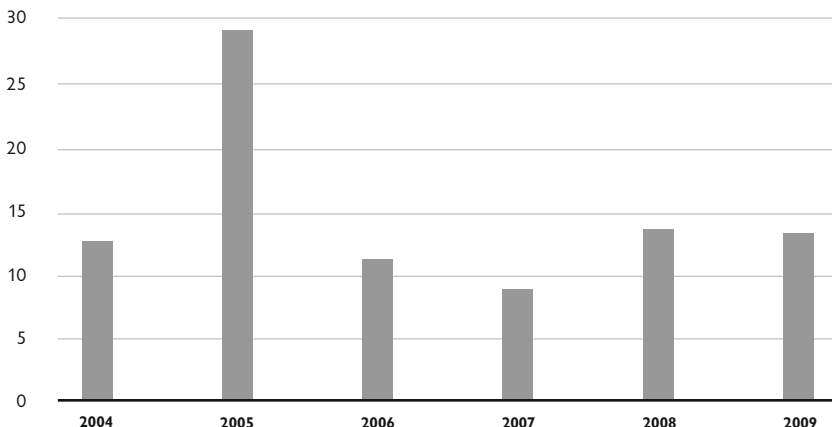
Problematika syndromu CAN představuje jeden z tematických okruhů, které jsou na Lince bezpečí a Rodičovské lince sledovány a zaznamenány. Statistiky ilustrují vývoj syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte za posledních pět let, tj. za období od ledna 2004 do prosince 2009.

Grafy 1 a 2 ilustrují vývoj počtu hovorů na téma CAN na Lince bezpečí a na Rodičovské lince. Celkový počet hovorů na LB za výše zmíněné období činí **15 723 hovorů** a z grafu je patrné, že za poslední dva roky se **počty hovorů na toto téma zvyšují**. Graf 2, zachycující vývoj počtu hovorů na téma CAN na RL, dokladuje též poměrné zvýšení za poslední dva roky. Jak už jsem uvedla v úvodu, statistiky našich linek nám ukazují, že toto téma je stále aktuální a nebojí se říct, vzhledem ke statistikám na našich linkách, stále alarmující. Jejich zvýšení neumíme zdůvodnit, můžeme se jen domnívat, že pod vlivem ekonomické krize může vzrůstat napětí v rodinách nebo se o problematice týrání a zneužívání dětí více hovoří a děti i dospělí se již tolik nebojí obrátit na adekvátní služby.

graf 1: vývoj počtu hovorů vedených na LB na téma CAN za období 2004–2009

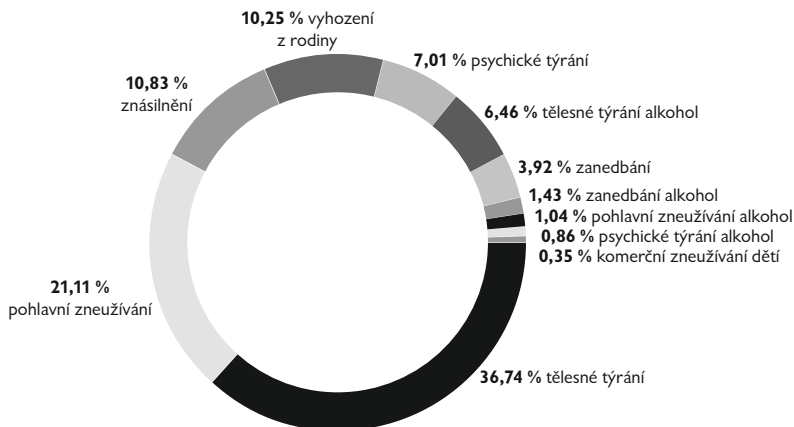

graf 2: vývoj počtu hovorů vedených na RL na téma CAN v období 2004–2009

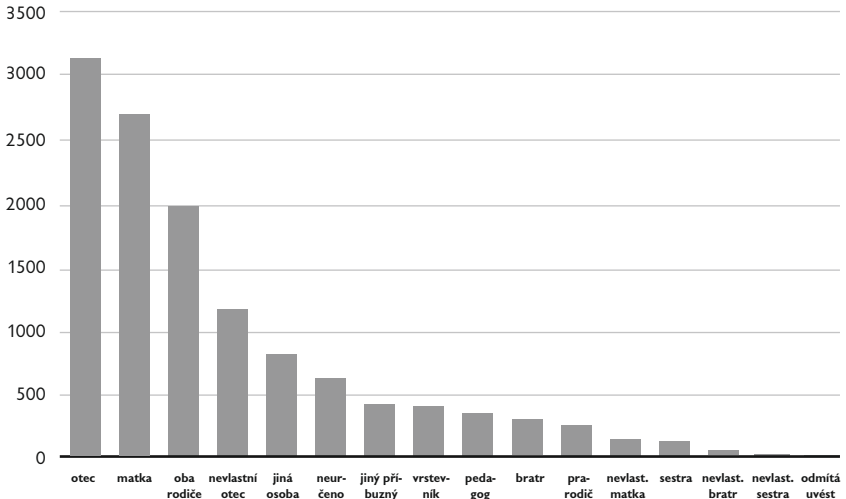
V rámci hovorů na téma týrání, zneužívání a zanedbávání nejčastěji volají děti na LB s tématem tělesného týrání, které je reprezentováno 37 %. Poměrně alarmujícím procentem je počet hovorů na téma sexuální zneužívání, které dosahuje 21 %, a téma znásilnění dosahující 11 %. Je zajímavé, že téma psychického týrání není výrazně vysoké např. oproti statistikám na Rodičovské lince, kde je na prvním místě (44 %) v rámci řešení problematiky CAN. Toto nízké procento může korespondovat s obtížnou zachytitelností psychického týrání. Děti si nemusí plně uvědomovat, že chování rodičů jako autority není v pořádku, a ponižování, zesměšňování a vyhrožování mohou brát jako normu.

graf 3: zastoupení jednotlivých témat v hovorech na LB s problematickou CAN v období 2004–2009

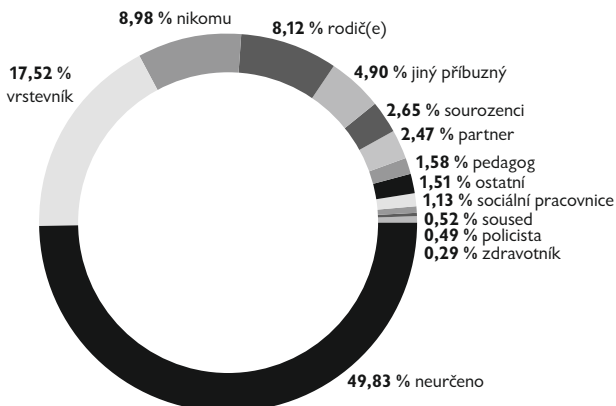

graf 4: zastoupení jednotlivých osob, které způsobily týrání a zneužívání dětí a dospívajících za období 2004–2009

Graf 4 poukazuje na počty osob, které dětem týrá, zneužívá a zanedbává způsobily. Níže zmíněné počty potvrzují obecně známou tezi, že týrání a zneužívání se děje především ze strany rodičů a to především ze strany otce. Osoba, které je zde výrazně zastoupena, je nevlastní otec. Dalšími osobami jsou jiní příbuzní, vrstevníci, pedagog atp.

graf 5: procentuální zastoupení osob, kterým se volající se syndromem CAN svěřili se svým problémem za období 2004–2009

Graf 5 ilustruje počty osob, kterým se týrané, zneužívané či zanedbávané děti nebo dospívající svěřili se svým problémem. Téměř polovina dětí tuto informaci neuvedla. 18 % dětí se obrátilo na vrstevníka a 9 % dětí se neobrátilo na nikoho. To zcela evidentně koreluje u těchto dětí s tendencí zůstat v anonymitě a raději se nikomu nesvěřit z důvodu opakovaných pocitů strachu a studu. Za alarmující informace můžeme považovat, že **pouze 2 % dětí se obrátila na pedagoga.**

V uvedených letech byly sledovány počty intervencí na zařízení a odborné instituce ve prospěch těchto dětí. Nejčastěji se intervizoři a sociální pracovník obraceli na oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Celkem bylo za období 2004–2009 intervenováno ve prospěch 253 dětí a dospívajících.

POUŽITÁ LITERATURA

- Bentovim, A. Týrání a sexuální zneužívání v rodinách. Praha: Grada Publishing, 1998 ISBN 80–7169–629–3.
- Biskup, P. Diagnostika syndromu zanedbávaného, zneužívaného a týraného dítěte –doporučený postup určeným lékařům primární péče, časopis *Pediatric pro praxi* č. 4 , 2001.
- Dunovský, J., Dytrch, Z. Matějček, Z. a kol. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada Publishing, 1995 ISBN 80–7169–192–5.
- Elliotová, M. Jak ochránit své dítě. Praha: Portál, 1997 ISBN 80– 7178–157–6.
- Gjuričová, Š. Kocourková, J., Koutek, J. Podoby násilí v rodině. Praha: Vyšehrad, 2000 ISBN: 80–70214–16–3.
- Lanyadoová, M., Horneová, A. Psychoterapie dětí a dospívajících –psychoanalytický přístup. Jihlava: Triton, 2005 ISBN 80–7254–568.
- Lovasová, L., Schmidová, K. Tělesné tresty. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006 ISBN 80–86991–75–X.
- Millerová, A., Děťství je drama. Praha: NLN, 1995 ISBN 80– 7106115–8.
- Pöthe, P. Dítě v ohrožení. Praha: G plus G, 1996, ISBN: 80–86103–21–8.
- Ruppert, F. Trauma a rodinné konstelace. Praha: Portál, 2008 ISBN 978–80–7367–367–3.
- Vaníčková, E. a kol. Sexuální násilí na dětech. Praha, Portál 1999 ISBN 80– 7178– 286– 6 .
- Vodáčková, D. Krizová intervence. Praha, Portál 2007 ISBN 978–80–7367–342–0
- Wirtz , U. Vražda duše – Incest a jeho terapie. Praha: Portál, 2004 ISBN 80–7178–975–5.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- www.linkabezpeci.cz Retrospektivní studie fyzického a psychického týrání v dětství u dospělé populace ČR. 2002.
- www.rodina.cz Novotná, V. Jak pomoci týranému, zneužívanému a zanedbávanému dítěti? 2000.
- [www. bussinesInfo.cz](http://www.bussinesInfo.cz).
- [www. epravo.cz](http://www.epravo.cz) Sbírka zákonů, judikatura, právo. |

potíže dětí a dospívajících ve školním prostředí

Mgr. Zuzana Karásková Ulbertová

ÚVOD

V tomto textu se budu věnovat školním problémům, tedy obtížím dětí a dospívajících, které se nějakým způsobem týkají školního prostředí, a to ať už se jedná o učení a prospěch, výchovné komplikace či jiné potíže. Školní problémy jsou jedním z deseti nejčtenějších témat hovorů na Lince bezpečí (LB). Konkrétně je to 8. nejběžnější téma ze všech, procentuálně se jedná o 6 % tematických hovorů uskutečněných na Lince bezpečí (statistika z roku 2009). Každoročně jde o podobná čísla, pro srovnání – v roce 2008 hovory o školních problémech tvořily 6,6 % všech tematických hovorů. Jak jsem již na začátku textu předeslala, školní problémy jsou poměrně širokou oblastí potíží dětí a mládeže, zahrnují několik dalších podtémat a okruhů. Na základě skladby hovorů přijatých na LB jsem školní problémy rozdělila do následujících kategorií – seřazených dle četnosti hovorů na LB:

- Problémy ve školním kolektivu (31,5 % hovorů o školních problémech)
- Strach z reakce rodičů, z vysvědčení (25,9 %)
- Vztah s učitelem (15,8 %)
- Problémy s učivem (10,8 %)
- Strach ze zkoušky, školy (3,2 %)
- Volba školy (2 %)
- Záškoláctví (1,2 %)

Těchto kategorií se budu pro přehlednost v následujícím textu držet. Zároveň se domnívám, že toto rozdělení v základních aspektech zrcadlí reálnou šíři a diverzitu tématu. Jak si možná mnozí z vás všimli, ve výše uvedeném seznamu kategorií chybí téma šikany, což je problematika, která se pravděpodobně velkému počtu z nás vybaví při představě školních obtíží. Má to svůj důvod: téma šikany bylo již v minulosti zpracováno jako samostatné téma v jednom z předešlých sborníků studií Děti a jejich problémy. Pokud vás tedy zajímá speciálně toto téma, máte možnost si jej (resp. předchozí sborníky) stáhnout na webových stránkách Linky bezpečí (www.linkabezpeci.cz).

Mým cílem je představit každou kategorii potíží s jejich specifickými charakteristikami a důležitými souvislostmi, snažím se rozlišit běžné projevy v rámci normy od hlubších problémů – poukazuji na varovné signály hlubších potíží. Dále přináším konkrétní možnosti pomoci (a to ať už v rámci rodiny či zprostředkované dalšími institucemi) a v neposlední řadě naznačuji možnosti prevence daného jevu. Závěrem přináším jednak názorné grafy a statistiky týkající se tematických hovorů na téma školní problémy (r. 2009), dále pak příběh z Linky bezpečí.

KONKRÉTNÍ POTÍŽE SPOJENÉ SE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍM – JEJICH CHARAKTERISTIKA A ŘEŠENÍ

PROBLÉMY VE ŠKOLNÍM KOLEKTIVU

Nejvíce hovorů na školní téma se týká problémů ve školním kolektivu, konkrétně se jedná o 31,5 %. Takové hovory jsou často hodně emočně nabitě (vedle hovorů o strachu z reakce rodičů) a u dětí se projevuje citové rozrušení, pláč a smutek. Jejich starosti se týkají mnoha aspektů „žívota ve skupině“ – nepřijetí kolektivem, posmívání, nesoudržnost kolektivu – konflikty soutěžících individualistů, agresivní tendence někoho z žáků, více „partiček“ proti sobě, v extrémním případě šikana, vliv drog.

Každá skupina má svou dynamiku, což znamená měnit se intenzitu i kvalitu vztahů, vývoj skupiny jako celku, změny atmosféry a nálad ve skupině a další. Tyto procesy jsou přirozené a do určité míry žádoucí. Děti se naučí poznávat své schopnosti, uvědomují si, co je pro ně v přátelství důležité, na koho se mohou spolehnout, naučí se táhnout za jeden provaz i vyjádřit svůj názor proti zbytku skupiny. Pokud jsou ovšem konflikty dlouhodobé, pravidelně se objevuje dusná atmosféra a dítě nemá v kolektivu alespoň pár spřízněných duší, stává se situace zatěžující a je třeba ji řešit. Často pomůže **rozhovor se spolužákem** (spolužáky), se kterým vztah skřípe, nebo postačí otevřeně a nahlas náladu ve třídě pojmenovat (sám či s pomocí spolužáků).

Někdy ovšem starosti přesahují možnosti jednoho člověka – buď jsou starosti tak velké, hluboké a vleklé, že dítě samo nezná cestu ke změně, nebo je již natolik pod tlakem stresu, že není schopno sebrat síly k řešení či zachovat si nadhled a odstup (nutný pro efektivní řešení situace). V takovém případě je na místě **obrátit se pro pomoc na rodiče či učitele** jako na první instance, které mají kompetence se situací něco udělat. Učitel je každodenním pozorovatelem a spoluaktérem v rámci dění ve třídě a je to primárně on, kdo má povinnost vzniklé potíže ve své třídě řešit. Pokud jejich intervence nezabírá, nevědí si rady či se nechtějí v řešení situace angažovat (bohužel i to se velmi často stává!), je pak zcela v pořádku se **obrátit na odborníky** na slovo vzaté:

- **školní psycholog**
- **výchovný poradce**
- **pedagogicko-psychologická poradna**
- **rodinná poradna** (např. v případě agresivního chování žáka pod vlivem rodinné situace – domácí násilí mezi rodiči)
- **psycholog, psychoterapeut**
- **sociální pracovník Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)** (v případě kriminálního jednání dětí a mladistvých)

Psychickou pohodu dítěte i vztah ke škole obecně vytvářejí jednak kvalita vztahu ke spolužákům, se kterými se dítě stýká téměř každý den, jednak atmosféra ve třídě, kde tráví spoustu hodin týdně. Proto je zásadní nezametat problémy pod koberec a vzniklé problémy aktivně řešit hned, jak se o nich rodiče (učitelé, vychovatelé) dozví.

STRACH Z REAKCE RODIČŮ, Z VYSVĚDČENÍ

Druhou nejpočetnější skupinu hovorů na LB na školní téma tvoří hovory o strachu z reakce rodičů, a to ať už jde o strach objektivně opodstatněný (přehnané tresty přísných rodičů, velké provinění dítěte – vážné kázeňské opatření apod.), či nikoliv (dítě prožívá strach, ačkoliv z jeho minulé zkušenosti logicky nevyplývá, že by rodiče reagovali neadekvátně). Děti a mládež se svěřují s obavami ve 25,9 % tematických hovorů na školní téma. Ze statistik také vyplývá, že právě u tématu strachu se nejčastěji ze všech školních problémů objevuje znatelné rozrušení dítěte během hovoru na LB – zaznamenáváme pláč či smutek dítěte, jeho slyšitelné citové rozrušení.

Na jedné straně je obava z toho, jak bude rodič reagovat, přinese-li dítě například pětku, úplně přirozenou reakcí. Ukazuje to, že dítě se k rodiči nějak vztahuje, záleží mu na jeho názoru a hodnocení. Ukazuje i to, že samo dítě cítí zklamání ze sebe sama a že se chce vyhnout trestu a nepříjemné situaci, což je zcela normální lidská snaha. V takovém případě je strach většinou zpracovatelný během jednoho hovoru (s kamarádem, učitelem, vychovatelem, na LB aj.), během kterého si dítě (ideálně) odventiluje své pocity, získá nad situací větší nadhled (potažmo kontrolu), naplánuje si dle vlastní zkušenosti rozhovor s rodiči, své vysvětlení, případnou omluvu a svoje návrhy řešení (zlepšení známky, obecně nápravu). Taková situace je ve většině případů řešitelná **vlastními silami či s podporou nejbližšího okolí**.

Na druhé straně jsou situace, kdy strach překročí zdravou míru (u dítěte se objevují stavy paniky, zoufalství, myšlenky na útěk, sebevraždu). Pokud se dítě bojí takovým způsobem, že se odmítá vrátit domů, je již na útěku z domova či uvažuje o sebevraždě, svědčí to o tom, že se jedná o jeho vážné ohrožení. Při hovoru dítěte s učitelem, na LB apod. je potřeba důkladně zmapovat jeho rodinné zázemí, jak dítě podobné situace v minulosti prožívalo a s jakým výsledkem je řešilo. V zásadě jsou možné dvě varianty: (1) strach je reálně podložen – rodiče jsou přehnaně přísní, v rodině nefunguje komunikace, dítě je týráno apod.; (2) strach má svůj hlavní zdroj v osobnosti dítěte, v chování volajícího je možné zaznamenat celkovou přecitlivělost, úzkostnost, labilitu apod. Oba zmíněné případy silně zatěžují psychiku dítěte a ohrožují jeho zdravý psychický vývoj. Považují za více než vhodné v takové chvíli **zapojit do řešení zátěžové situace odborníka**, který může být dítěti i rodině oporou. Může ukázat zdravé alternativní způsoby reagování a řešení problémové situace v rodině (psycholog) nebo má v kompetenci dohlížet na chod domácnosti a způsob výchovy tak, aby bylo zajištěno zdraví a bezpečí dítěte (sociální pracovnice) apod.

Dle tématu dlouhodobých obtíží, závažnosti situace a možností dítěte (resp. rodiny) se nabízejí tyto odborníci:

- školní psycholog
- výchovný poradce
- pedagogicko-psychologická poradna
- rodinná poradna
- psycholog, psychoterapeut
- sociální pracovník Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)

Zamysleme se také nad tím, jak se jako rodič (učitel, vychovatel apod.) k dítěti chovat,

abychom takovým vyhoceným a zátěžovým situacím byli schopni **předcházet**. Domnívám se, že základní preventivní kroky jsou dva:

- 1. Nezatěžujme dítě svou vlastní historií.** Co tím mám na mysli? Je potřeba se vyvarovat přenášení svých vlastních požadavků a nesplněných přání na dítě bez ohledu na jeho zájmy a přání, jeho schopnosti a limity. Každý člověk, každé dítě je originál a není možné ho „napasovat do škatulky“, která se zrovna nám líbí. Každý z nás má stejná práva na svou vlastní seberealizaci, každý z nás má na určité dovednosti talent, na jiné je zcela bez nadání. Zároveň je třeba si uvědomit, jak jsme byli my vychováváni jako děti a jak jsme byli se svou vlastní výchovou spokojeni – nezatěžujme své vlastní děti chybami našich rodičů.
- 2. Mluvme s dítětem jako s partnerem, buďme otevření k diskuzi** a nechme dítěti prostor na vyjádření jeho vlastních názorů, přání, zájmů, potřeb a pocitů. Jedině tak se mezi námi a našimi ratoletmi může vytvořit důvěra, bezpečný prostor a pevné pouto.

VZTAH S UČITELEM

Učitel a žáci představují základní činitele výchovně vzdělávacího procesu. Jejich vztah určuje vzájemná interakce. Může nabývat velkého množství podob – averze, respekt, přátelství, láska a v extrémním případě sexuální vztah. Některé z nich jsou žádoucí, jiné nikoliv, určité typy vztahů jsou dokonce protizákonné. Podívejme se na vztah pedagoga a žáka zblízka.

Na LB se 15,8 % hovorů pojednávajících o školní problematice týká vztahu s učitelem. Nejčastěji se jedná o vyhocený negativní vztah, který se projevuje například ponižováním žáka učitelem, přehnanými nároky na žáka, nespravedlivým přístupem učitele ke školnímu kolektivu, averzí žáka k učiteli (osobní antipatie aj.). Záporný vztah k učiteli, potažmo i záporný vztah učitele k žákovi, může vyústit v negativní vyladění žáka k učivu a škole obecně či k záškoláctví. Určitá míra antipatií je normální a každý z nás se s ní i ve své vlastní zkušenosti setkal – nevyhovoval nám způsob komunikace učitele, nesouhlasili jsme s jeho hodnocením, považovali jsme jeho přístup za extrémně přísný a nespravedlivý. Každý z nás se s takovými pocity vyrovnává různě, někdo nad nimi mávne rukou, jiný se svěřil spolužákům či rodičům. Někdo je obrečí, další kvůli nim trpí žaludečními potížemi nebo chodí za školu, někoho napnutá atmosféra ve vztahu s učitelem dovede k otevřeným konfliktům s jeho osobou. Varovnými signály – které ukazují, že je potřeba situaci řešit – jsou určité psychická nepohoda, opakující se strachy a úzkosti před hodinou s vyučujícím, záškoláctví i výše zmíněné hádky s učitelem. S řešením situace by se mělo začít od pedagoga samotného. Mám tím na mysli rozhovor žáka s pedagogem – samostatně či s pomocí rodičů žáka (podle charakteristiky problémů v rámci vztahu žáka s učitelem). Druhým typem vztahu, který děti a dospívající na LB často řeší, je láska k učiteli. Takový láskyplný vztah může být opětován, či nikoliv, dokonce může být i zneužit (ze strany pedagoga). Pokud si učitel umí nalézt cestu k žákům, jedná s nimi jako s partnery, má smysl pro humor a projevuje jim svůj respekt a přátelství, není těžké si představit, že v duši (a srdci) studenta (ať už chlapce nebo dívky) se může rozvinout vztah hlubší,

založený na sympatii a náklonnosti. Zároveň je pochopitelné, že taková situace není ani pro jednoho z aktérů snadná, její řešení vyžaduje taktní a lidský přístup ze strany učitele či dalších aktérů (rodiče, psycholog apod.).

Sexuální vztah mezi pedagogem a žákem je dle našeho právního řádu nezákonný, pedagog je v takové chvíli v nadřazené roli, má moc nad žákem a teoreticky velmi snadno může svých kompetencí využít k naplnění svých potřeb – dle zákona se pak jedná o trestný čin pohlavního zneužití.

Možné kroky při řešení zátěžového vztahu učitel – žák:

- Kontaktovat **výchovného poradce či ředitele školy,**
- požádat o pomoc **školního psychologa,**
- či pracovníky **pedagogicko-psychologické poradny,**
- nebo **rodinné poradny,**
- obrátit se na **psychologa, psychoterapeuta,**
- nebo se spojit se **sociálním pracovníkem Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD),** respektive s **Policíí ČR,** a to v případě pohlavního zneužívání.

PROBLÉMY S UČIVEM

Když se řekne „ta naše holka má problémy s učením“, každý z nás si může představit něco jiného: opakování ročníku, propadání z několika předmětů, spousta času strávených nad doučováním, nechápání učiva jednoho obtížnějšího předmětu, „dvojky“ na vysvědčení po tom, co do té doby byla dívka „jedničkářka“. Všichni budeme mít do určité míry pravdu. Podvědomě ovšem cítíme, že jsou ve výše zmíněných příkladech diametrální rozdíly.

Pro jasnější vymezení toho, co jsou běžné potíže v rámci normálního vývoje dítěte na jedné straně a hluboké problémy s učivem na straně druhé, je potřeba zvážit několik důležitých aspektů a faktorů. Takové zamyšlení nám může usnadnit rozhodování, zda situace vyžaduje spolupráci s odborníky:

1. Jak dlouho potíže s učením trvají?
  - krátkodobé → pokusit se situaci řešit vlastními silami (viz typy níže)
  - dlouhodobé → vyhledat odborníky
2. Pokolikáté se tyto potíže u žáka během jeho studia objevují?
  - jednorázové → pokusit se situaci řešit vlastními silami
  - opakované → vyhledat odborníky
3. V kolika předmětech se objevují obtíže s učivem, resp. jaké širě předmětů se obtíže týkají?
  - všechny naukové předměty/ jazyky/ technické předměty → vyhledat odborníky
  - předměty učené konkrétním učitelem/ jediný předmět → pokusit se situaci řešit vlastními silami
4. Jak probíhá příprava do školy?
  - pravidelně/ s dohledem/ doučování (a přesto se vyskytují obtíže) → vyhledat odborníky
  - dítě má na přípravu podmínky/ samostatně/ příprava vůbec neprobíhá → pokusit se situaci řešit vlastními silami

5. Jak dotyčný žák pracuje ve škole v hodinách?

- udrží pozornost při výuce
- dítě je nepozorné → vyhledat odborníky

6. Jaká je aktuální, event. dlouhodobá rodinná situace?

- klidná atmosféra fungující rodiny
- akutní či dlouhodobé rodinné neshody → vyhledat odborníky

7. Má dítě aktuálně nějaké zdravotní problémy, které by mohly ovlivnit školní výsledky?

- dítě je zdravé a bez obtíží
- neurologické, psychické či fyzické onemocnění → vyhledat odborníky

8. Jak je žák motivovaný ke studiu, vidí v učení smysl?

- motivovaný
- lhostejný ke studiu → pokusit se situaci řešit vlastními silami
- pokud problém přetrvává týdny či měsíce → vyhledat odborníky

Vedle **zvážení kontextu výukových obtíží** dítěte je stejně důležité **probrat se samotným dítětem či dospívajícím jeho vlastní pohled na věc**, jeho důvody a vysvětlení obtíží, jeho přání a návrhy na řešení. Poté je potřeba zhodnotit, zda jsou potřebné změny pro zlepšení stavu, resp. školních výsledků v našich silách (silách rodiče, dítěte, rodiny, učitele), či je již nutné se obrátit na odborníka s hlubšími znalostmi problematiky. Co to znamená?

Krátkodobé či mírné obtíže s učivem v několika jednotlivých předmětech jsou zcela normální a běžné a dají se většinou zvládnout **vlastními silami**, proto není důvod k panice. Pravděpodobně každý z nás měl někdy starosti, které mu učení na nějakou dobu vytlačily z hlavy. Každý z nás někdy ve škole nedával pozor, každý z nás nevycházel se všemi učiteli vždy na výbornou, ztratil na nějakou dobu chuť do učení, neměl čas se učit, byl nemocný či pod tlakem stresu. To vše se s největší pravděpodobností negativně odrazilo na školních výsledcích. Pokud tedy trvají příčiny zhoršení prospěchu (resp. samotné výukové obtíže) pouze několik týdnů, jde o přechodný stav a není důvod ke zbrklému kontaktování pomáhajících institucí.

Základním nástrojem pro dosažení dobrých školních výsledků, event. pro řešení školních obtíží, ale také prevence jejich vzniku by měl být **rozvoj motivace dítěte se vzdělávat**, podpora jeho chuti učit se. Podle Pettyho knihy Moderní vyučování existuje několik důvodů, proč se žáci chtějí učit:

- a. co se učí, se jim hodí, je to praktické – domluvit se v cizí zemi, umět plavat, spočítat si průměrný plat;
- b. dobrý prospěch má kladný ohlas u rodičů, učitelů a spolužáků, nikdo nechce být nejhorší ve třídě, trvalý neúspěch působí jako obrovský demotivující faktor;
- c. úspěch v učení (pochvaly, uznání), dobrý výsledek je odměnou, zpevněním, je důkazem toho, že žák překonal překážky a projevil schopnosti a dovednosti. To zvyšuje jejich sebevědomí, mají zájem o známky vlastní a známky spolužáků, soutěží mezi sebou, samotný úspěch zvyšuje motivaci;
- d. špatný prospěch bude mít pro ně nepříjemné následky – nebudou se moci dívat na televizi, hrát na počítači hry, budou chodit brzy spát, rodiče jim budou domlouvat;

e. co se učí, je zajímavé, vzbuzuje to jejich zvědavost, zjišťují, že vyučování je zábavné. To však nejvíce záleží na učiteli, jestli má talent nebo se naučil dělat vyučování poutavé.

Pedagogicko-psychologické publikace dále **motivaci** rozdělují na **vnitřní** a **vnější**. Motiv vnitřní vedou bezprostředně k uspokojení našich vlastních potřeb (touha po poznání, zvědavost, potřeba citové a sociální jistoty) a k radosti z vykonávání činnosti. Žák vnitřně motivovaný k učení se učí plně z vlastní vůle, sám od sebe, jeho činnost je angažovaná. Motiv vnější znamenají vytvoření jakýchsi podmínek k uspokojení našich potřeb, a to buď **pozitivní** (odměna, pochvala, kladné hodnocení), nebo **negativní** (trest, hrozba, pokárání, špatné hodnocení).

Pozitivní zpětná vazba – tedy úspěch, pochvala, dobré známky – je většinou účinnější než zpětná vazba negativní. V mnoha reálných situacích je však zcela na místě kombinovat pozitivní motivaci s přiměřenou negativní, na určité procento dětí tato kombinace obou forem motivace dokonce funguje nejlépe. Samotná negativní motivace však nemůže být dlouhodobě úspěšná – trest, hrozba či špatná známka dlouhodobě dítě frustrují a dávají mu pocit, že „ať udělá, co udělá, přijde trest“. Dítě, které alespoň v některých situacích nezažívá pochvalu a uznání, nezná pocit úspěchu a vlastně přesně neví, o co se snažit, a jeho motivace klesá.

Na základě výzkumů i ze zkušeností pedagogů a rodičů se opakovaně ukazuje jako efektivnější a dlouhodobější vnitřní motivace, její dosažení je však obtížnější a časově náročnější, v každodenním životě jde tedy nejčastěji o kombinaci obou typů – vnitřní i vnější motivace. Naše pozornost by tedy měla být zaměřena hlavně na rozvoj motivace ke vzdělání obecně a na podporu dítěte jako milovaného, schopného a samostatného jedince. **Ukazuje pozitivní a užitečnost vzdělání a chvalme, chvalme, chvalme.**

Co dalšího může rodič zvládnout sám s dítětem pro zlepšení jeho problémů s učivem?

PROHLoubIT A ZKVALITNIT PŘÍPRAVU DO ŠKOLY

Dopřát dítěti pravidelný čas na učení, pokud je to potřeba 1–2 hodiny denně, ideálně s přestávkami. Mnoho rodičů rází myšlenku „čím více, tím lépe“ a své ratolesti nutí sedět u učení i 4–5 hodin denně. Tento přístup je však extrémně zátěžový, v dítěti buduje logicky odpor k učení, zvyšuje jeho únavu a snižuje schopnost soustředění (resp. schopnost pochopit látku) a výsledky se tím pádem neprojevují. Takovému přetěžujícímu přístupu je potřeba se vyhnout – z hlediska efektivity a úspěšnosti je zcela nefunkční.

Zařídit dítěti klidné prostředí při učení, vyčlenit čas na učení bez přítomnosti rušivých vlivů (na dohled malý sourozenec, puštěné rádio či televize, debata rodičů apod.).

Sám pomáhat potomkovi s učivem (pokud s tím dítě souhlasí), trpělivě vysvětlovat, doptávat se na nejasnosti, vyzdvihovat jeho úspěchy a vysvětlovat nesprávná řešení úloh, případně domluvit doučování od spolužáků či učitelů.

STRES Z RODINNÝCH NESHOD NEPŘENÁŠET NA DÍTĚ

Nezatěžovat dítě vlastními problémy s partnerem, s dalšími potomky apod., nevylévat si svůj vlastní vztek a napětí na dítěti, nepřenášet odpovědnost a řešení problémové rodinné situace na dítě. Rodič je zodpovědný za chod rodiny a za řešení vzniklých potíží. Pokud jsou rodinná situace a stres z ní plynoucí pro rodiče neúnosné, je vhodné se svěřit rovnocennému partnerovi – dospělému příbuznému, kamarádovi apod., říci si o pomoc odborníkovi (psycholog, sociální pracovník, právník aj.).

BÝT DÍTĚTI OPOROU A DŮVĚRNÍKEM

Pokud má samo dítě nějaké trápení (ať už z něho plynou školní obtíže, či nikoliv), nabídnout mu pomocnou ruku, vyslechnout ho, podpořit v řešení. V případě, že jsou problémy vážné a dítě není schopno si je vyřešit samo, angažovat se a stát na straně svého dítěte.

V případě dlouhodobých, globálních výukových obtíží (výrazné a dlouhotrvající zhoršení prospěchu ve všech předmětech či ve velkém počtu z nich, selhávání v jazykových předmětech apod.), které přetrvávají i přes snahu je napravit vlastními silami, je na místě se **obrátit na odborníky a konkrétní pracoviště**, která se této problematice věnují:

- školní psycholog
- výchovný poradce
- pedagogicko-psychologická poradna
- speciálně-pedagogické centrum (SPC)

Další odborníci, kteří mohou pomoci řešit hlubší příčiny výukových obtíží – zatěžující rodinná atmosféra, zdravotní komplikace apod.:

- rodinná poradna
- psycholog, psychoterapeut
- lékař, neurolog, pedopsychiatr
- sociální pracovník Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD)

S výukovými problémy se klienti nejčastěji obracejí na Pedagogicko-psychologické poradny. Ze své vlastní zkušenosti (vycházející z dvouleté práce v PPP ve Středočeském kraji) mohou říci, že z hlediska problematiky řešené v PPP se o výukové obtíže jedná přibližně v 90 % případů (následované jsou výchovnými problémy). Poněkud zjednodušeně lze dlouhodobé výukové obtíže rozdělit do tří podkategorií – podle příčiny obtíží a jejího dalšího řešení:

- průměrná úroveň intelektu při nevhodných podmínkách na školní přípravu či školní práci (nekvalitní příprava, zátěžová rodinná situace, používání neefektivní strategie učení, neprofesionální výuka apod.) – zkvalitňování podmínek a odblokování překážek efektivního učení;
- nižší úroveň intelektových schopností, než je třeba pro zvládnání požadavků školy – snížení nároků (rodiny a školy), změna školy, případně změna scholarity (např. přechod ze ZŠ do ZŠ praktické) na základě potřeb a schopností dítěte;

- průměrná až nadprůměrná úroveň intelektových schopností doprovázená specifickými poruchami učení (SPU – dysgrafie, dyslexie, dysortografie, dyskalkulie) či poruchami pozornosti (ADD či ADHD – syndrom poruchy pozornosti spojený s hyperaktivitou) – vedení žáků a studentů speciálně pedagogickými nápravnými technikami (individuální trénink doma, skupinová forma ve škole, náprava za asistence speciálního pedagoga přímo v poradně), spolupráce se školou na individuálním přístupu k žákovi se specifickými potřebami (vytvoření individuálního vzdělávacího plánu v jeho výuce a přezkušování získaných znalostí).

STRACH ZE ZKOUŠKY, ŠKOLY

Jiným typem strachu, který se objevuje v hovorech na LB a přitom také souvisí se školní problematikou, je strach ze školy (případně zkoušky) obecně. Procentuálně se jedná o 3,2 % hovorů na školní téma. Když se nad touto oblastí školních problémů zamyslíme konkrétně, zjistíme, že opět můžeme hovořit o celé škále obav a strachů. Umístění na takové pomyslné škále určuje míra obav, četnost obav v čase, dlouhodobost a míra komplikací, které nám obavy a strach ze školy přinášejí. Na jednom konci spektra můžeme popsat projevy mírné nervozity a strachu před písemkou či zkouškou ve škole, na druhém konci už můžeme hovořit o fobii, která se projevuje tělesnými obtížemi (např. silnými bolestmi břicha, zvracením, bolestmi hlavy, závratěmi, strnulostí apod.) i silnými nepříjemnými psychickými prožitky, jako je úzkost, panika, depresivní stavy aj. Tak silné a nepříjemné projevy silného strachu (fobie) pak vedou ke změnám chování a ovlivňují naše jednání – tendence vyhnout se zkoušce/škole, záškoláctví, útěky z domova, přerušování studia či jeho ukončení apod.

Různé projevy obav vyžadují i různé zpracování strachu:

- **Práce se strachem pomocí vlastních schopností** může být efektivní, pokud si své obavy na rovinu přiznáme a uvědomíme si je. Nejvhodnější je, pokud je můžeme s někým sdílet – svěřit se s nimi někomu, komu důvěřujeme, ventilovat je bez zábran a pocitů studu. Když není nikdo „po ruce“, je užitečné je říci alespoň sám sobě (i nahlas) a pojmenovat si je – čeho se nejvíc bojím? Co nejhorsího se může stát? Dá se možný neúspěch napravit, jak je toho možné dosáhnout? Debata o strachu a probrání otázek a možností řešení je zároveň nabídkou pro rodiče, pokud zaznamenají projevy strachu u svých ratolestí. Strach po takové debatě ztrácí na své intenzitě, je pojmenovaný a uchopitelný a přichází o svou moc nad námi. Zároveň tím získáme nadhled nad situací, máme v hlavě možné cesty nápravy a řešení. Se strachem můžeme pracovat i pomocí uvolňujících cvičení – práce s dechem, relaxace apod. Každý občas zažíváme určité obavy či úzkost – i tyto emoce patří do života každého člověka. Pokud jsme schopní je vlastními silami ovládnout a překonat, objevují se jen občas a při konkrétní příčině a nezpůsobují v důsledku žádné komplikace ani omezení v našem životě, není důvod vyhledávat odborníka.

V opačném případě je na místě kontaktovat následující odborníky a pracoviště, která mohou pomoci při zvládnání strachů a fobií spojených se školním prostředím:

- **školní psycholog,**
- **výchovný poradce,**
- **pedagogicko-psychologická poradna,**
- **rodinná poradna,**
- **psycholog, psychoterapeut,**
- **středisko výchovné péče,**
- **lékař-psychiatr.**

Systematická a dlouhodobá práce se strachem a úzkostí by měla být zaměřena na zjištění jejich kořenů. Obecně vzato mohou být příčiny buď vnější (nepříjemná zkušenost v minulosti, negativní vztah s učitelem, problémy ve školním kolektivu – šikana apod.), či vnitřní – tedy v osobnosti dítěte či mladého člověka (nadměrná úzkostnost, nízké sebevědomí aj.). Následně se terapie či poradenství zaměřují na nalezení zvládacích mechanismů, trénink alternativních způsobů chování a zmírnění strachu z konkrétního spouštěče. Ve vyhrocených případech je dle rozhodnutí lékaře k dispozici i léčba psychofarmaky (anxiolytika – léky snižující úzkost, antidepressiva aj.).

VOLBA ŠKOLY

Specifickým školním tématem je otázka profesní orientace, tedy nejasnost volby dalšího stupně školy – střední a vysoké školy. Na LB je četnost tohoto tématu v hovorech nízká, tvoří pouze 2 % ze všech tematických hovorů o školní problematice. V životě je volba školy často velkým rozhodnutím, nicméně často ho více prožívají rodiče než samo dítě – zejména v případě volby střední školy.

Při rozhodování, zda zvolit odborné učiliště, střední odborné učiliště, střední školu či gymnázium, je potřeba myslet na více hledisek:

- 1. Zájmy a přání dítěte** – co dítě rádo dělá, co ho naplňuje radostí, v čem je motivované k dalšímu vzdělávání?
- 2. Dovednosti, schopnosti a úroveň intelektových dispozic** – v čem je dítě nadané, co mu ve škole šlo, které skupiny předmětů preferoval, jaké má logické myšlení, je spíše dobrý na jazyky, či technické předměty?
- 3. Úspěšnost absolventů školy** – při hledání zaměstnání, při přijímacím řízení na vysokou školu, jaká je využitelnost pro život?
- 4. Počet přijímaných žáků/studentů** – kolik procent žadatelů o studium je přijato ke studiu?
- 5. Obtížnost školy**
- 6. Dostupnost školy pro žáka/studenta** – jaká je dostupnost, existuje možnost internátu, vysokoškolských kolejí?

Pokud si dítě po důkladném rozhovoru s rodiči nedovede na tyto otázky odpovědět, je vhodné se obrátit na specializované pracovníky:

- ve škole (kterou žák navštěvuje) na **výchovného poradce**,
- na **pedagogicko-psychologickou poradnu**,
- z hlediska praktických informací je možné kontaktovat **úřad práce**.

ZÁŠKOLÁCTVÍ

Vcelku zanedbatelné procento hovorů na LB na školní témata se týká záškoláctví, konkrétně jde o 1,2 %. Nicméně jde o vážný fenomén, který je rozhodně potřeba řešit, objeví-li se v chování žáka či studenta. Proto mu věnujeme i v tomto textu prostor.

Jak záškoláctví definovat? Je to jednání, které lze chápat jako únik dítěte od něčeho, co mu nevyhovuje nebo ho přímo ohrožuje. Chodí-li dítě tzv. za školu, je to varovný signál, že se vyskytl problém, se kterým si dítě neví rady. Může to být nefunkčnost rodiny, vysoké nároky na dítě, problémy v dětském kolektivu, dokonce šikana, nezvládání požadovaných úkolů apod. V některých výzkumech se ukazuje (Rescue team Slovakia – www.zachrannykruh.cz), že až třetina záškoláctví souvisí přímo s klimatem ve škole, se způsobem jednání pedagogů s žáky a s neprofesionálním fungováním pedagogů. Školní klima je především v rukách pedagogů školy, externí odborníci tvrdí (Rescue team Slovakia – www.zachrannykruh.cz), že téměř každý třetí záškolák uvádí jako důvod záškoláctví strach z nesplněných školních povinností; nezájem o vyučování je na druhém místě.

Rozhodnutí nejtít do školy je většinou impulzivní reakcí na nějaký problém, který se postupně vytratí a nastoupí strach z prozrazení a návratu. Dítě se dostane do svízelné situace, ve které je mu úzko a trpí. Když pak dojde k prozrazení, většinou cítí dítě úlevu, a pokud jej zahrneme výčitkami zklamaných vychovatelů, nikdy se nedobereme k jádru věci, k příčině takového jednání. Její odhalení je však pro budoucnost velmi důležité – pouze pokud porozumíme tomu, co přivedlo dítě či dospívajícího k chození za školu, je možné pak minimalizovat riziko opětovného záškoláctví. Dost často může být příčinou záškoláctví jednání dospělých, jejich nepochopení a přisnost, zbrklá reakce vychovatelů na chování dětí.

PODNĚTY PRO PRÁCI UČITELE A VYCHOVATELE S DÍTĚTEM, KTERÉ CHODÍ ZA ŠKOLU:

- Zjistit důvody – vztah k vychovateli, dětem, vliv party vrstevníků, přetíženost, vliv rodičů a jejich nároků apod.;
- pokud je zapotřebí, snížit očekávání výkonu dítěte, rozložit učební zátěž;
- častěji kontaktovat rodiče a domlouvat společný postup na osobních schůzkách;

- pokud rodiče záškoláctví kryjí (což je trestný čin), domluvit se s lékařem a od rodičů vyžadovat omluvenky pouze na základě lékařského potvrzení.

Pro **rodiče** platí podobné tipy – otevřená debata s dítětem nad důvody jeho záškoláctví, minimalizace výčitek a trestů a zaměření další diskuze na efektivní a rychlé řešení příčin záškoláctví (jejich odstranění či minimalizace rizika) a v neposlední řadě na předcházení obdobným spouštěcím situacím. Často je nutná spolupráce se školou – zlepšení klimatu třídy, normalizace požadavků apod. Pokud si rodič či učitel neví rady a odkrytý problém je hluboký a složitý, je opět na místě se obrátit na tyto instituce:

- **školní psycholog,**
- **výchovný poradce,**
- **pedagogicko-psychologická poradna,**
- **rodinná poradna,**
- **psycholog, psychoterapeut,**
- **středisko výchovné péče,**
- **sociální pracovník Oddělení sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD).**

Odstranění příčin může být dlouhodobý proces, který vyžaduje spolupráci všech zúčastněných. Každé dítě je jedinečná osobnost, která má své slabosti. Je nutné, abychom je pochopili a přizpůsobili svá očekávání a nároky.

CHARAKTERISTIKA JEDNOTLIVÝCH POMÁHAJÍCÍCH INSTITUCÍ A ODBORNÍKŮ – KDO, KDE A JAK MŮŽE POMOCI S POTÍŽEMI SPOJENÝMI SE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍM

V této kapitole podrobně popisují dostupné typy institucí a odborníků, které mohou poskytnout své služby v rámci řešení potíží spojených se školním prostředím. Konkretizují možnosti jejich pomoci a rozdělují jejich kompetence. Poukazují na specifika jednotlivých pracovišť, na jejich výhody a nevýhody.

ŠKOLNÍ PSYCHOLOG

Většina českých základních škol má již v současné době pro své žáky a zaměstnance k dispozici školního psychologa. Je to vysokoškolsky vzdělaný odborník, který provádí **poradenskou a intervenční činnost** v oblasti školní problematiky:

1. Práce se školním kolektivem (zlepšování klimatu ve třídě, práce se šikanou apod.);
2. rozvoj didaktických metod pro učitele (např. zvyšování motivace žáků), pomáhá pedagogům také zlepšit atmosféru ve třídě tak, aby se děti i učitelé cítili ve škole co nejlépe, pomáhá řešit výukové a výchovné problémy jednotlivých žáků;
4. znalost psychopatologických jevů, které se mohou projevit ve školním prostředí a následně ovlivnit školní prospěch dítěte (specifické poruchy učení, poruchy chování apod.);

5. spolupracuje s rodiči – prohovoří s nimi otázky vhodného vedení dítěte, techniku správné školní přípravy, případně eventuální kázeňské, výukové či rodinné problémy, pomůže rodičům při rozhodování o případném dodatečném odkladu školní docházky či při volbě povolání.

Ke školnímu psychologovi se děti dostávají na doporučení učitele, na žádost rodičů i na základě vlastního přání. Sami žáci se na školního psychologa mohou obracet, když se ve třídě necítí dobře nebo mají problémy se spolužáky, s některým učitelem či s učením. Školní psycholog pracuje se třídou jako s kolektivem žáků i s jednotlivými dětmi. K individuální, dlouhodobé a systematické práci s dítětem si však vždy vyžádá souhlas rodičů. Velká výhoda práce školního psychologa tkví v jeho možnosti být účastníkem, resp. pozorovatelem vyučování, a vidět tak žáka během jeho školní práce, v interakci s učitelem i ostatními žáky. Pozorování a rozbor přirozené situace, jakou každodenní vyučování je, je cenným zdrojem relevantních informací o běžném fungování žáka ve škole. Je možné říci, že **školní psycholog je první instancí z hlediska odborníků, na kterou je dobré** – pokud jsme již vyčerpali své vlastní možnosti – **se v případě školních obtíží obrátit**. Školní psycholog může být v úzkém a častém kontaktu s žákem, jeho rodiči i učitelem, a může tak být jeho intervence (odborný zásah, snaha o nápravu) komplexnější, tudíž i efektivnější než u dalších institucí. Jeho funkce je však pouze poradenská, nikoliv diagnostická. Jeho práci limituje nedostatek či nedostupnost diagnostických metod a spolupráce se speciálními pedagogy (konzultace u školního psychologa nemůže suplovat komplexní diagnostické vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně – viz níže). Ve výsledku je tak pole působnosti školního psychologa do jisté míry omezené a v jeho silách je pouze popsat základní rysy problému a poskytnout bazální poradenství.

VÝCHOVNÝ PORADCE

Funkce výchovného poradce je podle zákona zřizována na všech základních a středních školách a na jeho místo může nastoupit pouze učitel s odbornou specializací na výchovné poradenství. Jeho **poradenská a intervenční činnost** se zaměřuje na tři hlavní oblasti:

V OBLASTI VÝCHOVY výchovný poradce soustřeďuje pozornost především na žáky s poruchami chování a se znaky sociální nepřizpůsobivosti, na žáky trpící vnitřními konflikty (např. úzkost či porušené sebepojetí) a na žáky v náročných životních situacích a vývojových krizích (např. týrání; rozvod nebo úmrtí rodičů, problémy ve vztazích mezi rodinou a školou, se spolužáky apod.). Ve spolupráci s třídními učiteli a s rodiči koordinuje preventivní a výchovné postupy v práci s těmito žáky na škole. Ve složitějších případech je úkolem výchovných poradců zprostředkovat odbornou péči poradny, případně jinak specializované instituce, a podílet se na realizaci závěrů a doporučení této instituce. Vedle těchto aktivit, zaměřených na prevenci všeobecně (nespecifická prevence), by součástí práce výchovného poradce měly tvořit aktivity specificky zaměřené na prevenci kriminality a prevenci zneužívání návykových látek. Pozornost v této oblasti by měl výchovný poradce věnovat také žákům schopným pozitivního působení na vrstevníky.

V OBLASTI VZDĚLÁVÁNÍ je výchovný poradce zaměřen především na žáky s výukovými obtížemi či rizikem školní neúspěšnosti (působení směřující k prevenci školního selhání), na žáky talentované a na zdravotně postižené individuálně integrované žáky. Součástí jeho činnosti v této oblasti musí být spolupráce s učiteli a rodiči těchto žáků, případně s Pedagogicko-psychologickou poradnou (PPP) při zjišťování příčin výukových obtíží a jejich nápravě. Ve spolupráci s PPP či se Speciálně-pedagogickým centrem (SPC) by měl výchovný poradce dále garantovat rozsah a kvalitu péče poskytované individuálně integrovaným zdravotně postiženým žákům. Mimořádně nadaným žákům by měl pomáhat vytvářet podmínky pro rozvoj talentu ve škole.

V OBLASTI VOLBY VZDĚLÁVACÍ CESTY výchovný poradce poskytuje metodickou pomoc učitelům při zjišťování, sledování a rozvíjení individuálních dispozic žáků, které mohou být významné pro volbu jejich studijní a životní dráhy, a tak umožňovat žákům a jejich rodičům, aby se vyvarovali chybné volby. Ve složitějších případech (např. u žáků zdravotně či sociálně handicapovaných, u žáků talentovaných, u žáků s výchovnými či výukovými obtížemi apod.) je pak úkolem výchovného poradce zprostředkovávat žákům a jejich rodičům pomoc poradny při této volbě. Úkolem výchovného poradce v této oblasti je také shromažďovat informace o možnostech dalšího studia a praxe a poskytovat je individuálními i skupinovými formami žákům, jejich rodičům a učitelům školy. Jako účinná se přitom jeví spolupráce s informačním poradenským střediskem úřadu práce.

PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ PORADNA (PPP)

PPP je příspěvková organizace a jejím zřizovatelem je krajský úřad příslušného kraje (v případě Prahy Magistrát hlavního města). V České republice aktuálně funguje něco přes 90 pracovišť státních pedagogicko-psychologických poraden (číslo zahrnuje i detašovaná pracoviště, zdroj Institut pedagogicko-psychologického poradenství České republiky, www.ippp.cz). Poradny zajišťují zdarma odbornou **poradenskou psychologickou a speciálně pedagogickou službu** dětem a mládeži i jejich rodičům a učitelům na všech stupních škol od mateřských až po vysoké školy. Služby, které poradny zajišťují, se týkají především psychologické a speciálně pedagogické **diagnostiky a intervenční činnosti** s ohledem na věk, školní zařazení dítěte či mladistvého, jeho vývoj a případné obtíže. Poradna dále zajišťuje metodické a odborné vedení v oblasti poradenství pro pracovníky ve školství. Pořádá též vzdělávání formou besed, přednášek, kurzů v problematice poradenství, psychologie a speciální pedagogiky pro odbornou i laickou veřejnost. Konkrétně se jedná o tyto oblasti činnosti:

1. Zjišťování školní zralosti v souvislosti s doporučováním odkladu školní docházky či předčasného nástupu do školy; podporu rozvoje pracovních, sociálních a řečových dovedností, percepčních funkcí, grafomotoriky a dalších nezralých funkcí před nástupem dítěte do školy;
2. diagnostika příčin školní neúspěšnosti, specifických poruch učení a chování a dalších školních obtíží; pomoc při zvládání některých výukových obtíží, pomoc při adaptačních

- nesnázích během nástupu do ZŠ a při přechodu mezi jednotlivými stupni školského systému; vedení ke správnému stylu učení;
3. vedení dětí se specifickými poruchami učení a chování speciálně pedagogickými nápravnými technikami, individuální i skupinovou formou;
  4. posuzování harmonického vývoje osobnosti se zaměřením na podporu prosociálních forem chování, prevenci a řešení negativních jevů v sociálním vývoji (např. šikana a záškoláctví) a rozvoj sebepoznání;
  5. pomoc při řešení osobních a profesních perspektiv žáků a studentů (volba školy).

S osvětou ohledně výukových a výchovných problémů (a jejich potřebou je bez přehnaného studu řešit a „nezametat pod koberec“) na jedné straně a snazší dostupností informací o sociálních službách na straně druhé se postavení pedagogicko-psychologických poraden zlepšuje – tedy z hlediska ochoty rodičů i jejich potomků si o pomoc a radu pracovníkům PPP říci. I v hovorech na Lince bezpečí se tato skutečnost projevuje, děti i dospívající se již tolik neobávají kontaktovat psychologa či jiného odborníka. Samozřejmě se najdou tací, kteří mají stále předsudky, velké obavy či opakovanou negativní zkušenost, a ti odmítají obrátit se na odborníka či instituci. Jejich počet ale postupně klesá, a naopak skupina dětí a mladých lidí, kteří nakonec pozitivně reagují na nabídku obrátit se na odborné pracoviště, roste. Ochota vyhledat psychologickou (či jinou odbornou) pomoc se však také může překloupat do své negativní podoby – snahy rodičů a školy (event. dětí) se zbavovat zodpovědnosti za nápravu a řešení vlastních potíží a přenechávat ji institucím, v našem případě PPP. Taková snaha někdy hraničí s požadavkem rodičů tzv. „dítě opravit“ bez vynaložení vlastního úsilí. Což ovšem není reálné, protože kýžená změna a pomoci není možné dosáhnout bez aktivního angažování se klienta a proměny prvků v celém systému (rodině, škole). Negativním důsledkem takového nereálného a nezodpovědného požadavku je jednak to, že se dítě (potažmo rodiče, škola) nenaučí odpovědnosti ani aktivnímu přístupu k řešení problémů, jednak to, že jsou PPP zatěžovány ještě víc, než je nutné, což v závěru vede k prodlužování již tak dlouhých čekacích lhůt.

Dlouhé čekací lhůty považuji za aktuální nevýhodu služeb PPP, nejedná se přitom většinou o chybu na jejich straně. Hlavní příčinou je nedostatek financí, respektive nedostatečný počet pracovníků poraden (sociálních pracovníků, psychologů, speciálních pedagogů), kteří by si mezi sebe efektivněji rozdělili požadovaná vyšetření. Jednoduše řečeno – málo lidí stihne vyšetřit méně klientů. Je dobré se připravit na čekací lhůty v délce 2–3 měsíců, výjimku tvoří pouze PPP na území hlavního města, tam jsou lhůty kratší. Pro úplnost připomínám, že každá PPP pokrývá svou činností určitou oblast, tzn. každé dítě podle svého bydliště (event. adresy navštěvované školy) spadá do jedné konkrétní PPP a jedině tam může být vyšetřeno. Odlišné podmínky vyšetření mohou mít soukromé pedagogicko-psychologické poradny – placené služby, libovolné trvalé bydliště, kratší čekací lhůty na vyšetření. Soukromých PPP je však na našem území minimum (podle IPPP čtyři poradny v celé ČR).

SPECIÁLNĚ PEDAGOGICKÉ CENTRUM (SPC)

Sít speciálně pedagogických center nabízí své služby konkrétní klientele – dětem s postižením a jejich rodičům, pedagogům a vychovatelům. Podle typu postižení (handicapu) se rozlišují i jednotlivé typy speciálně pedagogických center (SPC):

1. SPC pro klienty s mentálním handicapem – klienti s mentální retardací,
2. SPC pro klienty s tělesným a kombinovaným handicapem – klienti s tělesným postižením či s vícero druhy postižení,
3. SPC pro klienty se smyslovým handicapem – klienti se zrakovými, sluchovými či řečovými vadami.

Pokud se na základě speciálně pedagogického a psychologického vyšetření v PPP zjistí, že výukové obtíže se objevují na podkladu nějakého postižení, je na místě se obrátit na specializované pracoviště – SPC (vedle lékaře-specialisty). Obecně se dá říci, že speciálně pedagogické centrum je odborné zařízení pro **poradenskou, metodickou a intervenční** pomoc rodinám a školám s integrovanými postiženými žáky, kteří na základě svého handicapu mají specifické potřeby a vyžadují individuální přístup. Svou pomoc SPC zaměřují na:

- cvičení na rozvoj smyslů, tělesných a mentálních dovedností, stimulační programy rozumového vývoje, grafomotorická příprava,
- trénink použití kompenzačních pomůcek (Braillovo písmo, naslouchadla, invalidní vozík apod.),
- pomoc při zařazení postižených dětí do běžných MŠ,
- posouzení školní zralosti, později vyhledávání škol pro integraci dětí, psychologická pomoc při profesní orientaci (kam po ZŠ, SŠ),
- výběr a příprava specifických pomůcek a textových materiálů,
- poradenství a metodické vedení učitelů integrovaných dětí,
- individuální plány a výchovně vzdělávací programy pro integrované děti,
- asistence ve vyučovacích hodinách dle potřeb učitelů a dětí,
- pravidelné konzultační dny pro učitele,
- intervenční, podpůrné a poznávací návštěvy v rodinách (předběžná diagnostika, práce s dětmi v přirozených podmínkách),
- možnost zpracování videozáznamů dětí pro rodiče a školy,
- rodinná a individuální terapie, podpora a intervence v těžkých životních situacích,
- sociální poradenství a intervence (problematika soc. dávek, hrazení kompenzačních pomůcek),
- metodická pomoc a zajištění odborné literatury pro rodiče a půjčování didaktických pomůcek, nabídka kontaktů na další organizace zabývající se problematikou dětí s handicapem,
- pravidelné konzultační dny pro učitele a rodiče dětí s postižením.

Seznam SPC fungujících na našem území je možné nalézt na webu Institutu pedagogicko-psychologického poradenství České republiky (www.ippp.cz).

STŘEDISKO VÝCHOVNÉ PÉČE (SVP)

Středisko výchovné péče poskytuje odbornou pomoc dětem, mládeži, rodičům i odborné veřejnosti. Tuto péči zajišťuje tým odborníků z oboru psychologie, speciální a sociální pedagogiky a sociální práce. Péče SVP často navazuje na poradenskou činnost PPP. Pracovníci SVP také úzce spolupracují s Oddělením sociálně-právní ochrany dětí a nabízejí dlouhodobou **terapeutickou** péči. K základním metodám práce patří:

- individuální psychoterapie,
- rodinná terapie,
- skupinová psychoterapie aj.

SVP je zde tedy klientům k dispozici v případě dlouhodobých a vleklých obtíží, kdy je zapotřebí důkladná, dlouhodobá a systematická péče, a to jak ambulantní či pobytová. Kdy konkrétně je vhodné se na SVP obrátit?

- S problémy ve vrstevnických vztazích,
- v případech poruch chování u dětí a dospívajících,
- při výskytu šikanování mezi dětmi a mladistvými,
- při výskytu asociálních projevů u dětí a mládeže,
- při experimentování s alkoholem a drogami,
- u vznikajících závislostí na hracích automatech, PC hrách,
- při rozvodové a porozvodové situaci v rodině,
- při výskytu psychických obtíží a osobnostních problémů u dětí a mladistvých.

RODINNÁ PORADNA

Rodinné **poradenství** je zaměřeno na zvládání potíží v rodinných, partnerských či jiných mezilidských vztazích, které se nedaří zvládnout vlastními silami ani za pomoci svého okolí. V praxi se jedná o Rodinné poradny či Poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Služby jsou poskytovány osobám od 18 let, respektive od 15 let (u některých poraden, kdy je potřebný souhlas rodičů či jejich doprovod). Služby poraden jsou zdarma, jsou hrazené ze sociálního pojištění (poradna je státní příspěvková organizace, jejímž zřizovatelem je krajský úřad příslušného kraje), výjimku tvoří soukromé poradny, kde jsou služby povětšinou placené. V kontextu školních obtíží hovoříme o rodinné poradně proto, že z hlediska efektivnosti a komplexnosti řešení problémové situace ve škole je třeba řešit obtíže od příčiny a zaměřit se na zklidnění rodinné situace.

Poradenství je nejčastěji zaměřeno na tyto okruhy:

- problémy v komunikaci, nedorozumění, hádky,
- neshody v oblasti kompetencí, práv a povinností členů rodiny,
- mezigenerační problémy,
- výchovné problémy s dětmi,
- vývojové úkoly jednotlivce a rodiny a krize s nimi spojené,
- ztrátu, ohrožení či hledání smyslu života nebo identity,
- zvládání závislostí v rodině a život s handicapovaným členem rodiny,
- citové odcizení partnerů,

děti a jejich problémy III

- žárlivost a nevěry,
- rozhodování o rozvodu či rozvodu, předrozvodové a rozvodové poradenství,
- rodičovské dohody o styku s dětmi v rozvodových situacích,
- těžké životní situace – ztráta životního partnera, úmrtí či nevyléčitelná nemoc blízké osoby,
- nezaměstnanost, sociálně právní poradenství.

Poradna je odborné psychologické pracoviště zaměřené na poskytování pomoci a podpory klientům při hledání řešení v obtížných životních situacích. Tato podpora a pomoc je směřována především k lepšímu porozumění dané situaci a jejímu řešení vlastními silami a přirozenými zdroji. Posláním poradny je předcházet možným „neadekvátním“ řešením vztahových problémů, pomáhat řešit tyto problémy a omezovat důsledky zátěžových situací. V případě potřeby nabízí kontakty na navazující odborná pracoviště a služby (psychoterapeutické, právní, dětské psychology, sexuologická nebo psychiatrická pracoviště, krizová nebo intervenční centra aj.).

PSYCHOLOG, PSYCHOTERAPEUT

Možnou alternativou ke školnímu psychologovi, rodinné či pedagogicko-psychologické poradně jsou psychologové a psychoterapeuti. Jsou to buď kliničtí pracovníci a jejich služby jsou zdarma (hrazené ze zdravotního pojištění klienta) nebo soukromí psychologové, jejichž služby jsou placené přímo klientem. Výhodou soukromých služeb psychologů může být snazší dostupnost, respektive minimální čekací lhůty, nevýhodou či spíše komplikací je fakt, že se jejich odbornost a zaměření velice významně liší. Psychologové a psychoterapeuti dle svého zaměření nabízejí zejména tyto psychologické služby:

- **Krizová intervence** – jde o psychologickou pomoc, která spočívá v několika setkáních a rozhovorech s klientem, jejichž cílem je stabilizace osobnosti procházející akutní krizí, tzn. vnitřní zklidnění, zpravidla dojde k uvolnění emočního napětí v bezpečném prostředí a porozumění situaci s ohledem na budoucnost.
- **Poradenství** – je krátkodobá služba sestávající z omezeného množství konzultací, která je vhodná, má-li v relativně krátkém čase dojít k ovlivnění určité oblasti života klienta. Je zaměřena na konkrétní problém, se kterým klient přichází a neví si s ním rady. Společně s psychologem-poradcem se konzultují možné konkrétní kroky vedoucí ke změně či vyřešení problémové oblasti.
- **Individuální terapie** – dlouhodobá a systematická práce klienta a terapeuta zaměřená na rozvoj osobnosti klienta či na řešení klientových dlouhodobých osobních či vztahových obtíží. Během společné práce zaměřené také na větší pochopení sebe a svého jednání – a tím zkvalitnění prožívání života – není opomenut kontext rodinného a profesního prostředí klienta.

- **Rodinná terapie** – práce s rodinou jako sociálním systémem při různorodých problémech (mezigenerační nedorozumění, výchovné problémy, psychosomatické poruchy, poruchy chování, chronická onemocnění). Tento přístup vychází z přesvědčení, že s rodinou je dobré pracovat jako s jednotným systémem, kde každý článek svým dílem ovlivňuje chod či problematičnost systému.
- **Diagnostika** – psychologická disciplína, jejímž úkolem je pomocí souboru metod a postupů (rozhovor, dotazníky, testy apod.) zjistit či zmapovat duševní vlastnosti a stavy člověka. **Jejím cílem** je zjistit úroveň vývoje člověka, vlastnosti osobnosti, aktuální stav, dále také individuální zvláštnosti osobnosti a potenciální možnosti dalšího rozvoje.

Je potřeba si zjistit co nejkonkrétnější informace o nabízené službě a se samotným psychologem se dohodnout na vhodnosti či nevhodnosti jeho služeb u konkrétních obtížích. Rozhodování může také usnadnit reference od známého či jiného člověka, např. i hodnocení na internetu.

LÉKAŘ, NEUROLOG, PEDOPSYCHIATR

V úvodu textu o výukových obtížích jsem popsala široké spektrum možných spouštěcích obtížích. Mezi nimi jsem zmínila i možné zdravotní problémy – školní úspěšnost a výkonnost mohou být ovlivněny prakticky jakoukoliv dlouhodobou, příp. chronickou chorobou (žloutenka, únavový syndrom). Specifické spektrum zdravotních obtížích tvoří onemocnění neurologická (např. epilepsie) či psychická (např. depresivní či úzkostná porucha) – ta mají často velmi silný vliv na dovednosti a schopnosti úzce spjaté s učením – paměť, schopnost udržet pozornost a soustředit se apod. Vyskytne-li se tedy podezření na fyzické či psychické onemocnění, je třeba vyhledat lékaře s vhodnou specializací (po domluvě s dětským ošetřujícím lékařem). Včasná a systematická léčba může rychle ulevit od nepříjemných symptomů a pomoci s nápravou výukových obtížích, které jsou často až druhotným projevem onemocnění.

ODDĚLENÍ SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ (OSPOD)

OSPOD jako oddělení spadající pod Odbor sociálních věcí a zdravotnictví (na městském či obecním úřadě) chrání práva a potřeby dětí, respektive zajišťuje jejich naplnění. Vykonává sociální i právní ochranu dětí a mládeže a hájí jejich zájmy. Na OSPOD se může obrátit kdokoli, kdo ví, že není o konkrétní dítě pečováno tak, aby byla naplněna jeho práva a zajištěno jeho bezpečí a zdraví. Sociálního pracovníka jako zaměstnance OSPOD mohou kontaktovat i samy děti, kterým je nějakým způsobem ubližováno a kterým jsou upírána jejich práva na plnohodnotný a bezpečný život. Dítě spadá pod konkrétního sociálního pracovníka podle místa trvalého bydliště – každé dítě má tedy „svého“ sociálního pracovníka, na kterého se může se svými problémy obrátit. Obecně vzato se pracovníci OSPOD zaměřují na tři hlavní agendy:

děti a jejich problémy III

1. terénní sociální pracovníce – pomoc ohroženým dětem a řešení nedostatečné péče v rodině,
2. pracovníce pro náhradní rodinnou péči (NRP) a
3. kurátor pro mládež – práce s dětmi a mládeží, které spáchaly trestnou činnost.

Terénní sociální pracovníci jsou mimo jiné povinni:

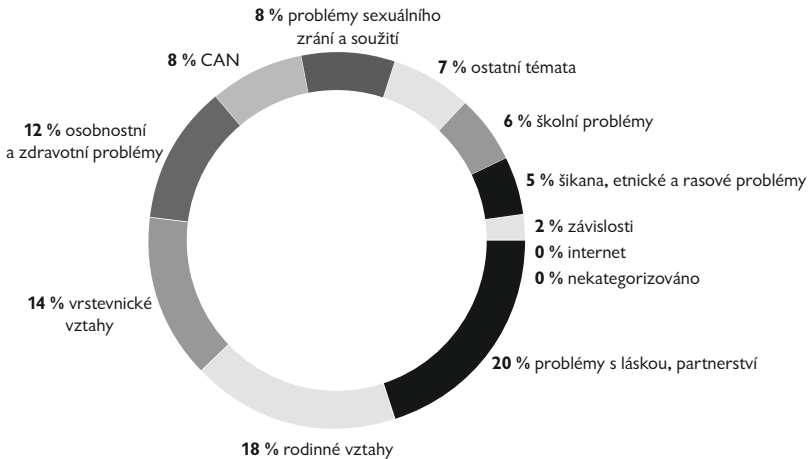
- zajišťovat ochranu dítěte při rozvodu (rozvratu) manželství,
- řešit problematiku dítěte z neúplné rodiny,
- řešit nedostatečnou péči o děti a problematiku zneužívaného, zanedbaného a týraného dítěte,
- řešit situaci dítěte narozeného mimo manželství a pomoc matce dítěte, jež se narodilo mimo manželství,
- zabezpečovat další účelovou pomoc dětem (např. při šikaně),
- navrhnout a provádět výchovná opatření, jako jsou napomenutí, dohled, omezení,
- poskytovat poradenskou pomoc rodičům, dětem, těhotným ženám v jejich obtížných rodinných, sociálních a osobních situacích,
- vyhledávat ohrožené děti,
- zprostředkovávat pomoc odborných poradenských, zdravotnických a jiných pracovišť,
- zastupovat dítě v postavení poškozeného v trestním řízení.

Pracovníci OSPOD provádějí šetření prostředí tak, aby zjistili, zda je o dítě dobře pečováno, a zajistili tak ochranu jeho života a zdraví, ochranu jeho práv nebo právem chráněných zájmů v prostředí, kde dítě žije. Místní šetření jsou prováděna na základě žádostí soudu, sdělení občanů, organizací i na základě anonymních oznámení, popřípadě z vlastní iniciativy.

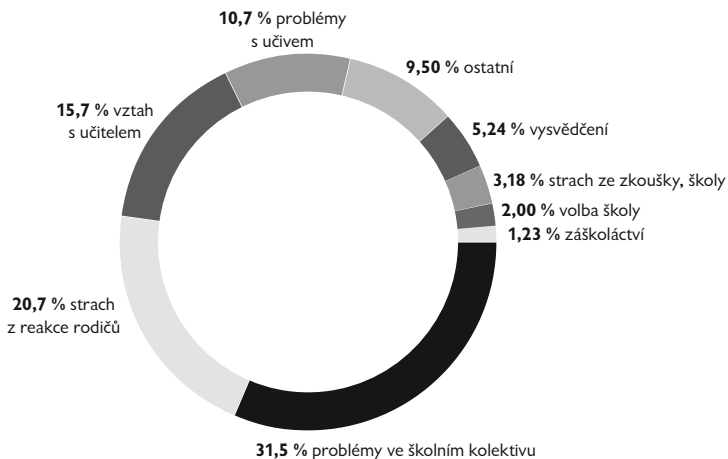

STATISTIKY LINKY BEZPEČÍ TÝKAJÍCÍ SE ŠKOLNÍCH POTÍŽÍ

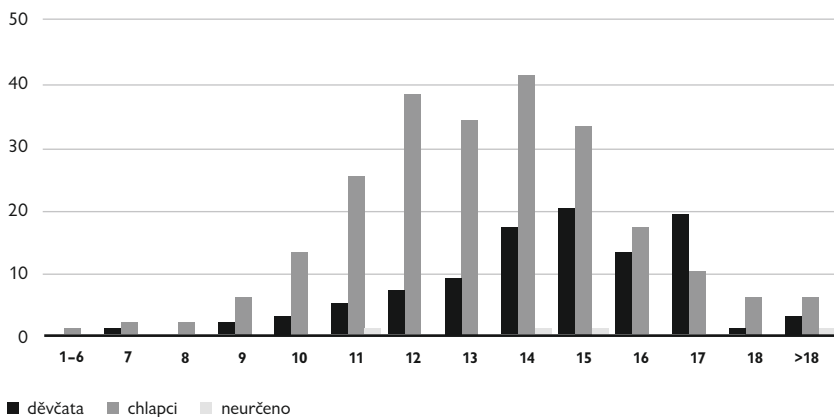
graf 1: přehled telefonátů dle témat 2009

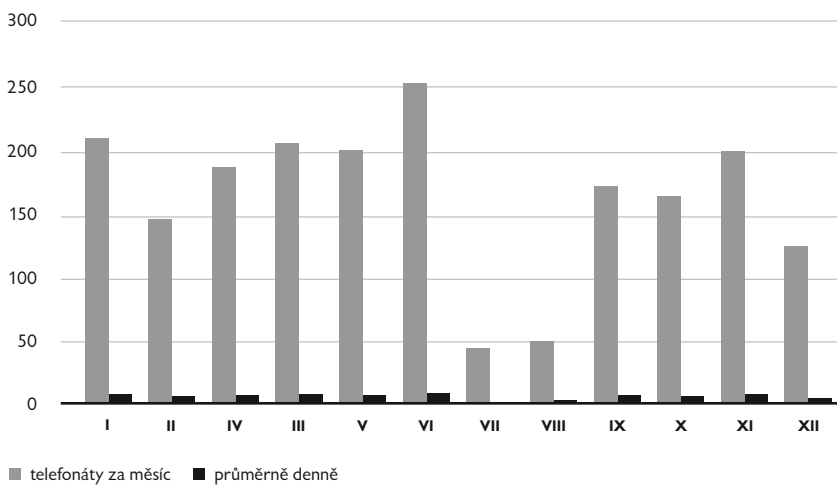
graf 2: rozbor dle problémů

graf 3: počet hovorů dle věku klientů

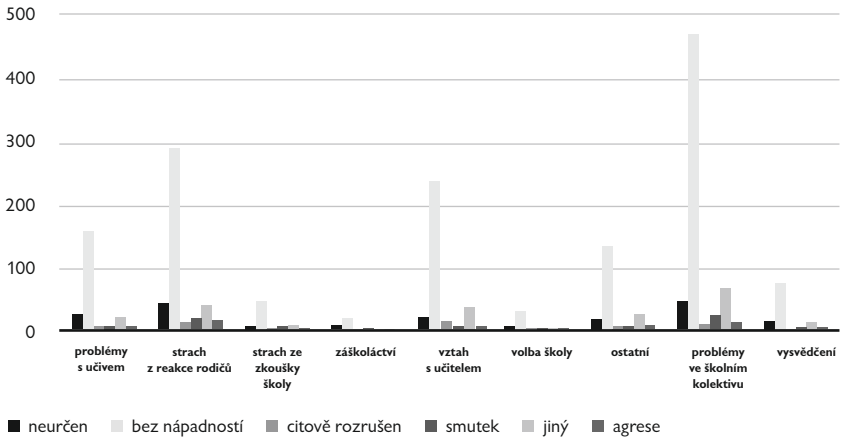

graf 4: počet hovorů – vývoj v roce / měsíce

graf 5: stav klienta u jednotlivých témat

PŘÍBĚH Z LINKY BEZPEČÍ: Na ústřednu Linky bezpečí se dovolal rozrušený asi čtrnáctiletý chlapec, zbrkle a trochu zmateně mluví o tom, že utekl z domova. Konzultantka na ústředně chlapci vysvětlí, že ho přepojí na kolegyni, která se mu může věnovat, jak dlouho bude třeba, a celou jeho situaci s ním probere.

Chlapec je někde venku, kousek od autobusového nádraží, ze školy se nevrátil domů a chystá se odjet z města. Konzultantka postupně zjišťuje, co se stalo – volající dostal poznámku a pětku a kvůli tomu nechce jít domů. Když se doptává, co by se doma stalo, když by přinesl poznámku a špatnou známku, chlapec se rozbřečí – máma by ho určitě zbila, mluví o velkém strachu, nejistotě a nervozitě. Máma je dle slov volajícího v poslední době hodně přísná, křičí na něj, před pár dny mu dala pohlavek. Hoch má velký strach, jak by reagovala na dnešní školní neúspěchy. Konzultantka s ním probírá jeho obavy a strachy, vyptává se na další pocity. Z dalšího povídání vyplývá, že jinak má chlapec mamku rád, vychází s ní moc dobře, povídají si spolu, žijí spolu doma jen oni dva, táta se s mámou rozvedl, když byl hoch malíčký. Dlouhodobě je jejich vztah bez konfliktů, pouze v posledních třech dnech došlo ke dvěma hádkám – chlapec si to vysvětluje tak, že má mamka nějaké potíže v zaměstnání, sama mu o nich vykládala. Další plán útěku nemá – neví, kde bude spát, co bude jíst, říkal si, že dojede do Prahy a uvidí, nějaké peníze prý snad vyžebřá. Pracovnice Linky bezpečí s ním probírá jeho očekávání, výhody i rizika plánovaného útěku z domova.

Chlapec během hovoru pomalu mění názor – začíná si uvědomovat nebezpečí, která mu na ulici hrozí, a také to, že o mamku nechce přijít. Přichází s nápadem, že bude lepší se domů vrátit a mamce vše podle pravdy vysvětlit. Další hovor se odvíjí v duchu domluvy o tom, co, jak a kdy hoch řekne mamce, až se vrátí domů, aby se zvýšily šance na poklidný průběh debaty a nehrozil mu výprask. Chlapec po chvíli přichází s tím, že mamka se na něj asi bude zlobit, ale že si nemyslí, že by ho doopravdy zmlátila. S konkrétními kroky na dnešní večerní rozhovor s mamkou a nabídkou opětovného volání v případě komplikací se konzultantka s volajícím loučí.

ZÁVĚR

Co říci závěrem? Jako zásadní považuji veřejnou debatu o problémech, které se v naší společnosti aktuálně objevují. A téma školy se žáků a studentů maximálně dotýká – děti a dospívající tráví ve školních lavicích mnoho let, škola a pedagogové je ve velké míře ovlivňují a formují jejich postoje, je proto třeba otázkám a řešením potíží v rámci školního prostředí věnovat dostatek prostoru. Za stejně důležitou považuji informovanost ohledně možných způsobů řešení a konkrétních institucí. Doufám, že tato publikace může přijít se svou „troškou do mlýna“ a poukázat na „vlastní zdroje“ řešení i na jednotlivá odborná pracoviště.

POUŽITÉ ZDROJE A LITERATURA

- Vágenerová, M.: Poradenská psychologie pro učitele. Praha: Karolinum, 2005.
Laniado, N.: Máte neklidné dítě? Praha: Portál 2004.
Macek, P.: Adolescence. Praha: Portál 2003.
Vojtová, V.: Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti. Brno: MU 2004.
Helus, Z.: Sociální psychologie pro pedagogy. Praha: Grada 2006.
Hermochová, S.: Skupinová dynamika ve školní třídě. Kladno: AISIS 2005. Vodáčková D. a kol.: Krizová intervence. Praha: Portál 2007.
Špatenková, N. a kol.: Krizová intervence pro praxi. Praha: Grada 2004.
Hrabal, V.: Jaký jsem učitel? Praha: SPN 1988.
Hrabal, V., Man, F., Pavelková I.,: Psychologické otázky motivace ve škole. Praha: SPN 1989.
Koten, T.: Škola? V pohodě!. Most: Hněvín 2006.
Lokšová, I., Lokša, J.: Pozornost, motivace, relaxace a tvořivost dětí ve škole. Praha: Portál 1999.
Petty, G.: Moderní vyučování. Praha: Portál 1996.
www.ippp.cz
www.ppppraha.cz
www.poradnaprahazv.eu
www.zachrannykruh.cz
<http://klima.pedagogika.cz>

vrstevnické vztahy

Mgr. Lucie Scheerová

ÚVOD

Článek, který na následujících stránkách budete číst, se zabývá poměrně širokým tématem vrstevnických vztahů. Proto považujeme za důležité hned v úvodu předeslat, že záměrem článku není podání komplexního obrazu o problematice vrstevnických vztahů, ale zprostředkování, podle našeho názoru, nejdůležitějších poznatků o vrstevnických vztazích, jejich významu a vlivu na děti a dospívající. Důvod vychází z praxe Linky bezpečí, kde se velmi často setkáváme s problémy z oblasti vrstevnických vztahů a kde se také občas ukazuje, že dospělí, rodiče i odborníci těmto problémům nevěnují adekvátní pozornost. Rádi bychom tedy tímto článkem poukázali na to, jak důležitou roli hrají vrstevnické vztahy v životě dítěte a dospívajícího.

Tento článek začíná pohledem na vrstevnické vztahy jako na sociální skupiny, které fungují podle obecných pravidel jako všechny ostatní sociální skupiny. Současně ve vrstevnických vztazích existují specifická pravidla, která se, stejně jako podoba a vliv vrstevnických vztahů, proměňují v závislosti na jednotlivých vývojových obdobích dítěte, což nám ukazuje hledisko vývojové psychologie. Po teoretické části se věnujeme specifickým problémům v rámci vrstevnických vztahů, se kterými se přímo setkáváme na Lince bezpečí. Jde o problémy v komunikaci mezi vrstevníky, posmívání, pocity osamělosti, zkušenost s úmrtím vrstevníka nebo situace, kdy jeden z vrstevníků řeší vážný problém a druhý je do situace nějakým způsobem vtažen a snaží se pomoci. Následuje kapitola, která nabízí možnosti a návrhy pomoci pro děti a dospívající, kteří mají problémy v rámci vrstevnických vztahů. Závěr článku přináší statistiky Linky bezpečí související s problematikou vrstevnických vztahů.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY A SOCIÁLNÍ SKUPINA

Na obecné úrovni vrstevnickým vztahem rozumíme vztah mezi dvěma či více dětmi, popř. dospívajícími přibližně stejného věku, který může, ale nemusí být současně vztahem kamarádkým či přátelským.

Jde tedy o sociální skupinu, resp. malou sociální skupinu či dyádu, která je z obecného hlediska charakteristická tím, že se děti či dospívající:

- navzájem znají,
- komunikují spolu,
- mají společný cíl.

Z obecného hlediska **vrstevnické vztahy**, resp. vrstevnické skupiny **umožňují** zejména:

- uspokojení potřeb jedince, např. potřeby jistoty, potřeby přijetí,
- poskytnutí prostoru pro srovnávání, např. vlastních postojů, dovedností, způsobů jednání,
- proces sociálního učení,
- formování identity jedince.

Vrstevnické vztahy mohou fungovat v rámci:

- formální skupiny (např. třídní kolektiv),
- neformální skupiny (např. parta, kamarádská dvojice),
- členské skupiny, k níž jedinec fakticky přísluší,
- referenční skupiny, jejíž součástí by jedinec rád byl nebo je (pozitivně referenční), nebo naopak jedinec nechce být součástí skupiny (negativně referenční).

VRSTEVNICKÉ VZTAHY Z HLEDISKA VÝVOJOVÝCH OBDOBÍ

Kromě výše uvedených obecných charakteristik je vrstevnický vztah nositelem specifických prvků, které jsou úzce vázané na věk dítěte. Následující text je věnován vrstevnickým vztahům z hlediska vývojové psychologie. Jelikož ze statistik a z praxe Linky bezpečí vyplývá, že nejvíce problémů v oblasti vrstevnických vztahů řeší děti ve věku 12 až 14 let, bude nejvíce prostoru věnováno tomuto období. Opomenuta nebudou ani další vývojová období, postupně budou probrána období od předškolního období po adolescenci.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY V PŘEDŠKOLNÍM VĚKU

V předškolním období, tj. od 3 do 6 let, se dítě pouští z bezpečného rodinného zázemí **do světa mezi vrstevníky** (např. do mateřské školky). Vztahy s nimi jsou novým zážitkem a zkušeností, protože nabízí rovnocenný vztah (podobný věk, podobné schopnosti), který byl v zatím získaných vztazích s dospělými nemožný. Navíc se dítě ve vztahu s vrstevníkem dostává do situací, kdy se musí více spoléhat na sebe, protože vrstevník mu nemůže dát pocit jistoty a ochrany, na které je dítě zvyklé od rodičů.

Vztahy s vrstevníky u předškoláků vznikají na základě vzájemné podobnosti ve vnějších znacích a chování, s cílem sdílení společné činnosti, nejčastěji hry. Když vrstevník vlastní něco zajímavého (např. hračku, zvíře), často se zájem ostatních vrstevníků o vztah s ním zvyšuje.

Vrstevnické vztahy předškoláků jsou většinou krátkodobé, proměnlivé a povrchní. Přesto poskytují mnoho příležitostí pro **trénink prosazení se**, které je hlavním vývojovým úkolem předškolního období. Předškolák se ve vztahu k vrstevníkům učí používat a rozvíjet různé strategie prosazení se, schopnost soupeřit i spolupracovat, současně se u něj rozvíjí tzv. prosociální vlastnosti jako soucit a solidarita.

V rámci vrstevnických vztahů předškolák získává zkušenosti s různými sociálními rolemi, např. role hvězdy, baviče, outsidera, které dítě ovlivňují. Směrodatné je ale to, co říkají a dělají rodiče, např. jak hodnotí dítě samo nebo jak hodnotí jeho pozici mezi vrstevníky.

Dětská identita (zjednodušeně vnímání sebe sama) **předškoláka je závislá na hodnocení rodiči**, které dítě přijímá nekriticky a věří jim.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY V MLADŠÍM ŠKOLNÍM VĚKU

Význam vrstevnických vztahů v mladším školním věku, tj. od 7 do 9 let, roste. Doposud je **pro dítě směrodatné to, co určí dospělá autorita**. S nástupem do školy se nově objevuje **autorita učitele**, která má velmi silnou pozici, což se projevuje i v přejímání jeho názorů na ostatní děti. Dospělá autorita stále drží prvenství, ale vrstevnické skupiny s vlastními normami a pravidly jsou pro školáky také velmi důležité.

Vrstevnické vztahy, které se v tomto období nejvíc utváří v rámci třídy, jsou založené na srovnávání zevnějšku, výkonu (např. ve škole) a dalších viditelných projevů. Stejně jako v předškolním období i teď hraje důležitou roli zevnějšek dítěte.

Přijímání nebo odmítání vrstevníků je ovlivněno tendencí odmítat, až automaticky, jakékoliv odlišnosti. Akceptováno je to, co je stejné nebo podobné. Rozlišení stejného (dobrého) a odlišného (nežádoucího) se děje porovnáním s vlastními představami a očekáváním nebo častěji je norma pro srovnání přejata od druhých (rodičů, učitelů, vrstevníků).

U školáka **roste potřeba být přijímán ostatními vrstevníky**. Její naplnění mu přináší potvrzení vlastní hodnoty a posílení pozitivního vnímání vlastní identity. **Významnou roli v kontaktu s ostatními vrstevníky začíná hrát strach dítěte**. Objevuje se strach z vyloučení a izolace od vrstevnické skupiny, strach z negativního hodnocení vrstevníky, které je pro dítě v tomto období stejně důležité jako hodnocení dospělými, i když se často řídí podle jiných, vlastních pravidel. Hodnocení vrstevníky bývá kritičtější a tvrdší. Vrstevnické vztahy ve velké míře zasahují do rozvoje sociálních kompetencí dítěte. Dítě si zkouší různé způsoby jednání s vrstevníky na rovnocenné úrovni, ať už v podobě spolupráce nebo soupeření. Ve vrstevnických vztazích děti také citlivě reagují na projevy verbální a neverbální komunikace, na komunikační strategie a jejich vhodné či nevhodné používání v rámci sociálního kontextu. Schopnost rozumět sociálnímu kontextu a používat vhodné komunikační strategie jsou výsledkem sociálního učení. Může se stát, že dítě se s vrstevníky dostane do situace, ve které se nachází zcela poprvé. V důsledku chybějících zkušeností dítě nerozumí sociálnímu kontextu, jedná neadekvátním způsobem a ten, je-li v rozporu s běžným, a tudíž očekávaným způsobem, vede k odmítání vrstevníky.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY VE STŘEDNÍM ŠKOLNÍM VĚKU

V období středního školního věku, tj. od 9 do 12 let, se zintenzivňuje potřeba kontaktu s vrstevníky. Stejně tak roste i význam vrstevnických vztahů, což se projevuje i v proměně identifikačních vzorů dítěte (tj. komu se chce dítě podobat). Mladší dítě chtělo být jako rodiče nebo učitel, učitelka, teď se chce co nejvíce podobat svým vrstevníkům, resp. vrstevníkům stejného pohlaví.

Projevem **identifikace s vrstevníky** stejného pohlaví je výrazné oddělování chlapeckých a dívčích skupin, což souvisí s rozvojem vnímání mužské a ženské role. V rámci homogenních skupin si dítě jednak potvrzuje vlastní identitu, jednak si osvojuje vzorce chování, které jsou přisuzovány danému pohlaví. Rozdíly mezi dívčími a chlapeckými skupinami jsou viditelné v jejich velikosti, používaných stylech komunikace a zaměření. Dívky častěji vytváří menší skupiny a více se soustředí na vzájemné vztahy, které jsou směřované i pro jejich společné činnosti. Chlapci naopak více vytvářejí větší skupiny, kde je nejdůležitější jejich společná aktivita, vzájemným vztahům věnují mnohem méně pozornosti.

V rámci vrstevnických vztahů dochází k uspokojování mnoha potřeb dítěte, např. potřeby přijetí, potřeby učení, potřeby seberealizace. Tyto potřeby jsou saturovány i v rámci rodiny, ale v jiné podobě než mezi vrstevníky.

Potřeba přijetí vrstevníky úzce souvisí s jejich hodnocením, které se v období středního školního věku stále opírá (jako v předešlých obdobích) o zjevné projevy, k tomu se nově připojuje hodnocení podle osobně vnímané příjemnosti či nepříjemnosti těchto projevů. Hodnocení souvisí s očekáváním, tedy s představou o tom, jak by dané dítě mělo vypadat a co by mělo, popř. nemělo dělat. **Hodnocení vrstevníků významně ovlivňuje sebehodnocení dítěte**, které se v tomto období stává stabilnějším než v předešlém období, kdy bylo ovlivňováno aktuálními zážitky. Na dětskou identitu velmi působí hodnocení ostatních, především těch, které dítě samo vnímá jako důležité, jejich hodnocení pak přijímá bez výhrad. Hodnocení ovlivňující dětskou identitu se projevuje ve dvou rovinách. Jednak je vyjádřeno podobou **emočního přijetí**, které je projevem pozitivního nebo negativního citového vztahu, jednak v podobě **racionálního hodnocení výkonu a chování**, které podporuje, nebo naopak podkopává sebedůvěru dítěte v jeho schopnosti. Na základě hodnocení ostatními se vytváří identita dítěte, tj. jak dítě vnímá samo sebe, která následně určuje veškeré jeho jednání.

Potřeba učení se týká především oblasti sociální. Dítě si osvojuje, prohlubuje a rozvíjí komunikační schopnosti, dovednosti a strategie chování. Děti ve středním školním věku dovedou s vrstevníky nejen běžně komunikovat, ale i jim naslouchat a chápat je. Potřeba seberealizace, která souvisí s potřebou být akceptován a přijímán, je jednak snadněji saturována ve vztahu s vrstevníky než s dospělými, jednak se vrstevníci často zaměřují a také oceňují jiné schopnosti a dovednosti než dospělí, např. dovednost vylézt na strom. Každé dítě chce být pozitivně přijímáno svými vrstevníky a získat mezi nimi dobrou pozici. Ne každému dítěti se to podaří. Čím to je? Ve vrstevnických vztazích jsou oblíbené děti, které jsou **sociálně zdatné**, tj. přátelské, nesobecké, kooperující, vnímavé a které se shodují s normami a pravidly vrstevnické skupiny. Naopak neoblíbené jsou děti, které nějakým způsobem nezapadají do norem vrstevnické skupiny, které jsou odlišné, nepří-

jemné, používají agresivní strategie v kontaktu s druhými atp. Příčiny takového chování mohou být různé, např. problematický mentální vývoj, citové problémy, nemoc. Vrstevníci v tomto věku ještě nedokážou „dospělácky“ posoudit, že problémové dítě se nedokáže chovat stejně jako oni, a často k těmto dětem přistupují s obviněním, že si za nedostatky můžou samy, a odmítají je. Jelikož je ale pro každé dítě v tomto období velmi důležité, aby bylo vrstevníky přijímáno, **nepřijímané dítě se snaží jakýmkoliv způsobem získat jejich přízeň**. Pokud to nejde běžným způsobem, zkouší jiné strategie, které jsou ale víceméně neefektivní. Může jít o šaškování, podbízění, uplácení, o únik z vrstevnické skupiny, o zkruslování reality (vymyšlení si), o agresivní jednání se snahou urvat si pozornost vrstevníků za každou cenu. Nejen že tyto způsoby jsou neefektivní, ale protože to jsou jediné strategie, které dítě ovládá, často si je přenáší do dalších situací (až do dospělosti). V období středního školního věku děti poprvé dovedou vytvořit vrstevnickou skupinu, která je schopná jednat jako celek, tj. může společně prosazovat nápady, jednotně projevit agresi, odpor.

Podstatným znakem je vymezení se proti jiné skupině či jednotlivci, např. dívčí a chlapecká skupina. **Vrstevnické skupiny s vlastními normami vyžadují jednotnost, konformitu, za kterou nabízí pocit jistoty, sounáležitosti a uznání**. Tlak na jednotnost se může objevit jak v pozitivním, tak negativním významu. Např. pozitivní tlak zaměřující se na solidaritu s ostatními, nebo negativní tlak směřující k agresivnímu jednání. Vrstevnické vztahy ve středním školním období jsou charakteristické důrazem na schopnosti solidarity a požadováním spravedlnosti a rovnosti mezi dětmi, od kterých je očekáváno stejné chování. Už v tomto období mohou vrstevnické vztahy částečně nahrazovat jiné špatně fungující vztahy, nejčastěji v rámci rodiny nebo v rámci jiných vrstevnických vztahů. Jako nejvýznamnější vnímáme možnost sdílet problémy s druhým vrstevníkem, tj. svěřit se, mluvit o tom, co ho trápí. Otevřený a upřímný vztah s vrstevníkem pomáhá a usnadňuje problémy zvládat.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY V OBDOBÍ PUBESCENCE

Během období puberty, které trvá přibližně od 12 do 15 let, dochází k obrovským změnám ve vyvíjející se osobnosti dospívajícího. Jednou z nich je i další nárůst významu a vlivu vrstevnických vztahů, které silně působí na vyvíjející se identitu dospívajícího. Ve středním školním věku dítě začalo hledat identifikační vzory mezi vrstevníky a dosavadní vzory z rodiny začaly ustupovat do pozadí. Teď je jeho preference jasná. **Rodiče jsou „odsunuti“ na druhou kolej a směrodatné je to, co se odehrává ve vrstevnických vztazích**. Toto jednání je projevem začínající snahy odpoutat se od rodičů.

Dospívajícím velmi záleží na tom, aby si udrželi své místo ve vrstevnické skupině. Proto jsou velmi konformní, aby předešli možnému vyloučení z vrstevnické skupiny. Konformní jednání se může projevat různě, od stejného oblečení, účesu, módních doplňků až po přijetí nového životního stylu (např. emo styl).

Vrstevnické vztahy v tomto období přebírají funkce, které do této doby zastávala převážně rodina. Vrstevníci si umožňují uspokojování potřeby jistoty a bezpečí, stávají se autoritou, sice neformální, ale s možným větším vlivem než autority formální.

Podoba vrstevnických skupin se v době dospívání mění. Původně pohlavně homogenní skupiny se stávají heterogenními skupinami. Podoba vrstevnických vztahů se rozšiřuje. Dospívající zažívají hlubší přátelství a první lásky.

Vrstevnické vztahy se podřizují normám vrstevnických skupin, které jsou **radikální, až nekompromisní, s tendencí extrémně hodnotit i řešit**. Radikální nastavení dospívajících může být dáno obranou proti vnitřní nejistotě, která se projevuje v emoční labilitě, zranitelnosti a vztahovačnosti. Nároky vrstevníků dostávají někdy dospívající do obtížných situací, kdy musí volit mezi akceptováním požadavků rodičů, nebo vrstevníků. Na druhou stranu se mohou dva zdroje identity dospívajícího, rodina a vrstevníci, doplňovat a přispívat tak k větší rovnováze dospívajícího. Rodina může fungovat jako zdroj trvalejších hodnot a vrstevníci pomáhají zvládat přechodnou a obtížnou fázi v rozvoji identity dospívajícího tím, že ji podporují skupinovou identitou, díky které dospívající prožívá pocit sebejistoty.

Potřeba přijetí a získání významné role mezi vrstevníky se objevuje v každém vývojovém období. V období pubescence je její význam větší. Naplnění potřeby přijetí vrstevníky vede ke snížení vlastní nejistoty a k pozitivnímu ovlivnění osobnosti dospívajícího. Postavení dospívajícího mezi vrstevníky záleží na něm samotném, na jeho kvalitách a schopnostech. Proto je pro dospívající důležité, aby ostatním vrstevníkům něčím imponovali. V tomto období je vrstevníky nejvíce ceněna inteligence, kamarádské chování, dobré komunikační schopnosti, smysl pro humor, ochota pomoci, pozitivní emoční ladění a otevřenost.

Pro dospívající je velmi důležitá potřeba **přátelství**, která se v předešlých obdobích zatím nevyskytovala. Přátelské vztahy se vyznačují vzájemnou intimitou a možností sdílet vnitřní svět pocitů, názorů, ale i zážitky a zkušenosti. Přátelský vztah je zdrojem jistoty a bezpečí, podpory, důvěry a porozumění.

Za součást vrstevnických vztahů považujeme i první zkušenosti s prožitím sexuální role, a to v podobě **prvních lásek**. Většinou se jedná o platonický vztah, ve kterém je milovanému objektu přisuzována velmi vysoká hodnota.

Tyto první partnerské zkušenosti mohou být v důsledku vnitřně pocíťované potřeby, ale také se do nich dospívající může donutit, když je vystaven tlaku vrstevnické skupiny, která již podobné zkušenosti má. Tak ve snaze zůstat konformní s vrstevnickou skupinou dospívající vyhledává situace, po kterých ale sám na základě vnitřní motivace netouží. Často, když je reálná zkušenost v očích dospívajícího nedostatečná, nebo úplně chybí, ji nahrazuje zveličováním, přeháněním nebo i úplným vymyšlením zážitků. (Tato tendence platí obecně, nejen v oblasti partnerských vztahů.)

VRSTEVNICKÉ VZTAHY V OBDOBÍ ADOLESCENCE

V období adolescence, které trvá přibližně od 15 do 20 let, pokračují velké změny u dospívajících v podobě dozrávání na všech úrovních. Na fyzické úrovni dochází k pohlavnímu dozrávání a k prvnímu pohlavnímu styku. Z hlediska úrovně sociální se mění role dospívajícího v souvislosti např. s ukončením povinné školní docházky a přípravy na profesní období, s nástupem do zaměstnání nebo na vysokou školu. Významným mezníkem je také dosažení plnoletosti.

Vrstevnické vztahy v období adolescence napomáhají dospívajícímu v **odpoutání se od rodiny** a v procesu osamostatnění se. Vrstevnické vztahy, stejně jako v předchozích vývojových obdobích, uspokojují mnoho psychologických potřeb jedince, mezi které patří např. potřeba stimulace, potřeba orientace a smysluplného učení, potřeba jistoty a bezpečí. Potřeba stimulace je naplňována kontakty s vrstevníky, společnými činnostmi, zážitky, které mohou být různé, od sportu, chození na party, analýzy literatury, po výlety a cestování. Potřeba orientace a smysluplného učení se ve vrstevnickém vztahu naplňuje vzájemným učením se strategiím v komunikaci a řešení problémů. Dospívající se porovnávají s vrstevníky a tím si více uvědomují vzájemné rozdíly a podobnosti a současně více prohlubují poznání sebe sama. Potřeba jistoty a bezpečí, především v citové oblasti, je silně pocíťována v době odpoutání se od rodičů, a tudíž i ztráty jakéhosi zdroje jistoty a bezpečí. V období adolescence je tato potřeba uspokojována v rámci vrstevnického vztahu.

Pokud se adolescentovi nedaří získat takový vztah běžným způsobem, uchyluje se k použití alternativních řešení. Vytváří **pseudovztah**, který v podstatě neexistuje, přesto si jedinec vynucuje pozornost druhého, který o něj ale nemá zájem. Často k tomu bývají používány strategie vnucování, lichocení, uplácení a podbízení se, které směřují k získání jakéhokoliv potvrzení o existenci vztahu. Další řešení může být v podobě vytvoření vztahu s kýmkoliv, kdo je ochoten jedince přijmout. Takové vztahy jsou založeny na podřízení se druhému, který si ve vztahu potvrzuje vlastní převahu (a tím i svou hodnotu). Potřeba přijetí vrstevníky je tak silná, že jedinec je ochoten jít i do podivných až nebezpečných vztahů. Velký problém nastává, když dospívající v touze po přijetí druhými se vzdá vlastní hodnoty a dosažených rolí. V důsledku strachu z osamělosti a izolace od vrstevníků jedinec ochotně přijme nové hodnoty a postoje i přesto, že mohou být v rozporu s jeho dosavadním přesvědčením.

Ke konci adolescence dochází **ke změně ve vnímání vrstevnických vztahů**, která se projevuje odpoutáním se ze závislosti na nich. Jedinec se více spoléhá sám na sebe, na svůj názor, a je-li to potřeba, dovede vyjádřit nesouhlas vůči vrstevníkům.

V tomto období existují stabilní vrstevnické vztahy, které jsou zdrojem emoční jistoty. Někdy jde o vztahy vytvořené již na základní škole, častěji jde o nové vzniklá přátelství. Pro utváření vrstevnických vztahů je stále významná podobnost mezi vrstevníky, která se projevuje i v podobnosti prožívaných problémů a jejich řešení a umožňuje vzájemné pochopení a přijetí.

V tomto období se dále rozvíjí ženská a mužská role jako součást identity a dozrává potřeba partnerského vztahu, jehož součástí je i sexuální prožívání. Vytváří se tak zcela nový vztah, který se dotýká všech úrovní (psychické, sociální, fyzické) jedince.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY NA LINCE BEZPEČÍ

Na Lince bezpečí bylo v roce 2009 přijato celkem 4 928 hovorů, které se týkaly problematiky vrstevnických vztahů. **Vrstevnické vztahy představují třetí nejčastější typ problému** (po problémech s láskou, partnerstvím a po rodinných vztazích), se kterým se děti a dospívající na Linku bezpečí obrací. V následujícím textu se budeme věnovat podrobněji konkrétnějším problémům v rámci vrstevnických vztahů, se kterými se na Lince bezpečí setkáváme nejčastěji.

Podoba problémů a jejich řešení ve vrstevnických vztazích jsou samozřejmě závislé na věku dítěte. Nezávisle na věku je společným jmenovatelem veškerých problémů, se kterými se setkáváme na Lince bezpečí, fakt, že volající si se situací, ve které se nachází, neví rady a neví, co má dělat.

Cílem rozhovorů na Lince bezpečí je (nutno zdůraznit, že jde o velmi obecné, a tudíž zjednodušující hledisko) pomoc dítěti či dospívajícímu s tím, co aktuálně řeší takovým způsobem, aby bylo respektováno jeho hledisko k problému a možnému řešení. Součástí rozhovorů je i předání reálného pohledu na situaci, ke kterému dítě či dospívající pod vlivem nepříjemné či obtížné situace, nedostatku zkušeností, nedostatečné sebedůvěry apod. nemá v danou chvíli přístup.

VZTAHY S KAMARÁDY

PŘÍBĚHY: Na Linku bezpečí se dovolává dívka, kterou trápí, že se pohádala s nejlepší kamarádkou. Dívka je na kamarádku naštvaná, ale neví, co má teď dělat.

Volá dívka, se kterou se zničehonic přestala bavit nejlepší kamarádka. Volající dívka tomu nerozumí, neudělala kamarádce nic špatného.

S dívkou se přestala kamarádit nejlepší kamarádka. Začala se kamarádit s partou. Dívka se snažila si s kamarádkou promluvit a zjistit tak, co se děje, ale kamarádka ji odbyla.

V rámci vrstevnických vztahů jsou nejvíce řešeny **konfliktní situace ve vztahu**, nejčastěji v podobě hádky. Tento typ problémů řeší v převážné většině dívky, což je pochopitelné, protože dívky se ve vztazích více zaměřují na komunikaci a kvalitu vzájemného vztahu. Několikrát se v předešlém textu objevilo, že vrstevnické vztahy mimo jiné umožňují vrstevníkům získávat nové a ověřovat si již používané strategie v komunikaci a v jednání

s druhými (které se pak přesouvají do dospělosti). Je-li dítě vybaveno efektivními strategiemi (za chvíli si popíšeme, co může být považováno za efektivní strategii a co nikoli), je schopno řešit i konfliktní situace (nejen v rámci vrstevnických vztahů). Pokud je ale situace nová, na kterou dítě či dospívající nemá vhodné strategie, dostává se do situace, která je pro něj znejistňující, ale současně je nositelem možnosti naučit se něco nového. Běžně se setkáváme se čtyřmi strategiemi používanými v komunikaci a jednání s druhými – **pasivní, agresivní, manipulativní a asertivní**. S některými z nich se dítě setkává nejdříve v rodině, kde se je učí a také je zpětně uplatňuje vůči svým rodičům. Dalším místem podnětným pro získávání a ověřování jednání jsou právě vrstevnické vztahy prožívané v různých prostředích (škola, zájmový kroužek atp.).

Pasivní strategie se vyznačuje nejistým přístupem jedince, který ustupuje ostatním, cítí se bezbranný vůči ostatním a jejich požadavkům. Raději se příliš neprojevuje a vyhýbá se výměně názorů ze strachu před odmítnutím a kritizováním ostatními. Upřednostňuje práva druhých na úkor vlastních. Někdy může být jedinec příliš snaživý, aby se zavděčil. Na druhou stranu má často pocit, že je ostatními využíván, a opravdu to tak může být.

Jedinec s **agresivní strategií** sleduje své cíle na úkor ostatních, ke kterým se chová ponižujícím a zraňujícím způsobem. Typické je, že zásadně nerespektuje práva ostatních. K druhým přistupuje jako k nerovnocenným partnerům, má tendenci je poučovat, ovládat je a využívat je k uspokojení vlastních potřeb (vědomých a nevědomých). Agresivní jednání často kompenzuje vlastní nedostatky a strach z jejich odhalení, resp. strach ze snížení jedincovy hodnoty.

Manipulativní jednání bývá součástí pasivní i agresivní strategie. Projevy manipulace jsou pestré, od pláče, výčitek, lichotek, předstírání bezmocnosti až po přesvědčování druhého, že jen on může pomoci. Cílem manipulativního jednání je dosažení vlastních cílů bez respektování hranic druhého.

Asertivní strategie se vyznačuje otevřenou, srozumitelnou komunikací s druhými, která postrádá prvky pasivního, agresivního a manipulativního jednání. Asertivní jedinec je schopný sdělit, co chce a co nechce. Stejně otevřený je i v projevování vlastních pocitů. K druhým přistupuje stejně jako k sobě, jedná bez ponižování nebo povyšování. Při řešení problémů usiluje o kompromis a spolupráci.

Z uvedených strategií je ideální používání asertivní strategie, která je současně nejnáročnější. Pro dítě, které se všude setkává jen s dalšími ne-asertivními strategiemi, je velmi obtížné osvojit si zásady asertivity. Přesto věříme, že to možné je. Důležité je, aby dítě a dospívající měli **vzor**, který se tak chová, ať už je to člen rodiny, učitel ve škole, jiný dospělý nebo vrstevník. Dítě tak přejímá jednání, které vidí, snaží se ho napodobit, a je-li jednání úspěšné (ve smyslu, že přináší požadovaný cíl), je tzv. posilováno a dochází k jeho dalšímu používání.

Pokud dítě či dospívající řeší problémy související s komunikací mezi nimi a dalším vrstevníkem, je dobré s nimi o tom mluvit. Z praxe Linky bezpečí jasně vyplývá, že děti a dospívající se hodně zabývají svými vztahy s vrstevníky, a pokud se objeví problém, je pro ně **důležité mluvit s někým** o tom, jaké to pro ně je a jak by problém mohli řešit. V rozhovoru by mělo být probráno, jaké komunikační strategie chce dítě či dospívající při řešení svého problému použít, čeho by tím dosáhli, zda by naopak i něco mohli ztratit, a pokud dítě samotné nenapadne asertivní způsob řešení, tak mu ho v hovoru navrhnout. Samozřejmě že způsob řešení, které si dítě či dospívající nakonec zvolí, záleží na jejich vlastním svobodném rozhodnutí.

V žádném případě by (jakékoliv) problémy dítěte či dospívajícího neměly být brány na lehkou váhu nebo ještě hůř bagatelizovány. I v těch situacích, kdy dospělý to, co řeší dítě či dospívající, za problém nepovažuje. Problém je určovaný tím, kdo ho za problém považuje a také ho tak prožívá.

POSMÍVÁNÍ

PŘÍBĚHY: Dívka měla nejlepší kamarádku. Pak se k nim přidala nová kamarádka. Ze začátku si všechny dobře rozuměly. Teď si ale nejlepší kamarádka s novou kamarádkou z volající dělají legraci, občas se jí posmívají za to, že nosí brýle. Volající to mrzí. Když byla předtím jen s nejlepší kamarádkou, bylo to lepší.

Chlapec má kamaráda, se kterým mimo jiné chodí na fotbal. Jejich vztah je v pořádku, ale když jsou spolu na fotbale, tak se kamarád začne chovat jinak. Přehlíží ho, nenahrává mu, víc se baví s jiným klukem, který je na fotbale nejlepší. Když volající zkáží něco při fotbale, začne se mu kamarád posmívat. Volajícího to mrzí.

Posmívání je mezi vrstevníky časté. Děti a dospívající si ze sebe dělají legraci, špičkují se, pošťuchují se, ale...Důležitá je míra. **Hranice mezi posmíváním a šikanou** může být velmi tenká. Posmívání či šikádlení mezi vrstevníky stále zachovává rovnoměrné rozložení síl mezi nimi. Mělo by být přijímáno jako legrace všemi, kterých se týká. Pokud to dítěti či dospívajícímu vadí, v tu chvíli by měl iniciátor přestat a omluvit se. O šikanu jde, když jednání vrstevníka, popř. vrstevníků je prožíváno jako nepříjemné, přesto se pravidelně opakuje, jednání je záměrné, s cílem druhému ublížit a síly mezi vrstevníky nejsou v rovnováze.

Pro připomenutí uvádíme definici šikany od M. Koláře (2003): Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená

to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí – strká do vás, nadává vám, schovává vám věci, bije vás. Ale může vám zpříjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili a nešíkali si vás.

Hranice mezi posmíváním a šikanou může být snadno překročena. Žádné případy posmívání by proto neměly být brány na lehkou váhu. V případě, kdy jednání vrstevníků splňuje kritéria šikany, je potřeba situaci adekvátně řešit.

(Více informací k tématu šikany např. na <http://www.minimalizacesikany.cz>.)

Posmívání děti či dospívající, kteří se obracejí na Linku bezpečí, prožívají jako nepříjemné, chtějí, aby se ze strany vrstevníků už neopakovalo. Opět se dostáváme ke komunikaci a strategiím mezi vrstevníky. I v těchto situacích je vhodné používat asertivní strategii, popř. ji u dítěte podpořit. Dalším aspektem, který v rámci problému posmívání vnímáme jako velmi důležitý, je, že při posmívání bývá zasažena sebedůvěra a sebehodnota dítěte. Nikdo nemůže děti ochránit od veškerých negativních zkušeností, ani to není žádoucí. Ale je možné **dítěti pomoci při zpracování nepříjemné zkušenosti**. Za nejlepší prostředek považujeme podporující a přijímající rozhovor, při kterém dítě může popsat, co se stalo, jak situaci prožívalo a prožívá, co by se situací chtělo, popř. nechťelo dělat dál. Součástí by mělo být i jasné vymezení toho, že nikdo nemá právo dítěti či dospívajícímu dělat věci, které jsou mu nepříjemné a které ho zraňují.

OSAMĚLOST

PŘÍBĚHY: Chlapec se s rodiči přestěhoval a začal chodit do nové školy. Přišel o všechny staré kamarády, je s nimi v kontaktu přes počítač, ale bojí se, že časem o ně stejně přijde. V nové třídě se s ním nikdo moc nebaví. Je mu smutno, cítí se sám.

Volá dívka, je smutná, připadá si sama. Nemá žádné kamarády ani ve škole, ani mimo školu. Mrzí ji, že ostatní se ve třídě baví mezi sebou, ale s ní se nikdo nebaví.

Dalším problémem, se kterým se na Lince bezpečí setkáváme, je pocit osamělosti. Dítětem prožívaný pocit osamělosti, který nějakým způsobem souvisí s vrstevnickými vztahy, se objevuje v situacích, kdy dítě nebo dospívající nemá vůbec žádné nebo jen minimální pozitivní vztahy s vrstevníky.

Důležité je vymezení možných příčin dítětem pocíťované osamělosti. V některých případech se pocit osamělosti objevuje **v návaznosti na změnu prostředí**, ve kterém dítě žije, např. na přestěhování se, na přestup do nové školy. Už samotný fakt změny

bydliště, odloučení od známých míst, zvykání si na nové prostředí může představovat pro dítě stres. Když k tomu připočteme ztrátu dosavadních vrstevnických vztahů, může být taková situace pro dítě obtížná. Některé děti se rychle adaptují, stejně rychle navážou nové vrstevnické vztahy. Některé děti potřebují více času na přijetí změn i na vytvoření si nových vztahů s vrstevníky. V těchto situacích jde většinou o krátkodobý problém, který se upraví samovolně (časem) nebo je dítětem zvládnut za využití vlastních sil a strategií. I tady je na místě nabídnout dítěti možnost mluvit o všem, co s takovou situací souvisí, jak ji prožívá, vnímá, zda má z něčeho obavy, jak si představuje další vývoj situace atp. Pro dítě je velmi důležité, když může s někým blízkým sdílet své starosti.

Zdrojem pocívané osamělosti může být i určitá **neschopnost navázat a udržet si vrstevnické vztahy**. Možnou příčinou můžou být osobnostní charakteristiky dítěte, které souvisí s nedostatečnou sociální zdatností v kontaktu s druhými, např. dítě působí nepříjemně, odlišně. Následkem osamělosti dítě může prožívat smutek, pocity méněcennosti, nedostatečnosti, ale i hněv a vztek na ostatní vrstevníky. Důležitým faktorem je doba trvání osamělosti. Pro dítě je samozřejmě lepší, když jde o přechodný, krátkodobý stav. Když stav a pocit osamělosti trvá dlouho, může být vázán i na vážnější psychické problémy, např. na depresi, u kterých může být jak jejich projevem, tak i jejich spouštěčem. V takových případech je nutné vyhledat psychologickou, popř. psychiatrickou pomoc. Pomoc psychologa či jiného odborníka může být nápomocná i v případech, kdy dítě strádá nedostatkem vrstevnických vztahů v důsledku osobnostních charakteristik, např. dítě se vůči ostatním chová agresivně. Při dlouhodobé spolupráci s odborníkem je možné dítě např. naučit jiným způsobům jednání s ostatními.

ÚMRTÍ KAMARÁDA

PŘÍBĚHY: Dívce před měsícem zemřela nejlepší kamarádka při autonehodě. Je z toho hodně smutná. Vypráví, jak s kamarádkou chodily na koně. Má doma nějaké její knížky, neví, jestli je má vrátit jejím rodičům hned, nebo nějakou dobu počkat. Také neví, jestli má jít na pohřeb kamarádky. Nikdy na pohřbu nebyla a má strach z toho, jak to bude probíhat.

Volá dospívající chlapec, jeho kamarád spáchal před několika měsíci sebevraždu. Volající je zmatený, nerozumí tomu, proč to kamarád udělal. Pořád na něj myslí, přemýšlí, jestli tomu mohl nějak zabránit.

Úmrtí vrstevníka je vždy pro dítě či dospívajícího velká rána. Často jde o první kontakt se smrtí, s uvědoměním si faktu smrti a ztráty v lidském životě, u starších dětí se můžou

objevit úvahy o vlastní smrtelnosti. Podstatný je **věk dítěte, ve kterém se setkává s úmrtím blízké osoby**. Předškolní děti vnímají smrt jako stav, který je možné vrátit. Jejich představa smrti se opírá o pohádkové příběhy, kdy např. princezna zemře a k životu je probuzena polibkem od prince. Děti v raném školním věku smrt personifikují, tj. představují si ji jako osobu, před kterou je možné utéct nebo se schovat. Vnímání smrti jako nezvratného a konečného stavu se objevuje kolem desátého roku života. Během dospívání se postoje ke smrti vyvíjí i z hlediska osobního a metafyzického. Vzhledem k větší citlivosti, nejistotě a zranitelnosti u dospívajících se můžou v reakci na ztrátu blízkého vrstevníka objevit různé problémy, od školních problémů po vážnější psychické problémy, např. v podobě neuróz, psychosomatických onemocnění. V některých případech ztráta vrstevníka může vyvolat silně prožívanou krizi i se sebevražednými myšlenkami. I u mladších dětí se můžou objevit různé změny v chování, ale vzhledem k vývojovým zákonitostem nebývají tak masivní jako u dospívajících.

Ztráta blízkého člověka je pro každého velmi obtížnou a náročnou situací. Přestože každý z nás racionálně ví, že smrt je přirozenou součástí života, setkání s ní v nás vyvolává silné **pocity úzkosti, smutku, bezmoci**. Je zcela přirozené a pochopitelné, že ani dospělí sami často nevědí, co v takové situaci dělat. Stejně, možná i víc, tápou děti. Pomoc, která by měla být v takové chvíli truchlícímu nabídnuta (ať už dítěti či dospělému), spočívá v nabídnutí prostoru pro sdílení veškerých jeho pocitů a myšlenek, které v souvislosti se ztrátou blízkého člověka zažívá, a přijetí truchlícího v jeho prožívání.

V souvislosti s úmrtím vrstevníka se často objevuje **téma pohřbu a otázka, zda se ho zúčastnit, či nikoli**. Pohřeb v naší společnosti představuje jeden z mála využívaných rituálů, jak se se zemřelým symbolicky rozloučit. Proto by se dítě mělo pohřbu svého vrstevníka zúčastnit. Je-li přáním pozůstalých rodičů rozloučit se s vlastním dítětem pouze v nejbližším kruhu, je otázka zúčastnění se pohřbu vyřešena. V takovém případě je dobré uskutečnit vlastní, alternativní rituál, který by pro dítě představoval možnost rozloučit se s vrstevníkem. Vždy je dobré vycházet z představy dítěte, jak by měl rituál vypadat podle něj, co by chtěl během rituálu udělat, jaké věci by k rituálu chtělo použít, kdo by se měl rituálu zúčastnit atp. Takový alternativní rituál může vypadat např. tak, že se kamarádi zemřelého kamaráda setkají, přinesou jeho fotografie, věci, které s ním nějak souvisí, a pak vzájemně sdílejí vzpomínky na kamaráda, co společně podnikali, jaký kamarád byl atp.

Ztráta blízkého vrstevníka je pro dítě či dospívajícího bolestivá. V situacích, kdy **ke ztrátě vrstevníka došlo následkem spáchané sebevraždy**, je ještě bolestivější a náročnější. Každý, kdo byl v situaci, kdy se jeho blízký pokusil o sebevraždu, nebo ji i dokonal, uvažuje o tom, zda dotyčnému mohl v sebevražedném jednání zabránit. V různé intenzitě jsou prožívány pocity viny a bezmoci, pocity, že je člověk zodpovědný za druhého, atp. Stejně jako v situacích nesebevražedného úmrtí blízkého vrstevníka je nejdůležitější s pozůstalým mluvit o veškerých jeho pocitech a myšlenkách bez jakéhokoliv posuzování. Velmi důležité je věnovat se pocitům viny, které jsou zcela přirozené v takových situacích, ale je nutné zdůraznit, že každý člověk je zodpovědný sám za sebe i za své konání. I když je těžké přijmout tento fakt, nikdo nemůže přebírat zodpovědnost za jednání druhého. Co dítě či dospívající nejvíc potřebují, když ztratí blízkého vrstevníka, je někdo, s kým

může sdílet, co prožívá, ať už jde o rodinu, další vrstevníky, učitele nebo jiného dospělého. Při sdílení bolesti a zármutku je potřeba, aby byl truchlící **přijímán takový, jaký je, se všemi svými pocity**, které mohou být různé, i protichůdné (např. lítost a vztek). Veškeré pocity, které truchlící pociťuje, mají svůj význam a jsou přirozené. Pro dítě či dospívajícího je důležité a potřebné, aby je mohlo nějakým způsobem vyjádřit, ať už jejich sdílením při rozhovoru nebo jiné výrazové činnosti, např. při malování, tanci. Vyjádřením emocí se urychluje proces truchlení, i když je potřeba zdůraznit, že proces truchlení může každý prožívat různě dlouho a v různé intenzitě. Situace, kdy je dítě či dospívající plný silných emocí a nemůže je vyjádřit, tudíž zůstávají v něm, mohou být velmi nebezpečné, neboť se stávají zdrojem vzniku psychických problémů.

STRACH O VRSTEVNÍKA

PŘÍBĚHY: Chlapec má podezření, že kamarádka začala brát drogy. Viděl u ní nějaký bílý prášek, kamarádka se někdy chová divně, už se spolu nebaví tak jako dřív. Jednou se jí na to zkoušel zeptat, ale kamarádka všechno popřela a řekla mu, ať jí dá pokoj. Má o ní strach. Chtěl by jí nějak pomoci. Neví, co má dělat.

Dívka volá kvůli své kamarádce, kterou bije její nevlastní otec. Dívka se kamarádky zeptala, odkud má modřiny na těle. Kamarádka se jí svěřila, že jí často nevlastní otec bije pěstmi nebo i řemenem. Dívka by kamarádce chtěla pomoci, ale neví jak. Má o kamarádku strach, aby jí nevlastní otec neublížil. Neví, jestli to má někomu říct.

Volá chlapec, který před chvílí od kamaráda dostal sms zprávu, kde bylo napsáno, že se zabije. Chlapec mu volal hned zpátky na mobil, ale nedovolal se. Je hodně rozrušený, neví, jestli má volat na policii, kamarádovým rodičům, nebo má jít kamaráda hledat.

Z těchto ukázek vyplývá, že **strach o kamaráda se může týkat velmi vážných problémů, v některých případech i problémů, které představují ohrožení na životě** nebo vážné ublížení či poškození. Tento typ problémů si pro lepší přehlednost rozdělíme na dvě skupiny podle doby trvání. První skupina představuje problémy neakutní, které trvají delší dobu. Druhá skupina se týká akutních situací.

Z praxe Linky bezpečí vyplývá, že vrstevníci se často dostávají do situací, kdy se dozví o více či méně vážném problému, který se netýká jich samotných, ale jejich vrstevníků.

Nejčastěji jde o problémy související s rodinou, mezi které patří syndrom CAN (fyzické týrání, psychické týrání, sexuální zneužívání, zanedbávání), alkohol u rodičů, násilí mezi rodiči a rozvod rodičů. Další problémy se týkají drog a dalších závislostí, psychosomatických onemocnění (anorexie, bulimie), psychických problémů, včetně sebepoškozování a sebevražedných tendencí.

Někdy se vrstevníci, kteří se dozvědí o problému vrstevníka, rozhodnou situaci řešit sami. V lepším případě jde o spolupráci mezi nimi, tj. že společně plánují vyhledání pomoci nebo vymyslí, jak problém vyřešit. Možné jsou i situace, kdy se vrstevník rozhodne situaci řešit sám, aniž by o tom vrstevník s problémem věděl. Z obecného hlediska je ve vyhrocených situacích, kdy jde o ohrožení života nebo vážné ublížení či poškození dítěte či dospívajícího, rozhodnutí řešit situaci sám bez vědomí druhého opodstatněné a zcela na místě. V ostatních případech by měl vrstevník, kterého se problém týká, vědět o snaze druhého mu pomoci, a tedy i o konkrétních krocích, které hodlá podniknout. Pokud vrstevník, který se dozvěděl o problému svého vrstevníka, potřebuje o tom mluvit a obrátí se na další osobu, např. rodiče, učitele, je důležité rozhovor s ním rozdělit na dvě části. Jedna představuje plán pomoci pro vrstevníka s problémem, nabídka jednotlivých možností řešení. Druhá část, která je stejně tak důležitá, se týká jen dítěte či dospívajícího, který chce vrstevníkovi pomoci. **Je potřeba si představit, jaké pocity může dítě či dospívající zažívat, poté co se dozvěděl o problému blízkého vrstevníka.**

Někdy se dítě či dospívající stává nositelem tajemství, dostává se do patové situace, kdy na jedné straně chce kamarádovi pomoci, ale na druhé straně je vázán slibem mlčení, sdělení kamarádových problémů v něm může vyvolávat pocity úzkosti a strachu, může se připadat bezmocný, že nemůže druhému pomoci, atp. Proto je důležité věnovat se vrstevníkovi, kterého se vážný problém přímo netýká, se stejnou pozorností a vnímavostí. Stejně jako u předešlých problémů i zde první pomoc spočívá v nabídnutí prostoru pro sdílení všech pocitů a myšlenek, které dítě či dospívající má, a s hledáním pomoci i pro něj. Velmi důležité je i ocenění vrstevníka za to, že chce druhému pomoci. Po ošetření potřeb vrstevníka, který vystupuje za svého kamaráda, je vhodné nabídnout veškeré možnosti pomoci a nápravy, které se odvíjí od daného problému, např. jde o nabídnutí kontaktů na odborné pracoviště, orgán sociálně právní ochrany dětí.

Druhá skupina je tvořena situacemi, kdy se vrstevník dovídá o akutním problému vrstevníka nebo je do něj jinak zapojen. Může jít např. o sebepoškozování s následky silného krvácení, o předávkování se drogou, o sebevražedný pokus. V těchto situacích je dítě či dospívající přímým účastníkem nebo se o akutní situaci vrstevníka doví, např. přes telefon nebo počítač. Ve vyhrocených situacích je na prvním místě záchrana vrstevníka, který je akutně ohrožen na životě, tj. zavolání lékařské pomoci, popř. poskytnutí první pomoci. Bohužel můžou nastat i situace, kdy je vrstevník ohrožen na životě, ale není známo, kde se nachází. V takových situacích je potřeba, aby volající, který se druhému snaží pomoci, nebyl ve svém úsilí sám. Důležité je, aby se do řešení situace zapojili dospělí (rodiče, učitelé). Samozřejmě po takové zkušenosti je nutné s dítětem či dospívajícím hovořit a opět nabídnout prostor pro ventilování pocitů a myšlenek.

KDYŽ JSOU PROBLÉMY PŘÍLIŠ VELKÉ

Vrstevnické vztahy a problémy, které přinášejí, jsou do značné míry přirozenou součástí života dětí a dospívajících. Mnoho situací odehrávajících se mezi nimi, příjemných i nepříjemných, je pro děti a dospívající nenahraditelným zdrojem zkušeností, prožitků a poznatků. Některé problémy a konflikty dítě zvládne vyřešit úplně samo. U jiných, které jsou pro dítě či dospívajícího náročnější, potřebuje pomoc zvenku. **Sít pomoci je tvořena rodinou, vrstevníky, školou a odborníky.**

Prvním zdrojem pomoci je (nebo by měla být) **rodina**, která poskytuje dítěti i dospívajícímu pocit bezpečí a jistoty, a to zejména v situacích, které jsou pro ně náročné. V optimálně fungující rodině se dítě či dospívající podělí o své problémy, které má např. s vrstevníky. S důvěrou se obrací na rodiče, kteří by (stejně jako další lidé, kteří přichází do kontaktu s dětmi a jejich problémy) neměli podceňovat problémy svého dítěte, i když se na ně dívají z hlediska dospělého, který má své zkušenosti. Důležitý je projevovaný zájem rodičů o dítě a jeho starosti a snaha mu být v situaci nápomocný. Dítě zažívá obrovské zklamání, pokud se rodiči svěří a místo očekávané pomoci slyší větu: „To si vyřeš sám.“ Další zdroj pomoci představují **vrstevníci**, jejichž význam roste s věkem dítěte. Někdy jsou jediní, kteří o problému jednoho z nich vědí, často své trápení sdílejí a snaží se vzájemně pomoci. Pomoc vrstevníka může přispět i přímo k řešení problému, např. tím, že vrstevníkovi s problémem se pomůže svěřit dospělé osobě, která pak do problémové situace zasáhne. Nebo zavolá na Linku bezpečí a dozví se o možných způsobech řešení kamarádovy situace, které mu přetlumočí, včetně nabídky zavolat na Linku bezpečí, pokud by chtěl o svém problému mluvit osobně.

Další možnost, jak působit na děti v jejich rozvoji, představují **tzv. peer programy** (vrstevnické programy), které jsou založeny na myšlence, že děti snadněji přejímají postoje od druhých vrstevníků než např. od dospělých. V rámci peer programů dochází k působení osobnostně zdatných a odborně informovaných vrstevníků na ostatní vrstevníky např. v oblasti řešení konfliktů, v oblasti prevence a nápravy sociálně-patologických problémů.

Škola jako zdroj pomoci v oblasti vrstevnických vztahů hraje také podstatnou roli. Učitel nebo učitelka, ve které mají děti či dospívající důvěru, se stávají „vrbou“ pro jejich starosti a problémy a stejně tak mohou být nápomocni při jejich řešení. Pedagogové, tím, že jsou v každodenním styku s dětmi ve škole, mají přístup k velkému množství informací o tom, jak se k sobě děti chovají, kdo je ve skupině výrazný, nebo je naopak stranou, a můžou tyto poznatky využívat ve prospěch jednotlivých dětí, např. pomoci nejistému dítěti, aby se ve třídě více prosadilo. Každopádně by pedagogové měli být citliví na problémové projevy ve vrstevnických vztazích, jako je např. posmívání, které se může velmi snadno proměnit v šikanu.

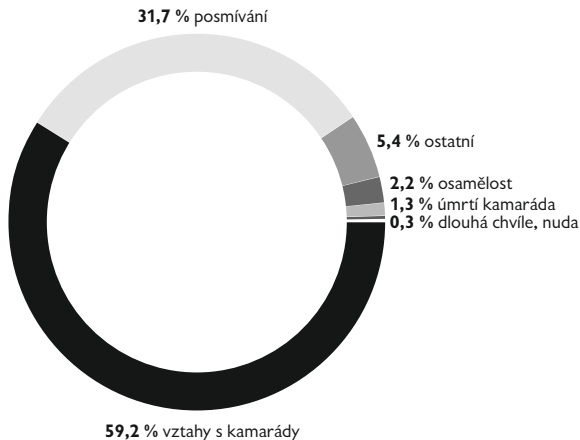
Pomoc **odborníků** má své místo i v problematice vrstevnických vztahů. Odborná pomoc je zcela na místě, pokud jsou problémy příliš velké, tj. jejich zvládnutí není v silách dítěte či dospívajícího, problémy trvají dlouhou dobu a snaha dítěte či dospívajícího o jejich zvládnutí je neúspěšná a vysilující. Vyhledat pomoc můžou děti či dospívající v pedagogicko-psychologických poradnách, u školních psychologů, dětských psychologů a psychiatrů, kteří se věnují problémům dětí a dospívajících (viz kontakty). A samozřejmě také na Lince bezpečí.

VRSTEVNICKÉ VZTAHY V ČÍSLECH

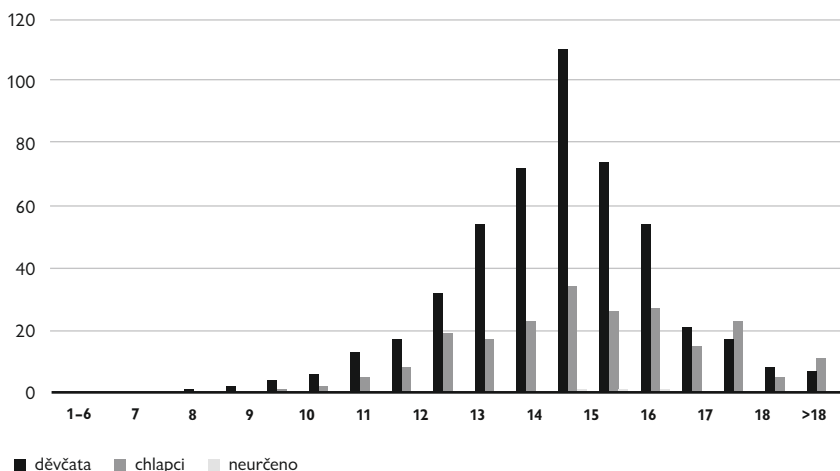
Podle statistik za rok 2009 jsou vrstevnické vztahy **třetím nejčastějším tématem**, se kterým se děti a dospívající obrací na Linku bezpečí. Více než polovina problémů (60 %) se týkala vztahů s kamarády (např. hádky, nedorozumění). Druhým nejčastějším tématem bylo posmívání v rámci vrstevnických vztahů (32 %). Problém osamělosti řešilo v loňském roce celkem 107 dětí a s problémy souvisejícími s úmrtím kamaráda se na Linku bezpečí obrátilo celkem 64 dětí (viz graf č. 1).

graf 1: rozbor dle témat

Ze statistik také vyplývá, že **vrstevnické vztahy jsou nejvíce řešeny dívkami ve věku 12 až 14 let**. U chlapců je také nejčastější volání mezi 12. až 14. rokem, ale v menší míře než u dívek, kterým připadá 73,2 % z v celkového počtu problémů týkajících se vrstevnických vztahů (viz graf č. 2).

graf 2: věk klientů

SLOVO ZÁVĚREM

Častost, s jakou se děti a dospívající obrací na Linku bezpečí s problémy z oblasti vrstevnických vztahů, potvrzuje, že pro děti a dospívající jsou vrstevnické vztahy velmi důležité. Stejně tak důležité je být dítěti oporou, průvodcem a pomocníkem při zvládnání těchto problémů.

KONTAKTY NA ODBORNÍKY A INSTITUCE, KDE MOHOU POMOCI PŘI PROBLÉMECH S VRSTEVNICKÝMI VZTAHY

(ÚDAJE PLATNÉ V DOBĚ PUBLIKOVÁNÍ TOHOTO TEXTU):

1. PhDr. Ilona Špaňhelová – dětská psycholožka, mj. se věnuje problematice navazování vztahů se spolužáky.
2. MUDr. Petr Pöthe – psychiatr a psychoterapeut pro děti (i dospělé).
3. <http://minimalizacesikany.cz/> – informační portál o šikaně.
4. <http://www.firmy.cz/Prvni-pomoc-a-zdravotnictvi/Zdravotnicke-sluzby/Zdravotni-poradny/Psychologicke-poradny/Pedagogicko-psychologicke-poradny> – kontakty na Pedagogicko-psychologické poradny v ČR.
5. Pět P (www.petp.hest.cz) – dobrovolnický program pro děti od 6 do 15 let se zaměřuje na sociální a komunikační problémy dětí.
6. Lata (www.lata.cz) – dobrovolnický program pro děti a dospívající ve věku 13–26 let.

LITERATURA

- KOLÁŘ, M. *Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních*. Praha: MŠMT ČR, 2003.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1997.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Portál, 2004.
- SHAPIRO, L. E. *Emoční inteligence dítěte a její rozvoj*. Praha: Portál, 2004.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 2000.
- VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*. Praha: Portál, 2002.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

<http://www.minimalizacesikany.cz>

sexuální dospívání

Bc. et Bc. Jan Kaňák, Mgr. Sylvie Stretti

ÚVOD

PŘÍBĚH: Na linku důvěry se dovolává malý chlapec a trochu nejistě a stydlivě říká: „Dobrý den, prosím Vás... co je to menstruace? Má to něco společného s dětma? Víte slyšel sem ségru, jak o tom mluví s holkama, no a vůbec tomu nerozumím...“

Sexuální dospívání je téma, které vyvolává řadu otázek, je častým předmětem diskusí, ve kterém věku by se s dětmi o jejich vyzrávání mělo mluvit. Ještě častěji o tématu sexuality slyšíme z médií, především ve vztahu k nějakým odlišnostem a odchylkám. O běžném vyzrávání, o tom, co k dospívání patří, se však často mlčí, nebo mluví okrajově. Rádi bychom se dospívání věnovali z pohledu otázek, které si mohou dospívající klást, a nikoli jen z pohledu „hrůz“ a podivností. Sexualita, máme na mysli běžnou lidskou sexualitu, která patří ke každému člověku i věku, je součástí života všech lidí a jako taková si zaslouží běžnou pozornost bez nějakých tabu a strašení.

Foucault o sexualitě mluví jako o něčem, co „není fatalitou, co je možností pro kreativní život“ (2000: 163), z čehož mohou vyrůstat nové formy vztahů, nové formy lásky, co není vhodné v dospělosti spoutávat nastavenými normami chování. Na druhou stranu se můžeme v historii setkat s postoji akcentujícími kontrolu sexuality, a to místy včetně romantických vztahů a chození, které mohou k pohlavnímu životu vést (Pryke 2001). Jakkoli se ukazuje, že **většina emočního prožívání u adolescentů má spojitost s heterosexuálními vztahy** (Brow, Feiring, Furman 1999).

Možné napětí mezi potřebou společensky určovat a omezovat sexualitu a sexuální chování a ponecháním naprosté volnosti a nevměšování se do soukromých vztahů můžeme sledovat i v diskusích na toto téma v současné době. Ray a Meaney (2007) upozorňují na to, že přestože se o sexualitě mluví často a je integrální součástí ontogenetického vývoje jedince, tak **je poměrně náročné sex a sexualitu definovat jako určité termíny**. Autoři předkládají mimo jiné i pojetí sexuality jako určité „instituce, která je definována pomocí sdílených sociálních významů, které jsou konstruovány“ okolo fyziologických procesů a pochodů spojených se stimulací genitálií (Ray, Meaney 2007: 29). Jakkoli toto pojetí (sexualita jako sociální konstrukce) nepřináší jasnou definici toho, co vlastně sexualita je, umožňuje zahrnout do tématu sexuality, případně sexuálního vyzrávání, i teoretická ukotvení sdílených sociálních významů. Z tohoto důvodu budeme vycházet z několika možných paradigmat.

V předkládané stati, která se spíše blíží přehledové studii, představíme základní teorie, které se týkají sexuality. Dále se budeme zabývat sexualitou a s ní spojenými problémy, souvislostmi mezi sexualitou a vztahy v dospívání, komunikací mezi rodiči a dětmi na téma sexu a sexuálního života a na závěr se dotkneme preventivních programů týkajících se sexuality. Kvantitativní data z hovorů vedených na Lince bezpečí jsou zde použita spíše k dokreslení okruhů témat ve vztahu k sexuálnímu vyzrávání, se kterými děti a dospívající potřebují pomoci. Čtenářům, kteří by se zajímali podrobněji o problémy

týkající se sexuálního vyzrání, nabídneme několik kontaktů na instituce, jejichž pomoci je možné využít.

Zároveň chceme upozornit, čeho se tento text dotýkat nebude. Vynecháme psychosexuální vývoj Freudův, především proto, že jeho základní přehled je často v obdobných textech citován (např. Lovasová 2005). Navíc bývá kritizován za nedostatečné zaměření se a snahu pochopit femininitu (Cohler, Galatzer-Levy 2008). Činíme tak s plným vědomím toho, že Freudovo pojetí je často hodnoceno v rámci teoretiků psychosexuálního vývoje jako specifické a významné (Miller, Simon 1980). Vynecháme také zkoumání sexuality s ohledem na moc a mocenské vztahy (Brickell 2009), protože tím bychom se příliš vzdálili od jednotlivce k sociologickým analýzám. Z toho stejného důvodu vynecháme téma sexualizace v kultuře (např. Cover 2003) a jejího vlivu na jedince. Sexuální odchylky, případně deviace, pouze letmo zmíníme, protože k tématu patří, ale nejsou stěžejním cílem článku – pro bližší informace odkazujeme na literaturu u dané kapitoly, případně na Weisse (2002). Taktéž se nebudeme primárně věnovat rozvoji pohlavní identity jedince, protože tuto oblast poměrně zevrubně popsala Janošová (2008).

Výchozím oborem nám je sociální práce. S ohledem na to také budeme jednotlivé informace a témata čtenářům předkládat. Důvodem je především skutečnost, že v česky psaném kontextu sociální práce se dané oblasti příliš prostoru nevěnuje. V jednom z mála periodik, které se týká sociální práce, je několik málo článků zaměřených spíše konkrétněji na specifická témata – např. možnosti sociální práce pomoci těm, kteří byli pohlavně zneužiti (Vítková 2003). To je také důvodem, proč často vycházíme právě z anglicky psané literatury. Vyjdeme-li z Navrátilova (1998) tvrzení o před-paradigmatickém stavu sociální práce v ČR (tedy že sociální práce zde nemá obecně přijímaný jednotný postup vykládání reality a práci s klienty a klientkami), můžeme si dovolit využít pro zpracování tématu i dalších příbuzných disciplín – ostatně jak je to, podle Kuhna (1997), u vědeckých disciplín, které svým paradigmatem nedisponují, normální.

V textu pak nabídneme i krátké kasuistiky a konkrétnější vodítka pro práci s dětmi a dospívajícími, která se může odehrávat na poli sociální práce jakožto profese. Stejně tak je možné ona vodítka využít při práci s dospělými nad tématem sexuálního dospívání dětí.

SEXUALITA A TEORIE SOCIÁLNÍCH VĚD

Než předložíme specifitější témata týkající se sexuality a sexuálního vyzrání, představíme blíže dva teoretické koncepty, které se daného tématu dotýkají. **Sexuální chování je utvářeno jednak na obecném základu generalizované citové vazby (attachment), zároveň však jsou specifika u jednotlivých dospívajících ovlivňována faktory společenskými.** Sexuální chování by se tedy s trochou nadsázky dalo přirovnat k rostlině, kterou nějak utváří jednak půda, ze které vyrůstá (to by byl onen attachment), ale také zahradník (řekněme rodiče či jiné dospělé pečující osoby), ovšem i okolní prostředí,

podněbí atp. (vrstevníci, média). Terapeuti a terapeutky by možná dodali, že i kytka se dá přesadit a tím korigovat attachment, ze kterého vyrostla.

Z toho důvodu se nejprve dotkneme teorie ranné citové vazby a následně představíme teorii sociálního učení (resp. ty části zmiňovaných konceptů, které se dotýkají sexuality a jejího utváření). V souvislosti s teoriemi pracujícími se sexualitou zmiňujeme také teorii sexuálních scénářů (*sexual script theory*), která je využívána především v rámci feministického výzkumu (Frith, Kitzinger 2001). Z hlediska jejího zaměření (spíše společenského) a rozsahu této práce na ni můžeme pouze takto poukázat, jakkoli by si jistě zasloužila širší představení. Teorii attachmentu vybíráme k představení ze dvou důvodů. Na jedné straně je tento koncept využíván v rámci poměrně velkého množství studií (např. Kotler (1985), Mayselles s Schraf (2007) či Pearson (2005)). Na druhé straně není v československém jazykovém kontextu tolik rozšířena – z odborných periodik snad jen Kulísek (2000) či dvě práce Štefánkové (2005, 2007). Teorie attachmentu zde bude představena pouze ve svých základech a s ohledem na zaměření textu. Pro bližší informace je možné sáhnout k přehledové studii Kulíška (2000), případně k dalším zde zmíněným textům.

ATTACHMENT je možné definovat jako „**trvalé emoční pouto charakterizované tendencí vyhledávat a udržovat blízkost ke specifické figuře (osobě), obzvláště ve stresových situacích**“ (Colin 1996: 7). A také jej charakterizuje, že „je naučený (...), novorozenec je připoután ke své matce jako k nikomu jinému. Je (...) ale (...) geneticky predisponován si vazbu vytvořit právě (...) k člověku“ (Ainsworth 1972: 102). Velmi zjednodušeně lze říci, že kvalita tohoto vztahu, interakce pečující osoby (dříve se v této souvislosti uvažovalo pouze o matkách) s dítětem, ovlivňuje nejen chování a prožívání dítěte poměrně útlého věku, leč také vztahy a jejich prožívání v pozdějších vývojových obdobích. Toto pouto se pak projevuje v rámci attachmentového chování (*attachment behavior*), které Ainsworth (1972) nahlíží jako vyhledávání blízkosti (*proximity-promoting*). Typ attachmentu, který se vytvoří v průběhu prvních let života (Colin 1996, Kulísek 2000), má pak značný vliv na to, jaké vazby budou lidé navazovat později. Nemožnost navázat citové pouto s pečující osobou je jedním z faktorů rozvoje osobnostních problémů v adolescenci a dospělosti (Bowlby 1970, Matějček 1996). Typ attachmentu je navíc, v rámci interakcí, mezigeneračně přenášen, tak jak to vyplývá ze studie Schuengela (1997). **Raná citová vazba tedy slouží jako podklad pro určitou generalizaci, pro budování obecného modelu blízkých citových vztahů, tedy pro tvorbu jakéhosi organizačního rámce.** Konkrétní, specifické citové vazby k jednotlivým lidem pak vyrůstají právě z oné generalizace. (Treboux, Crowell & Wates, 2004). Navíc se ukazuje, že **jednotlivé typy attachmentu souvisejí se sexualitou.**

To ve své studii přibližují Davis, Shaver a Vernon (2004). Sexuální chování a motivace k němu v průběhu adolescence (tedy v době, kdy dochází k nárůstu zájmu o druhé pohlaví, včetně sexuálních aktivit všeho druhu) vyrůstají z attachmentového stylu, který se u jedinců rozvíjí v dětství. Autoři na základě dalších studií vycházejí z toho, že sexuální chování (zahrnující jakékoliv aktivity vedoucí k uspokojení, nejen koitus) je možné pojmout jako aktivitu, která ujišťuje o náklonnosti, vazbě a lásce partnera či partnerky. Samozřejmě se tím nevylučuje další motivace pro sex. Tou může být například vyplavující

se oxytocin a jiné opiáty do krevního řečiště v době pohlavního styku a orgasmu. Tento fakt sám o sobě (tedy vyplavení opiátů, které zapříčiňují dobrou náladu) může vést k tendenci sexuální styk opakovat (Gillath et. al. 2008). Pokud bychom se vrátili k metafoře o sexuálním chování jakožto rostlině, záleží krom půdy, zahradníka a dalších vlivů také na tom, jak často a čím bude ona rostlina hnojena.

Adolescenti s úzkostnou citovou vazbou (*anxious individuals*) mají podle autorů (Davis, Shaver, Vernon 2004) tendenci zvyšovat počet sexuálních kontaktů, protože věří, že jim to může více připoutat partnera či partnerku. To ovšem nemusí platit pro ostatní (bezpečná a vyhybavá citová vazba). Dostupné studie naznačují, že je to také z důvodu, že úzkostní adolescenti (ve střední a častěji pak, s ohledem na průměrný věk prvního pohlavního styku, v pozdní adolescenci – tedy nejčastěji od 17 let výše) mají tendenci nedostatek či pokles sexuálních aktivit vykládat jako pokles zájmu partnera či partnerky o sebe sama a potencionální rozpadání vztahu.

Další studie, ke kterým se výše zmínění autoři odkazují, podotýkají, že mezi **motivy pro sex u jedinců s úzkostnou citovou vazbou dále patří snaha potěšit partnera a potřeba cítit se přijatý**. Zároveň se ukazuje, že dospívající (ovšem i dospělí) s vysokou mírou úzkostnosti si více subjektivně „užívají“ líbání, držení se za ruce a další pre-sexuální aktivity. Navíc se ukazuje, že úzkostnost (jako určitý faktor vztahu) je spojena s dobrovolným, ale nechtěným sexem, rizikovým sexuálním chováním či nechtěným těhotenstvím. Jaký negativní vliv (ve srovnání se skupinami dětí vyrůstajících v dětských domovech, SOS vesničkách a v rodinách, kde těhotenství chtěli a očekávali) má na děti narozené z nechtěného těhotenství právě onen fakt, že jejich matka a rodiče těhotenství neplánovali a netěšili se na něj, dokládají ve svých studiích Matějček, Bubleová a Kovařík (1995, 1996, 1996b). V této souvislosti je vhodné poukázat na fakt, že na Linku bezpečí se s tématem těhotenství (kde klienti a klientky často řeší i téma nechtěného otěhotnění) obracejí nejčastěji klienti a klientky ve vývojovém období střední adolescence (asi 14 až 17 let) – více viz kapitola Data z Linky bezpečí.

Lidé s bezpečnou citovou vazbou (*secure individuals*) podstatně méně preferují provozování sexuálních aktivit mimo aktuální vztah (tedy lidově řečeno podstatně méně zahybají), stejně jako méně preferují (v porovnáním s ostatními dvěmi skupinami) sexuální vztahy na jednu noc. **Lze říci, že v rámci sexuálního vyprávění daleko méně riskují než dospívající s ostatními typy citové vazby.**

U jedinců s vyhybavou citovou vazbou (*avoidant persons*) byla registrována malá míra subjektivního užívání si pre-sexuálních aktivit (jako je držení se za ruce atp.), stejně jako nevyužívání sexuálních aktivit pro udržení si pocitu fungujícího vztahu, případně pro znovuupevnění vztahu. Adolescenti s tímto druhem citové vazby často využívají sex a sexuální aktivity jako způsob definování sebe sama – např. s ohledem na mínění vrstevníků. Nicméně to neznamená, že jsou s to si říci o naplnění svých sexuálních potřeb (např. ve formě preferovaných a odmítaných sexuálních praktik). Dostupné studie, na které se odkazují Davis, Shaver a Vernon (2004), poukazují spíše na opak. **Adolescenti a dospělí, jejichž interakce a blízké vztahy vyrůstají z úzkostné nebo vyhybavé citové základny (base), nejsou s to verbalizovat svoje potřeby v oblasti sexu a přiměřeným způsobem je prosazovat.**

Zdá se tedy, že v souvislosti s typem citové vazby, která se rozvíjí od prvních měsíců života jedince, se dospívající chovají rozdílnými způsoby v rámci sexuality. Dospívající a adolescenti s bezpečnou citovou vazbou se budou pravděpodobně v rámci své cesty sexuálního dospívání chovat zodpovědněji a bezpečněji. Budou se méně často obracet na pomáhající instituce (i s ohledem na to, že rodiče mohou i v adolescenci plnit funkci attachmentové figury – Colin 1996 – a mohou být pro své děti oporou) než jejich vrstevníci s úzkostnou či vyhýbavou citovou vazbou. Dodejme pro úplnost, že Davis, Shaver a Vernon (2004) testovali předkládané teze na vzorku participantů ve věku 15 let a výše. Je nutné upozornit, že drtivá většina (81,4 %) participantů byla starších 30 let. Pokud attachment tvoří jakýsi rámec interakcí a vztahového chování (včetně sexuálního), neznamená to ovšem, že by se dospívající mohli rozdělit podle svého chování do tří základních skupin, které by byly ve všech směrech homogenní. Jednotlivé rozdíly v chování mezi dospívajícími lze obecně vysvětlit jako výsledek vzájemného genetického působení, vlivů z raného dětství (např. zmíněný attachment) a interakcemi s dospělými a vrstevníky (Shaffer 1999). Vzhledem k tomu, že jsme se dosud věnovali především teorii attachmentu, je dobré si také představit teorii, která by se zabývala právě učením se v interakcích. Jednou z nich je níže představená teorie sociálního učení (*social learning theory*).

Hogben a Byrne (1998), z jejichž přehledové studie budeme především vycházet, upozorňují na to, že právě **teorie sociálního učení (dále TSU) je přístupem, který byl a je hojně využíván v rámci zkoumání sexuality**. I z toho důvodu o něm zde pojednáváme. Nepřekvapí snad, že TSU pojímá sexuální vyvrávání a dospívání jako proces, který je ovlivněn vrstevníky, partnery, dospělými či masmédií. **Úzce pak spojuje sexuální dospívání s učením se genderové roli**. Genderová role (tedy chovat se jako muž či žena) s sebou nese i patřičné sexuální chování, které se jeví vhodné pro muže či pro ženy. Jakkoli bývá pojetí genderu jako role kritizováno, i v rámci gender studies se setkáváme s faktem, že ženám a mužům jsou přisuzovány určité způsoby chování, oblékání a interagování, včetně sexuálního (např. West, Zimmermann 2009).

Jedním z prvních okruhů, o který se výzkumy rámované TSU zajímaly, byla otázka **pre-
vence početí**. Bassalone (1991 in Hogben, Byrne 1998) tvrdí, že toto konkrétní chování vychází jednak z předchozí socializace, ovšem také z konkrétního rozhodnutí jedince, na něž mají vliv reálné i očekávané tlaky okolí. Poměrně zajímavé je pak tvrzení, že dospívající často počítají, jaká je pravděpodobnost otěhotnění v případě, že možnost početí nijak nekontrolují. Tento fakt je potřeba vzít na vědomí a případně ověřovat v konkrétní práci s klienty, neb tyto kognitivní úkony mohou být zatíženy různými mentálními zkratkami (heuristikami). Ty mohou vést k mylným závěrům a mít vliv na zkeslení vědomí vlastní účinnosti ovlivnit situaci (Pronin et. al. 2006). Příkladem může být heuristika snadné dostupnosti, kdy se dospívajícím může vybavit sice dostupná, ovšem velmi málo (pokud vůbec) účinná metoda zabránění početí. Mentální zkratky nám umožňují se rozhodovat rychleji. Pro výsledek tohoto procesu je ovšem důležité, z jakých informací jedinec při rozhodování vychází. Práce s informacemi a jejich předáváním se tak v rámci práce s klienty ukazuje jako důležitá a potřebná (jakkoli není pouze sama o sobě dostačující). Nakolik je to možné a vhodné, samozřejmě záleží na konkrétních okolnostech konkrétní práce s konkrétním klientem či klientkou.

Použití obou mluvnických rodů je zde namístě, a to především z toho důvodu, že jsou v literatuře často popisovány rozdíly mezi sexuálními chováním dívek a chlapců. Ponecháváme stranou obšírné osvětlování toho, jak rozdíly vznikají (s tím, že se přikláníme spíše k sociálně konstruktivistickým teoriím). Musíme ovšem upozornit, že spíše než mluvit v této souvislosti o rozdílech mezi pohlavími je vhodnější používat termínu genderové rozdíly.

Nyní opustíme výkladový rámec TSU a blíže se zaměříme právě na popisované rozdíly mezi muži a ženami. Studie týkající se rozdílů v sexualitě mezi muži a ženami, které byly publikovány mezi lety 1993 až 2007, zkoumaly Petersen a Hyde (2010). Často se totiž mluví o mužském sexuálními chování jako o aktivním a invazivním, kdežto o ženském jako o pasivním a přijímajícím, závislejícím na mužské iniciaci, a to i v rámci adolescence (Hird, Jackson 2001). **Chlapci se tak ve svém vývoji učí být aktivnějšími, mít více partnerek, kdežto dívky se učí opaku.** Petersen a Hyde (2010) ovšem upozorňují na některé studie, jejichž výsledky je možné interpretovat tak, že tato jakási **genderová propast v sexualitě se pomalu zmenšuje.** Tuto tezi by podporovala i data z Linky bezpečí týkající se proporcionálního zastoupení témat, která ohledně sexuality řeší chlapci, ve srovnání s tématy, která řeší dívky (více viz níže).

Metaanalýza, kterou autorky provedly, sice potvrdila u většiny sledovaného sexuálního chování (jako masturbace, orální sex atp.) rozdíly mezi muži a ženami, nicméně tyto rozdíly byly malé. Autorky předpokládají, že rozdíly v autoerotických aktivitách mohou být dány spíše potencionálním stigmatem, které se může vázat na masturbaci u žen, a to vzhledem k tomu, že data byla většinou sebrána na základě dotazníků, které vyplňovali účastníci a účastnice (Petersen, Hyde 2010). To, že se rozdíly mezi muži a ženami v rámci euro-amerického prostoru zmenšují, potvrzují i některé obecné sociologické studie (Šmaus 2002).

I přes tento fakt nicméně nelze tvrdit, že by se studie zaměřující se pouze na sexualitu u dívek a žen daly přehlížet. Poměrně zajímavá zjištění mohou přinést i ty, které se zaměřují na interpretaci sexuality ze strany samotných respondentek tak, jako studie autorek Toleman a Szalacha (1999), ve které se zaměřily na dospívající dívky (ve věku 15 až 19 let). Zjistily například, že **pokud dospívající dívky pociťují sexuální touhu a uvědomují si ji, většinou ji vnímají v rámci vztahu než jako čistě tělesnou záležitost.** Autorky také popisují rozdíly mezi dívkami, které žijí v centrech měst a na předměstích. Dívky žijící na krajích měst daleko více pociťují rozpor mezi pociťovanou touhou a společenskými normami, které jejich okolí preferuje, prosazuje a vyžaduje. Nepřekvapivým je pak zjištění, že dívky, které si prožily nějaký druh sexuálního nátlaku, neuvažují v rámci hovorů o sexualitě o jednotě psychického a tělesného prožitku, o spojitosti mezi tělem a myslí. Je zřejmé, že závěry kvalitativní studie není možné považovat za vypovídající i pro český kontext, přesto jsou jejich závěry zajímavou sondou a inspirací pro výzkum v rámci naší společnosti.

Neměli bychom opomenout ani **teorii vycházející z etologie**, kdy etologii chápeme jako vědu zkoumající chování živočichů. Důvod, proč zde tuto teorii uvádíme, je především fakt, že člověk, hlavně ve svých pudových složkách, je ovlivňován podobnými faktory

jako ostatní živočichové. Jedním ze zkoumaných prvků, který souvisí s naším tématem, je tzv. evoluční konflikt mezi samcem a samicí. Samec usiluje především o co největší počet potomků, kdežto samice klade důraz především na kvalitu potomků, kterou zajišťuje pouze kvalitní samec (Špinková in Baštecká 2009). Madlafousek (in Baštecká 2001) se velmi detailně zabývá právě evolučními východiskami a upozorňuje na pravidla, která platila vždy v soužití mezi lidmi. Tato pravidla mimo jiné zahrnovala i **nutnost ohlídat stálost partnera** – kdy **muž** musel hlídat **pohlavní věrnost své ženy** (matka je vždy jistá) a **žena** musela ohlídat **emoční stálost svého muže**, aby nepřišla o zdroje. **Stálost vztahů je nezbytná pro existenci všech, neboť pak zjevně lépe a snáze prospívají děti obou rodičů.** Rodičům žijícím společně se také lépe prosazují jejich společné geny dohromady. Kolářský (in Baštecká 2009) uvádí důležitý fakt, že jsme od přírody obdařeni sexuálním motivačním systémem, který mimo jiné zahrnuje i složky atraktivity a perceptivity. Atraktivita zahrnuje naše vlohy, jak zdůrazňovat signály naší vlastní sexuální příslušnosti a vábit jimi všeobecné okolí (Ellis 1992). Perceptivita zahrnuje vábení již ne na všeobecné úrovni, ale směrem ke konkrétnímu člověku.

Na závěr této kapitoly ještě rozdělíme determinanty psychosexuálního vývoje, díky nimž můžeme uchopit celistvý a přehledný obraz sexuálního vyžívání. **Základem těchto determinant je pohlavní identita – totožnost, která odpovídá na základní otázku „Kdo jsem?“.** Baštecká (in Vodáčková 2007) uvádí v souvislosti s pohlavní identitou tři kategorie – biologické pohlaví, psychosexuální role a mapa lásky. Biologické pohlaví je dáno, rodíme se s jasně danými pohlavními znaky. Psychosexuální role souvisí s tím, jak se chlapec či dívka chová ve své kultuře, a souvisí s již výše uvedeným genderovým (rodovým) rozdělením. Třetí kategorie je **„mapa lásky“**, termín Johna Moneyho (in Fischer 1994), **souhrn zkušeností, prožívání, představ a fantazií na neuvědomělé úrovni. Tyto představy se váží k sexualitě a k výběru partnera.** Vznikají většinou mezi pátým a osmým rokem a k jejich vzniku přispívají především zážitky z rodiny, zkušenosti s kamarády i náhodné situace. Souhrnem všeho vzniká obraz, do kterého nějaký sexuální partner zapadá a jiný nikoli. Souvisí s tím i způsob naplňování erotických potřeb (od přeskočení jiskry přes touhu, něhu až k sexuálním kontaktům).

Weiss (in Řičan a kol. 2006) uvádí determinanty čtyři: sexuální identifikace, sexuální role, sexuální preference a sexuální chování. Sexuální identifikace neboli příslušnost k určitému pohlaví se vytváří na základě genetického vývoje již před narozením. Dokončení této identifikace po narození ovlivňuje řada dalších faktorů, kterými jsou nejen predispozice, ale i vlivy okolního prostředí. Základem sexuální identifikace je koncepce sebeobrazu, který se vytváří pomocí učení sociálního i kognitivního. **Sexuální role je projevem již zmiňované sexuální identity, kdy rozhodujícím faktorem je socio-kulturní prostředí, ve kterém dítě vyrůstá a je určující i pro jeho rodinu.** Právě v rodině, díky rodičům, dochází k první a základní identifikaci, která umožňuje rozvíjet chování a postoje k osobám opačného pohlaví. Není úplně ojedinělou zkušeností, že v rodině, kde dochází k domácímu násilí (v úrovni jak běžného života, tak sexuálních styků), se děti identifikují s vzorci chování, které vidí. Tedy pokud by byl agresorem muž, chlapec v rodině „dostává do vínku“, že toto chování je normální, a bude se nejspíše k matce, ale i ženám obecně chovat podobně. Třetí determinantou jsou sexuální preference – tedy způsob, jakým

člověk dosahuje sexuálního uspokojení a kdo ho přitahuje. Toto je oblast, která zatím není plně probádána, a nakolik je naše preference dána jen geneticky a nakolik ji ovlivňují další faktory, jsou otázky, které jsou teprve zkoumány. Poslední determinantou je sexuální chování, kam spadají **sexuální hry, které jsou součástí běžného vývoje dítěte a jsou především projevem zvědavosti** – nejde tedy apriori o sexuální vzrušení a uspokojení, jako o uspokojení potřeby dozvědět se něco víc (tedy jak vlastně osoba opačného pohlaví vypadá, jaké jsou mezi námi rozdíly, ale také jaké podobnosti a rozdíly jsou mezi osobami stejného pohlaví). Tyto hry velmi úzce souvisí se sexuální rolí a pohlavní identitou, neboť právě díky podobnostem i rozdílům se o sobě dozvídáme a učíme se další role. **Hry časem vytěsňíme, zapomeneme je a nahradí je nové, aktuálnější zkušenosti.**

PŘÍBĚH: Na linku důvěry se dovolává chlapec, který je velmi nervózní, neví jak začít... „Dobrý den, víte...já nevím, co se to stalo....ráno jsem se probudil a měl jsem mokrý flek na pyžamu...“ Spěšně dodává, že se fakt nepočůral, že se mu to nikdy nestalo. Konzultantka na lince důvěry velmi pohotově zareagovala a chlapci sdělila, že než si budou povídat dál, ráda by mu řekla, že je to něco naprosto normálního, že se to stává. Pro celý další hovor to bylo velmi důležité, chlapec nemusel mít strach více, než je nutné. Neboť obavy byly vcelku přirozené a navíc to jistě neusnadňoval fakt, že o tom hovoří s nějakou cizí paní, neví, jestli je to „normální“, ani jak to říci.

Jak uvádí Baštecká (in Vodáčková 2007), prochází lidská sexualita zráním a vývojem, od raných podob identity a intimity ke stále vyzrálějším. Ke zrání dochází postupně a cílem je oddělené „já“ schopné propojení s jasně odděleným „ty“ a přitom zůstat sám sebou. Weiss (in Říčan a kol. 2006) se věnuje vyzrávání a vývoji sexuálního chování. První sexuální reakce jsou spojeny již s raným dětstvím, kdy první stimulace pohlavních orgánů byly pozorovány již u velmi malých dětí. Cílená masturbace je provozována později, často již v předpubertálním období, jen se stává intimnější záležitostí. V pubertě (v naší populaci většinou mezi 10. až 15. rokem) pak dochází k dalšímu vývoji. U dívek se dostavuje menstruace, u chlapců dochází k výronům semene a u obou pohlaví se rozvíjí sekundární pohlavní znaky a zvyšuje se sexuální apetence i aktivita. Důležitou roli pak hraje výběr partnera i potřebné vztahy (v rodině, s přáteli i s partnerem) a naše vlastní vyzrállost. Neboť na počátku vztahu jde především o zamilovanost, kdy je pro nás důležitá přitažlivost partnera (v určitém věku i partnerova přitažlivost z pohledu našich přátel). Vztah prochází vývojem, ustaluje se a hlavní prioritou již není partnerův zevnějšek a „exteriérová“ přitažlivost, ale stabilita a pevnost vztahu. Toto se projevuje naší vlastní schopností intimity – pokud bychom vycházeli z vyšetření Baštecké (in Vodáčková 2007), že se jedná o **schopnost být sám se sebou ve společnosti druhého**. Tedy pokud jsem s partnerem doma a není bezpodmínečně nutné, aby se neustále něco dělo (šla televize, o něčem se hovořilo, byla doma návštěva atp.). Vymětal (2003) uvádí velmi důležitý fakt, že sexuální život a počátek sexuální iniciace a sexuálních vztahů jsou pro dospívajícího člověka i otázkou jisté prestiže a dosažení dospělosti.

K lidské sexualitě také neodmyslitelně patří řada tabu – ostatně není to tak dlouho, kdy sama lidská sexualita byla tabu. Byla tím něčím, o čem se nemluví, neboť je to čistě soukromá věc každého. Pokud by čtenáře a čtenářky více zajímalo to, jak bylo se sexualitou nakládáno v rámci společnosti a její historie, necht' nahlédnou do práce Foucaulta (1999, 2003, 2003b). **Z každého předsudku pak plyne mnoho problémů a sexualita není výjimkou.** Pokud bychom o ní nemluvili obecně, mohli bychom mít velmi snadno problém o ní hovořit i s partnerem navzájem, čímž by byl narušen náš vztah jak na komunikační rovině, tak na té intimní. Díky osvětě a otevřenosti naší společnosti se tato mlčenlivost postupně odbourává a „komunikační“ problémy mohou ustupovat. **Máme zde další tabu v oblasti lidské sexuality a sexuálních vztahů, které se týkají např. sexuality seniorů nebo lidí se zdravotním, mentálním či duševním onemocněním.** Je důležité mít na paměti, že vůbec **sexualita u těchto skupin existuje, že je něčím naprosto přirozeným** jako u kterékoliv jiné skupiny (Gott 2005, Tošnerová 1998). Má svá specifika i svá rizika, která nelze opomíjet. Např. senioři jsou často osamělí a někdo může jejich osamělosti zneužít (protože je může snadno manipulovat a zneužívat) i v rovině sexuálních vztahů. Podobné riziko může být i u lidí s postižením, neboť jsou nejen osamělí, ale často také velmi důvěřiví a vděční, čehož může někdo také velmi snadno zneužít. Zároveň však, vzhledem k handicapu, potřebují pomoc od okolí, a to i v oblasti autoerotiky (Drábek 2009).

SEXUALITA A VRSTEVNICKÉ VZTAHY

Obecně jsme si tedy představili některá zjištění z teorie rané citové vazby (*attachmentu*), TSU a také jsme si přiblížili genderové, resp. pohlavní rozdíly v sexualitě u adolescentů. V následujících dvou částech tohoto textu se blíže zaměříme na interakce mezi vrstevníky a také se podíváme na komunikaci s rodiči a to, jak utváří vývoj sexuality (resp. jak se spolupodílí na sexuálním dospívání a sexuálním chování).

Vrstevnické vztahy se ukazují jako velmi důležité pro rozvoj osobnosti jednotlivce, zároveň lze ovšem říci, že záleží na míře sexualizace tohoto vztahu. Jedna věc je totiž zvládat navazovat blízké citové vztahy s druhým nebo stejným pohlavím, a něco úplně jiného je v tom samém věku souložit. **Příliš časný pohlavní styk je totiž shledáván jako součást řekněme problémového chování** – jako je užívání, nadužívání či zneužívání drog, záškoláctví či delikventní chování. Stejně tak ovšem je to třeba pít alkoholu anebo (a to je spíše taková perlička) znalost množství důvodů, proč být abstinent (Blinn-Pike et al. 2004; Neeman, Huberd, Masten 1995).

Výzkumné studie, na které se zmínění autoři odkazují, nicméně ukazují, že určité druhy sexuálního chování se mohou objevovat už u dětí poměrně útlého věku. Jisté americké studie tak například ukazují, že asi 5 % dětí ve věku 5 let a více než 50 % preadolescentů zažilo nějakou sexuální aktivitu se svými vrstevníky. Rádi bychom v této souvislosti upozornili na fakt prezentovaný v odborné literatuře a již výše zmiňovaný, že **hry mezi**

děti, které obsahují sexuální prvky, jsou naprosto normálním prvkem vývoje. Dle dostupných výzkumů si tak děti osvojují některé prvky sexuálního chování. **Normální jsou ovšem tyto aktivity pouze tehdy, když jsou oboustranně dobrovolné a chtěné, když se jedná o děti stejného věku, stejně velké** (Taylor, Quayle 2003). Zároveň ovšem dodáváme, že pokud by čtenáři měli pochybnosti o normálnosti a zdravotní konkrétního chování konkrétního dítěte, nechtě se nejprve sami obrátit na odborníky a situaci proberou s nimi (kontakty viz Kam se obrátit o pomoc) – to je bezpečnější pro samotné děti i jejich rodiče. První to chrání proti zbytečným vyšetřením a případným stresům, druhé pak proti možné nervozitě z přítomnosti vlastního dítěte u rozhovoru s odborníkem. Neeman, Huberd, Masten (1995) zároveň podotýkají, že existuje souvislost, nebo spíše souvztažnost, mezi věkem prvního pohlavního styku a počtem sexuálních partnerů v jakémkoliv dalším věku. Zároveň dodávají, že určitým prediktorem prvního pohlavního styku je věk prvních pokusů o chození a prvních delších partnerských vztahů. **Časné sexuální chování s sebou nenese jen zvýšený počet sexuálních partnerů, zvyšující se riziko onemocnění pohlavně přenosnými chorobami, ale také kupříkladu postoj k dalšímu vzdělávání.** A to negativně. Zajímavé je také zjištění, že z hlediska počtu kamarádkých vrstevnických vztahů v pozdějších letech života jsou na tom (co se osobního pocitu spokojenosti s kamarády a kamarádkami týče) stejně jako ti, již začínají sexuálně žít dříve.

PŘÍBĚH: Na linku důvěry se dovolává 14letá slečna. Mluví o kamarádce, která se teď vyspala s nějakým klukem. Volající dívka by chtěla vědět, jestli se něco kamarádce může stát. Během povídání se dozvídáme, že dívka sama by chtěla vyzkoušet, jaké to je. Konzultant s dívkou chvíli probírá možná rizika a pak se věnuje motivaci dívky k pohlavnímu styku. Nerada by o něco přišla a zároveň nechce úplně riskovat.

Také je ovšem možné předběžně (předběžně s ohledem na malé množství studií na toto téma a použité metody testování) tvrdit, že stejně tak jako vede navazování intimních vztahů k sexuálnímu chování (neodoláme podotknout: kupodivu), tak stejně vede prezentace sexuálních motivů (např. prezentace slov se sexuálním podtextem či obsahem) ke zmnožení aktivit, které vedou k navazování a udržení intimních vztahů. Gillath a kol. (2008) v této souvislosti mluví o sexuálnímu primingu, což můžeme chápat jako ne úplně uvědomované přednastavení vykládat si události a fakta určitým způsobem. Lze to přirovnat k tomu, jako by vám někdo v nestřežené chvíli nasadil na oči brýle, které určují, co uvidíte a navíc v jaké souvislosti. Tento sexuální priming vede, podle autorského kolektivu, k větší tendenci sdílet i intimní dojmy, názory, k tendenci řešit spory spíše smířčí než konfrontační cestou, případně k většímu množství vybavení si myšlenek, které souvisí s navazováním vztahů. Tato zjištění můžeme takto předběžně předkládat pouze pro skupinu dospívajících v období pozdní adolescence. Je poměrně zajímavým faktem, který může být vykládán i s ohledem na tato zjištění, že diskuse o sexualitě mezi vrstevníky často vede k nárůstu sexuálního chování dospívajících (prezentace sexuálně

zabarvených slov v rámci vrstevnické skupiny). Kdežto komunikace o pohlavních aktivitách mezi dětmi, dospívajícími a jejich rodiči vede spíše ke snížení sexuálních aktivit (Whitaker, Miller 2000). Nicméně, jak se ukáže dále, ne vždy.

KOMUNIKACE O SEXUALITĚ MEZI RODIČI A DĚTMI

Oblast komunikace rodičů a dětí o sexualitě je téma, které lze poměrně těžko shrnout do nějakého jasného výstupu a výsledku ve smyslu mluvit s dětmi čím dříve, tím lépe = odpovědnější sexuální chování u dětí. Jsou studie, které tuto rovnici potvrzují a z nichž by bylo možné vyvodit, že když začneme zhruba okolo 10 let mluvit s dětmi o sexualitě a bezpečném sexuálním chování, zvýší se tím jistota, že nám dcera nebo syn nepřijdou ve svých 16 letech oznámit, že čekají rodinu. Nicméně jsou také studie, ze kterých lze vyvodit, že to takto není a že ten vliv není velký a to, jestli probereme se svými dětmi celou oblast sexuality, nezaručí, že se nám pak nepříhodi výše zmíněný případ (Afifi, Joseph, Aldies 2008). Mimochodem, oněch 10 let nebylo zmíněno náhodou. Některé další studie týkající se komunikace dětí s rodiči v období časně adolescence (tedy asi 10 až 13) právě tuto periodu vnímají jako ideální k zahájení komunikace na téma sexuality. Krom jiného také proto, že rodiče jsou stále důležitými figurami v životě dětí (Wyckoff et al. 2008).

Jednotlivá zjištění ukazují, že rodiče neberou při komunikaci o sexualitě často v potaz, zda jsou na toto téma, s konkrétním způsobem vyprávění, děti již připraveny, nebo ne. Také často sice prezentují možné negativní dopady sexuality (např. sexuálně přenosné choroby, těhotenství atp.), ale už nedávají do rukou návod, jak se chránit a případně také kde si může dcera nebo syn opatřit antikoncepci. Jedním z vysvětlení toho, **proč je obtížné mezi rodiči a jejich dětmi mluvit o sexualitě, je fakt, že se toto téma jeví být „senzitivním“ – což znamená, že se na něj může vázat množství obav, úzkosti a snah ze situace komunikace vycouvat.** Teoreticky pak rodiče i jejich děti vede ke snaze vyhnout se komunikaci o sexu snaha ochránit druhého a tím i vzájemný vztah, který navíc v období střední adolescence nemusí být zrovna ideální. Stejně tak hraje důležitou part i motivace sebeobrany. Obzvlášť u adolescentů, kteří mohou pociťovat jakési napětí, diskomfort či mohou mít dojem, že budou souzeni či nějak lustrováni, zpovídáni (Afifi, Joseph, Aldies 2008). To by také vysvětlovalo to, proč Smith, Guthrie a Oakley (2005) upozorňují na fakt, že komunikace mezi rodiči a jejich dětmi (jak dcerami, tak syny) o sexualitě je sporadická a většinou se odehrává až v době, kdy jsou děti sexuálně aktivní.

PŘÍBĚH: Na linku důvěry se dovolává 13letá dívka, která začala velmi ze široka. „No já ani nevím, jestli tady vo tom můžu mluvit, jestli vás tím nezdržuju.“ Konzultantka potvrdila volající, že pokud o tom ona sama potřebuje mluvit, tak to na linku určitě patří. Dívka nejprve mluví o rodičích,

že si nikdy o ničem nepovídají. Proto by se jich nezeptala. Až po několika minutách hovoru se dostávají s konzultantkou k tomu, že dívka masturbuje ve sprše. „No mě tak napadlo, jestli jako nejsem divná, jestli je to normální?“ Baví se spolu o tom, že masturbace je přirozenou součástí sexuálního dospívání a pohlavního života...

Výše zmíněné výzkumné studie také ukazují na fakt, že při hodnocení komunikace o sexu rodiči a při hodnocení stejné komunikace jejich dětmi se objevují značné nesoulady – tedy děti a dospívající vnímají komunikaci, její včasnost, frekvenci i účelnost jinak než jejich rodiče, tedy dospělí. Z toho plynou do praxe dvě základní doporučení. **Jedno se týká práce s dospělými klienty a klientkami, kdy, pokud už se tématu sexuálního dozrávání (případně výchovy v rodině) věnujeme, je nutné se nejen ptát, zda o sexualitě se svými dětmi mluví. Také je třeba se ptát na to, o čem vlastně mluví, jaké informace dětem předávají, a také, jak se u toho asi děti cítí a jak reagují.**

Pro práci s dětmi z toho potom vyplývá (a lze to také doporučit rodičům či jiným pečujícím osobám), že je dobré vnímat to, kdy jsou děti a dospívající připraveni o sexualitě mluvit (např. se sami ptají). Také je důležité nevycházet pouze ze svého (dospěláckého) pocitu z komunikace, ale ověřovat si, jak se dítě cítí v průběhu rozhovoru, jestli reaguje živě či diskutuje, nebo se dívá z okna, a z tváře a ostatních reakcí je možné vyčíst zaskočení nebo nechuť. Pokud máme dojem, že je potřeba děti o sexualitě poučit, mělo by to tak být i řečeno. Sdílet dospívajícímu, že bychom s ním rádi mluvili o tomto tématu a budeme rádi, když se bude ptát. Pokud by o tom v danou chvíli mluvit nechtěl či nechtěla, tak je to v pořádku a je možné se domluvit „na jindy“. Další možností je předestřít to základní, co jsme chtěli říci, a nabídnout zodpovězení otázek kdykoliv, kdy to bude dítě zajímat. V úvodu rozhovoru je také možné jasně vyjádřit, že nechceme děti zpovídat a zjišťovat informace o jejich sexuálním životě. Zároveň však zdůraznit, že je to důležitá a normální součást života a je dobré na ni být připraven. Stejně tak si dopředu rozmysleme, zda a co chceme od dětí slyšet a jak na to případně budeme reagovat. V pozici pracovníka organizace, natož rodiče, není např. možné nechat bez důsledků fakt, kdy se dozvíme, že dítě, kterému je čerstvě 14 let, již několik měsíců žije poměrně bohatým sexuálním životem. Samozřejmě zde záleží především na kontextu komunikace. **Je rozdíl, zda v rámci své profese mluvíme na téma sexuality s klientem, nebo zda na stejné téma mluvíme se svým dítětem doma.** Pokud by čtenáři zvažovali jednotlivá témata, na která je možné s dětmi a dospívajícími mluvit, pak je možné nahlédnout na prezentované statistiky z Linky bezpečí a inspirovat se jednotlivými tématy.

Tuto část uzavřeme obecnými doporučeními týkajícími se komunikace jako takové. Podle dostupných studií je účelnější s dětmi o sexualitě mluvit klidně, spíše přátelsky a laskavě, což jsou faktory, které jsou spojeny s menším množstvím sexuálních kontaktů u dětí a dospívajících. Kdežto expresivní, dramatizované způsoby komunikace, kde rodič či dospělý vystupuje z role nadřazené autority, je spojována s vyšší mírou sexuálního chování. Dodejme ovšem, že je **potřeba, aby rodiče jasně stanovovali pravidla. Zároveň se ukazuje, že pokud jsou dostatečně otevření k názorům dětí a na jejich vyjádření jim**

dávají prostor, jejich dominantní vystupování tolik neovlivňuje tendenci dětí vyhýbat se komunikaci. Je ideální, pokud rodiče vedou diskuse spíše neformálně, s tendencí naslouchat svým dětem spíše než je kritizovat. Stejně tak je prospěšné, pokud rodiče věnují dětem čas na jejich pohled a pokud jsou klidní, rozvážní a soustředění na obsah toho, co děti vyprávějí. Tím vším se snižuje míra úzkosti z komunikace u dětí a tím pádem také míra snahy vyhnout se diskusím na toto téma (Afifi, Joseph, Aldies 2008). Logicky z toho vyplývá i fakt, že tímto je snižována míra úzkosti a obav rodičů, jak s dětmi hovořit, pokud mají možnost, alespoň do jisté míry, předvídat přijetí rozhovoru jejich dítětem. Kdy k přijetí diskuse dítětem dojde právě snížením jejich obav.

Důležité je také to, zda **ve vztahu mezi dospělým a dítětem či dospívajícím panuje důvěra, zda jsou dospělí (rodiče) vnímáni jako důvěryhodní.** Pokud je vztah mezi dětmi a dospělými vřelý, blízký a pro všechny naplňující, zvyšuje se tím míra ochoty svěřovat se s intimními tématy, včetně komunikace o sexu (Afifi, Joseph, Aldies 2008). Vrátime-li se k teoretickému ukotvení sexuality v teorii attachmentu, jasně z toho vyplývá, že děti a dospívající s úzkostnou či vyhýbavou citovou vazbou jsou v tomto ohledu ohroženi. Jejich vztahy s pečující osobou (rodiči) nejsou dostatečně (podle výzkumů teorie attachmentu) naplňující, a proto i jejich tendence svěřovat se s intimními událostmi, názory a myšlenkami bude menší.

Je poměrně logické, že na sexuální chování dospívajících má vliv také vrstevnická skupina a normy v ní. Je tedy nasnadě skeptická otázka: Má to vůbec cenu s dětmi o sexualitě mluvit? Whitaker a Miller (2000) nabízejí následující odpověď: Ano. Na základě jejich vlastního výzkumu, ve kterém zkoumali vzájemný vliv norem vrstevnické skupiny a rodičovských diskusí ohledně sexuality, došli ke zjištění, že vliv vrstevnické skupiny na sexuální chování, včetně použití kondomů, je silnější u těch dospívajících, kteří o stejných tématech nemluvili s rodiči.

SEXUALITA A S NÍ SPOJENÉ PROBLÉMY

Problémy se sexualitou a sexuálním chováním si rozdělíme na dvě skupiny, kdy jedna se bude týkat poruch spojených se sexualitou ve smyslu dysfunkcí, poruch pohlavní identity, parafilií – deviací. Druhá skupina se bude týkat poruch spojených s trestnou činností v oblasti sexuality páchanou na dětech. Obě tyto oblasti jsou velmi obsáhlé a specifické, kdy některým (syndrom CAN, respektive CSA) bude věnována samostatná kapitola, kterou tímto nechceme dublovat.

SEXUÁLNÍ DYSFUNKCE, vycházíme-li z doslovného překladu, je porucha funkce v oblasti sexuality (předpona dys = zeslabení, porucha). Lidé se nemohou podílet na sexuálním vztahu s partnerem dle svých představ a přání (Hartl 2000). Nejsou schopni završit některou z částí sexuálního vztahu – nejsou schopni vzrušení (porucha erekce u mužů, nedostatečná lubrikace – zvlhčení u žen), nejsou schopni vyvrcholení (orgasmu) nebo

je naopak příliš rychlé (předčasná ejakulace, která může být v průběhu sexuálního dospívání normálním fyziologickým jevem), nejsou schopni sexuální touhy, mají odpor k sexu či nejsou schopni zažívat s někým důvěrný vztah (což může být vysvětlováno také teoretickou bází attachmentu). Je také možné, že jsou nějaké dysfunkce kombinované ať již u jednoho člověka, nebo v páru. **Každopádně je nutné mít na paměti, že sexuální dysfunkce není totožná s fungováním páru a s kvalitou jejich vztahu, ale velmi úzce spolu souvisí.** To je důležité si uvědomovat při jakékoli práci s dysfunkcemi a pracovat v součinnosti se vztahem a partnerem.

Další skupinou, kterou jsme si uváděli na počátku kapitoly, jsou **PORUCHY POHLAVNÍ IDENTITY – TOTOŽNOSTI**. Což přesněji znamená, že člověk se cítí být někým jiným, než dle pohlaví je. Dle MKN 10 (Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize) sem patří zejména transsexualismus, kdy člověk má přání žít a být akceptován jako osoba opačného pohlaví – cítí se být „vězněm“ v těle jiného pohlaví.

Třetí skupinou je **SEXUÁLNÍ PARAFILIE – DEVIACE**. Sexuální deviace doslova znamená odbočení z cesty. V tomto směru se používá několik dalších termínů – aberace (bloudit), nověji parafilie (vedlejší, jiná láska). **V podstatě každý tento termín je přesný, avšak Baštecká (in Vodáčková 2007) upozorňuje, že postupem času, jak zevšedňuje, získává pejorativní zabarvení a hanlivý charakter.** Pro sjednocení v našem textu budeme užívat termín parafilie (dle Baštecké in Vodáčková 2007). Hartl (2000) uvádí, že se od termínu upouští a spíše se hovoří a sexuálních variacích, které jsou proměnlivé z hlediska objektu sexuální touhy, z hlediska sexuální aktivity, činnosti či kombinací obou. Je potřeba mít na paměti, že tyto odlišnosti nejsou totožné se společensky nebezpečnými formami parafilie. Nefunguje tam přímá úměra – **společensky nebezpečné formy sexuální odlišnosti spadají do kategorie parafilii, ale ne každá parafilie je společensky nebezpečnou, s právní dohrou.**

Druhou skupinu, jak jsme si na začátku rozdělili, tvoří poruchy spojené s trestnou činností a souvisí právě i se společensky nebezpečnou parafilii, kterou je např. pedofilie. Konkrétně v krátkosti upozorníme na syndrom CSA (blíže se tomuto tématu věnuje K. Schmidová v této publikaci), budeme se věnovat znásilnění, viktimizaci a sekundární viktimizaci. Do jisté míry souvisí s první skupinou, ale vzhledem k faktu, že se věnujeme sexuálnímu vyvrávání (což souvisí s dětmi), je na místě toto rozlišit vzhledem k právnímu rámci, kdy dochází ke zneužití ve vztahu k dětem.

SEXUÁLNÍ ZNEUŽÍVÁNÍ DÍTĚTE (CSA, Child Sexual Abuse) je součástí obecnějšího syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte. Pokud celou problematiku značně zjednodušíme a zacílíme na námi zpracovávané téma, lze jednak konstatovat, že sexuální zneužívání je zneužití dítěte dospělým k vlastnímu sexuálnímu uspokojení a je při tom zneužití závislosti dítěte na dospělém (Dunovský, Dytrych, Matějček 1995; Hartl 2000). Tato zkušenost může samozřejmě ovlivnit další sexuální vyvrávání a ve většině případů do něj zasahuje negativně. Dodejme ještě, že podle Úmluvy o právech dítěte

mají **děti právo žádat ochranu státu před jakoukoli formou sexuálního zneužití, ať již ze strany rodiny, někoho blízkého, ale i někoho úplně cizího.**

ZNÁSILNĚNÍ je nedobrovolný pohlavní styk, který byl vynucen pod pohrůzkou např. násilí. Z násilnění je podmíněno faktem, že k aktu došlo přes skutečný nesouhlas oběti (Hartl 2000). **Obětí znásilnění může být prakticky kdokoli, neboť nezáleží ani na pohlaví, ani na věku. Což se týká i rovin agresora – pachatele znásilnění.** Když dojde ke znásilnění, rozbouří to velmi často veřejnou diskusi na toto téma, neboť co se týká znásilnění, koluje mezi laickou veřejností řada mýtů – podobně jako u obětí pohlavního zneužívání či domácího násilí. V případě znásilnění je třeba mít na paměti fakt, že **oběť je skutečně obětí, nijak si svou situaci nezavinila.** Řečeno velmi lidově – pokud bude doma chodit třeba pětileté dítě bez oblečení, nikdo nemá právo na něj jakkoli sáhnout ve smyslu sexuálního vztahu, tak i v případě znásilnění není pravda, že by např. dívka v krátké sukni vyzývala okolí k nějakému aktu. **Každý svéprávný člověk je odpovědný za své jednání, proto je tedy samozřejmé, že je odpovědný i za korekci svých myšlenek a pudů.**

Pokud jsme zmiňovali veřejnou diskusi na téma znásilnění, ještě bouřlivější diskuse se objeví v okamžiku, kdy pachatelem tohoto trestného činu je osoba mladistvá nebo nezletilá. Především u nezletilých agresorů všemu ještě nahrává fakt, že totožnost pachatele je neznámá a nemusí být nijak dohledatelný, což v mnoha lidech vzbudí obavy. Ze strachu jsou lidé schopni ve svých soudech zajít velmi daleko, což je i jeden z argumentů pro zachování dosavadního právního postupu – neboť pokud se lidé spojí do davu, tak se jako dav začnou chovat a jsou schopni překročit hranice dané společenským řádem. Což může být velmi riskantní i nebezpečné nejen pro pachatele, ale především pro společnost a její řád.

PŘÍBĚH: Na linku důvěry volá slečna (17 let), že se na pokoj na intru vrátila před večerkou kamarádka, která plakala. Po nějaké chvíli kamarádka volající prozradila, že ji cestou znásilnil starší muž. Že se vůbec nemohla bránit, byla v šoku a teď neví, co má dělat. Volající se chce poradit, co by teď spolu s kamarádkou měly udělat.

Z těchto trestných činů vychází i další dva termíny, které jsme na začátku uvedli – viktimizace a sekundární viktimizace. **VIKTIMIZACE** je procesem, kdy se člověk stává obětí trestného činu. Při vyovněávání se s faktem, že k trestnému činu došlo, a při jeho vyšetřování je na oběť vyšetřováním samotným i okolím oběti vyvíjen určitý tlak. Tento tlak může způsobovat i neustálé opakování prošetřování průběhu trestného činu a z oběti se stává i oběť vyšetřování. Může vyvolat i pocit odpovědnosti oběti za daný trestný čin. Toto druhotné vytváření obětí, i když je neúmyslné, se nazývá **SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACE.**

SEXUÁLNÍ EDUKACE, PREVENCE

Věnovali jsme se již základním teoretickým konceptům ohledně sexuality a dospívání, zastavili jsme se u vztahů s vrstevníky, u vztahů s rodiči, poukázali jsme na možné problémy v rámci sexuálního dospívání. Zbývá zmínit edukační a preventivní aktivity a také odkázat na instituce, jejichž pracovníci a pracovnice mají k sexuálnímu dospívání také co říci a případně pomoci s nastalými problémy. Celá stať je pak uzavřena daty z Linky bezpečí.

Preventivní a edukační programy, které mají umožnit bezpečnější sexuální dospívání, vycházejí z různých teoretických předpokladů a teorií. Poměrně známým je program sexuální abstinence až do doby manželství, postavený na předpokladu nulové sexuální aktivity do doby, než si dospívající vyberou dlouhodobého partnera či partnerku. Jeho kritici ovšem tvrdí, že nabourává některá práva dospívajících a navíc o jeho efektivitě lze diskutovat. Dalším z přístupů jsou preventivní programy postavené na hodnotě zdraví, kde jsou děti a dospívající seznamováni s riziky sexuality a také s tím, jak se s těmito riziky vyrovnat, jak vlastním sexuálním dospíváním projít s co nejmenšími riziky. **Tyto programy jsou ovšem častěji zaměřovány na dívky, které jsou shledávány jako vhodnější.** Kromě dvou výše zmíněných jsou také preventivní programy, založené na právech obecně. Vychází se při nich z otázky práv a možné marginalizace a sexuální práva jsou pojímána jako jedna oblast práv dospívajících obecně. Vzhledem k tomu, že se ukazuje jako vhodné využívat co nejširší palety možností v rámci prevence, vznikl také program comprehensivní sexuální edukace, ve kterém se předchozí tři přístupy spojují a vytvářejí tak nový celek. I tak je ovšem nutné konstatovat, že sexuální edukace a preventivní programy nejsou záračným prostředkem k zabránění možným problémům. Je to jeden z faktorů, spolu s vrstevnickou skupinou a vlivem rodičů (resp. komunikací s nimi) (Breaken, Cardinal 2008; Fine, McClelland 2006).

Byrne (1983), vycházející z teorie sociálního učení (o které jsme se zmiňovali výše), postavil preventivní aktivity týkající se ochrany před početím na pětistupňovém behaviorálním procesu. V prvních dvou krocích jsou účastníkům poskytnuty informace o antikoncepci a další teoretické vědomosti týkající se pohlavního styku. Ve třetím a čtvrtém kroku jsou využity techniky sociálního učení (modelování a posilování zacílené na rozhovory s partnery a partnerkami ohledně použití ochrany a antikoncepce) a poslední blok je zaměřen na správné užívání antikoncepce. Zaměření na zvýšení používání antikoncepce a postupů bezpečného sexu, před snahou o snížení množství, či oddálení sexuálního chování vychází z faktu, že toto s sebou přináší poměrně libé prožitky, které tím pádem působí jako svého druhu posilovače pro sexuální chování a je poměrně náročné změnit jejich pozitivní valenci. Jakkoli může toto základní schéma sloužit jako podpora při práci s klienty a klientkami (obzvláště při té dlouhodobé), doporučujeme volit zvláště nácvikové metody vždy s ohledem na bezpečnost klienta či klientky. Vhodné je absolvovat vzdělávací aktivity v tomto přístupu – co se vlastního zkoušení týká, pak nejlépe výcvik v kognitivně-behaviorální terapii.

KONTAKTY ANEB KAM SE OBRÁTIT O PŘÍPADNOU POMOC, RADU

V následující části mohou jak dospělí, tak dospívající či děti najít některé organizace, kam je možné se obrátit o pomoc či o radu, případně kde vyhledat více informací, pokud čtenáři a čtenářky pocítí potřebu. Presentovány jsou pouze odkazy s krátkým komentářem. Úvodem chceme zdůraznit, že pokud zvažujete, zda se dítě, které znáte (ať už je to vaše dcera, váš syn či žák nebo žákyně nebo kdokoliv), chová či nechová „normálně“, zkuste se nejprve sami obrátit na jednu ze zmíněných institucí (případně na jinou vámi zvolenou) a tam se poradit, zda je nutné a potřebné dítě k vyšetření u odborníků vést. Ne vždy to totiž nutné je a samo vyšetření nemusí být pro dítě či dospívajícího zrovna příjemným zážitkem.

MEZINÁRODNÍ ORGANIZACE

- World Association for Sexual Health (Světová organizace pro zdravou sexualitu) – www.worldsexology.org

OTÁZKY TÝKAJÍCÍ SE GENDERU A GENDEROVÉ IDENTITY

- www.feminismus.cz (v levém horním rohu je menu, kde je možné zvolit si okruh zájmu – např. partnerské vztahy atp.)
- www.stud.cz (portál občanského sdružení gayů a leseb)
- <http://lgbt.poranda-prava.cz> (právní a psychologické poradenství zaměřující se na gay a lesbickou problematiku)
- www.genderonline.cz (webové stránky oddělení gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR – k dispozici on-line časopis Gender, rovné příležitosti, výzkum)

PSYCHOLOGICKÁ POMOC

Pokud se jedná o problémy s dětmi a dospívajícími v rodině, je možné vyhledat Poradnu pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Jednotlivé pobočky je možné nalézt na webu www.amrp.cz (Asociace manželských a rodinných poradců). Stejně tak je možné se obrátit o pomoc na Pedagogicko-psychologickou poradnu (PPP). Kontakty na jednotlivé PPP lze získat ve škole, případně městském úřadě. Také je možné využít pro vyhledání kontaktů Národní střešní organizaci rodinných a systemických terapeutů v ČR (www.softforum.cz). Lze se také obrátit na Střediska výchovné péče. Jejich adresář je možné nalézt na www.info.edu.cz, pokud do kolonky Vyhledávání zadáte Střediska výchovné péče. Ve výsledcích vyhledávání pak klikněte na Dokumenty.

SEXUÁLNÍ PORUCHY A PROBLÉMY U DĚTÍ A DOSPÍVAJÍCÍCH

V případě potřeby je možné se obrátit na obvodního lékaře či lékařku, kteří by vám měli doporučit konkrétní zařízení. Stejně tak je možné kontaktovat oddělení dětské psychiatrie, případně sexuologie v nemocnicích nebo psychiatrických léčebnách, kde vás již nasměrují ohledně konkrétního možného postupu.

TELEFONICKÁ POMOC PRO DOSPĚLÉ

- Rodičovská linka – 840 111 234 (zaměřená na práci s rodiči a dospělými, kteří prožívají těžkosti se svými dětmi, případně s dětmi, které znají). Provozní dobu je možné najít na www.linkabezpeci.cz. V době publikování textu: pondělí, středa a pátek od 13:00 do 16:00 hodin a v úterý a čtvrtek od 16:00 do 19:00 hodin.

Je samozřejmě možné využít i Linky důvěry pro dospělé. Seznam lze nalézt na www.capld.cz, případně je možné se obrátit na informace o telefonních číslech s žádostí o vyhledání nejbližší linky důvěry pro dospělé.

TELEFONICKÁ POMOC PRO DĚTI A MLADISTVÉ (DO 18 LET, STUDUJÍCÍ DO 26 LET)

- Linka bezpečí – 116 111 (funguje non-stop, zdarma jak z mobilní, tak pevné sítě)

DATA Z LINKY BEZPEČÍ

Následující data jsou prezentována pro dokreslení toho, s jakými problémy se potýkají děti a dospívající v ČR, kteří se obracejí na Linku bezpečí. Z hlediska generalizace sebraných dat nelze tvrdit, že by se obecně děti a dospívající potýkali se zmíněnými problémy zrovna v těchto konkrétních procentních zastoupeních. Lze ovšem říci, že jsou data vypovídající pro ty děti a dospívající, kteří nemohou své problémy řešit sami či s pomocí blízkých a rozhodli se obrátit na LB. V tomto ohledu se jedná o samovýběr (navíc nikoliv za účelem účasti na výzkumu) z populace dětí a dospívajících v ČR. To poměrně značně znesnadňuje generalizaci dat. Statistická významnost rozdílů byla testována pomocí testu dobré shody, chí-kvadrát testu (v případě dat prezentovaných grafem číslo 2) a korelačního koeficientu (v případě věku volajících klientů a klientek). Hladinu statistické významnosti jsme stanovili na α 5% ($p=0,05$).

Pokud není uvedeno jinak, jsou sledována data od roku 1999 do roku 2009 včetně (tedy za posledních 11 let provozu Linky bezpečí; od 1. 1. 1999 do 31. 12. 2009). Důvodem výběru takto dlouhého období je snaha vzít v potaz dlouhodobější charakteristiky týkající se volání (a nikoliv pouze poslední stav) a také snaha po ověření, zda nejčerstvější údaje (za rok 2009) nejsou výjimkou z hlediska dlouhodobé perspektivy. Tam, kde dochází

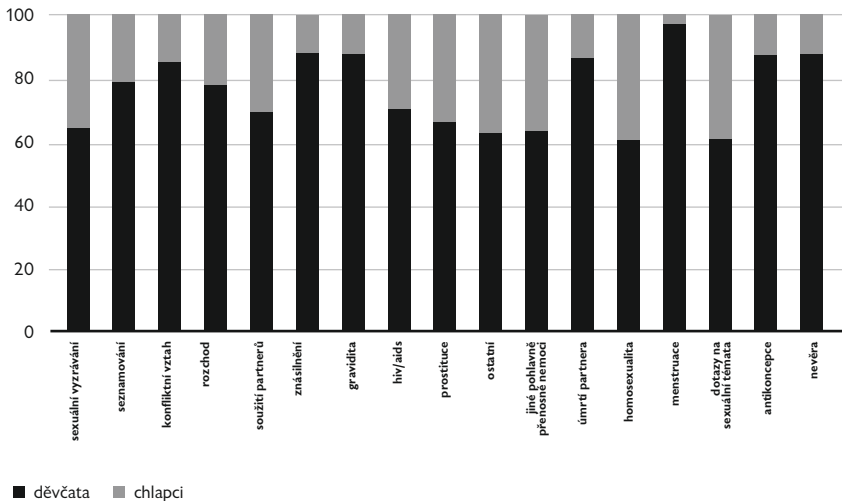

k nějakému výraznému posunu oproti dlouhodobému směřování, na tuto změnu přímo upozorňujeme.

Vzhledem k tomu, že statistické testy a data jsou zde využita k dokreslení představy o tom, jestli jsou rozdíly „nenáhodné“ (tedy v rozporu se základní funkcí podpořit, či nepodpořit hypotézy a teze výzkumu či teorie), neprezentujeme u každého okruhu jednotlivé statistiky, pouze konstatujeme, zda jsou sledované a pojmenované rozdíly statisticky významné, či nikoliv.

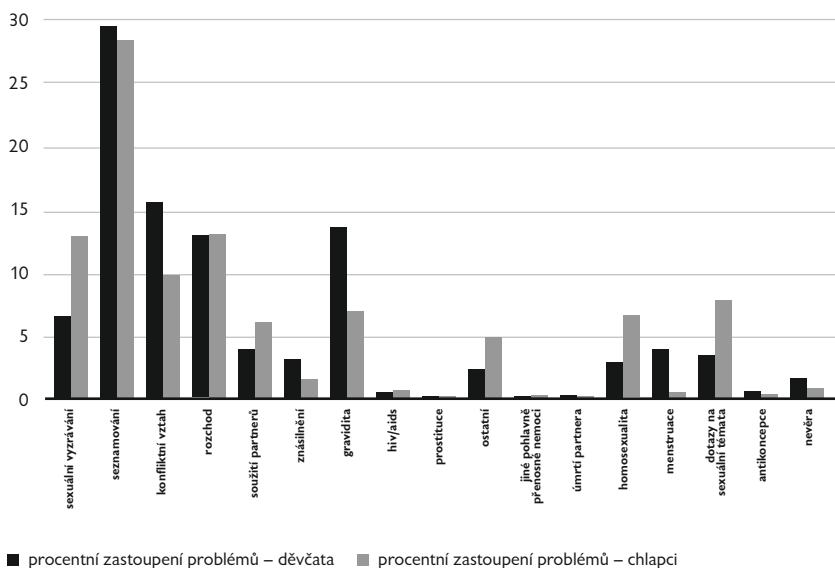
Zřejmě nepřekvapí, i s ohledem na teorie předkládané gender studies (základně shrnuté např. v Renzetti, Curran (2003)), že se na Linku bezpečí s tématy týkajícími se sexuálního vyžívání obrací daleko častěji dívky než chlapci. Pokud budeme sledovat průměrné procentní zastoupení za dané období (1999 až 2009), **zjistíme, že se na Linku bezpečí s tématy týkajícími se sexuálního vyžívání obrací průměrně 69,8 % dívek (rozsah: 58,31 % až 80,16 %) a 29,83 % chlapců (rozsah od 19,84 % do 41,68 %)**. Tyto rozdíly jsou statisticky významné. Lze tedy konstatovat, že se dívky a dospívající ženy mohou nebo umějí (podle úhlu pohledu) obracet s danými tématy na cizí odborníky častěji než chlapci a dospívající muži. Může to být dáno tím, že jsou dívky častěji vedeny k vyjadřování emocí, prožitků, ale i svých obav a strachů (např. Connell (1987, 2002, 2005), Gilligan (2001), Lacinová (2003)), což je v hovorech na LB běžné. To se také projevuje na procentním zastoupení volajících u jednotlivých témat, které prezentuje graf č. 1.

graf 1: procentní zastoupení dívek a chlapců dle jednotlivých témat – souhrn v letech 1999 až 2009

Jak je z grafu patrné, největší rozdíly mezi tím, kolik volá procent dívek a kolik chlapců, jsou u hovorů týkajících se menstruace (96,8 % dívek), následně pak u témat týkajících se pohlavního života (antikoncepce, gravidita, znásilnění – okolo 87 % dívek) a vztahů v rámci sexuálního vyzrávání (nevěra, konfliktní vztah, úmrtí partnera od 84 do 87 % dívek). I tyto rozdíly jsou statisticky významné. Tyto výsledky nejsou příliš překvapivé. Co je ovšem překvapivé, je pohled na jednotlivá témata, pokud budeme sledovat, kolik procent dívek ze všech volajících klientek se v hovoru chtělo věnovat např. otázkám týkajícím se HIV a AIDS, a srovnáme tyto údaje s tím, kolik procent chlapců ze všech volajících klientů mužů se chtělo věnovat stejnému problému.

graf 2: poměrné zastoupení dívek a chlapců u jednotlivých témat v procentech – souhrn za roky 1999 až 2009.

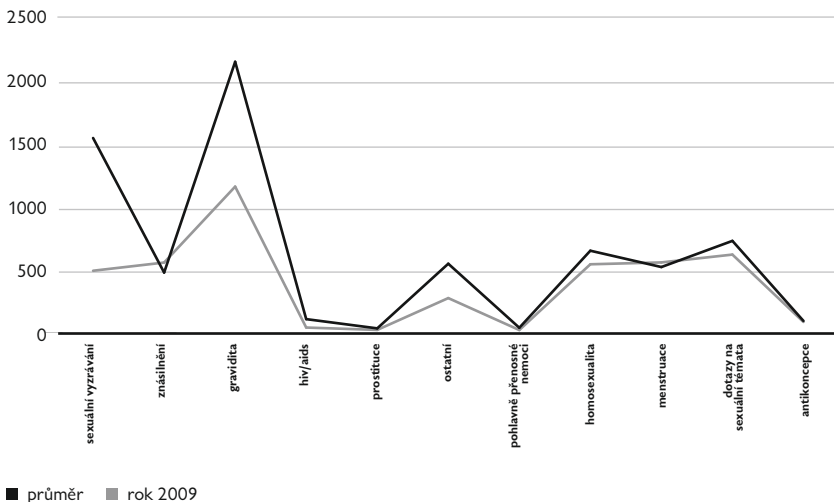

Jak je ze samotného grafu patrné, **když už chlapi a dívky volají, tak (poměrově vůči „vlastnímu“ pohlaví) zhruba se stejným zastoupením potíží. Lze říci, že když už klienti a klientky o něčem potřebují mluvit, tak nezáleží příliš na pohlaví.**

Zhruba stejné procento z volajících dívek jako z volajících chlapců potřebuje mluvit o seznamování, rozchodech, antikoncepci, pohlavně přenosných chorobách atp. I přes vizuálně pozorovatelné rozdíly u některých témat (nejvýrazněji snad u gravidity, sexuálního vyzrávání či hovorů týkajících se homosexuality) nejsou tyto statisticky významné ($\chi^2 = 13,52$; $df = 16$; $p = 0,63$).

Lze tedy konstatovat, že **jakkoli volá více dívek než chlapců, zajímají jak chlapce, tak dívky obdobná témata zhruba stejně.** To, co nám ovšem kvantitativní data nemohou nabídnout, je specifitější zaměření konkrétních hovorů (tedy zda jak dívky, tak chlapce zajímají obdobné, nebo různé aspekty týkající se např. homosexuality či těhotenství). Lze s určitou dávkou opatrnosti předpokládat (vzhledem k tomu, že se celkově více obrací na Linku bezpečí dívky než chlapci), že děti a (spíše) dospívající se bez ohledu na své pohlaví potkávají zhruba se stejnými potížemi, co se sexuálního dospívání týká. To, že jsou velké rozdíly mezi volajícími chlapci a dívkami co do počtu, má pak vliv na nejčastější řešené problémy v hovorech na Lince bezpečí právě ohledně sexuálního vyzrávání. Jejich přehled (celkové zastoupení hovorů bez ohledu na to, zda volají dívky nebo chlapci) je prezentován v rámci Grafu 3. Pro srovnání jsou prezentována data za rok 2009.

graf 3: průměrný počet hovorů na jednotlivá témata za rok (z dat 1999 až 2009) ve srovnání s rokem 2009

Graf znázorňuje průměr součtu hovorů na daná témata z let 1999 až 2009. Pro srovnání s novějšími daty a poukázáním na to, že se jedná o poměrně stabilní rozložení co do řešených hovorů, jsou zároveň prezentována data za rok 2009. Data za rok 2009 slouží navíc také jako určitá korekce – je na nich patrný pokles počtu obecných hovorů (sledovatelný od roku 2005) na sexuální vyhrávání (např. o poluci, erekci, prvním pohlavním styku); v posledních letech se pohybuje okolo 480 hovorů za rok. Ukazuje se, že nejčastějším tématem hovorů týkajících se sexuálního dospívání je téma gravidity (v průměru 5,8 hovorů na den, tedy skoro každé 4 hodiny je na Lince bezpečí přijat jeden hovor týkající se těhotenství). Poměrně silné zastoupení mají také hovory týkající se menstruace, homosexuality a hovory zaměřené vyloženě na dotazy ohledně sexuality a sexuálních témat (jako např. Co je to klitoris? Co je pohlavní styk? Co je orgasmus? atp.). I tyto rozdíly, které je možné sledovat na prezentovaném Grafu 3, jsou statisticky významné.

Dalším nepřekvapujícím faktem je věk klientů a klientek (data jsou získána pouze z těch hovorů, kde byl věk klientů znám), v jakém se obracejí na Linku bezpečí ohledně témat sexuálního dospívání. Podle získaných dat z volání se zhruba **v 11 letech věku začíná rozvíjet zájem o sexuální témata** (průměrně 116,4 hovorů, u kterých je znám věk, je veden klienty a klientkami ve věku 11 let). Druhým milníkem je věk 17 let (průměrně 129,8 hovorů za rok vedených klienty a klientkami v tomto věku), od kterého postupně počet hovorů vedených staršími klienty a klientkami klesá.

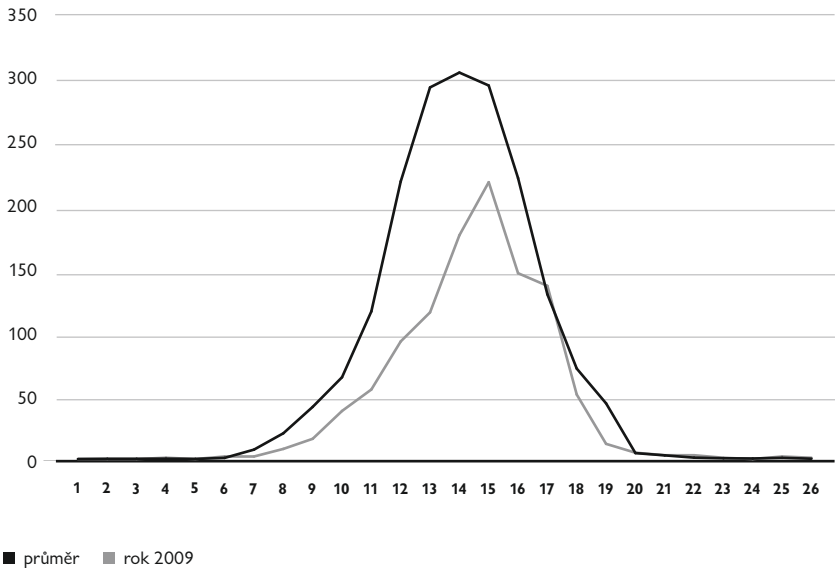
Vezmeme-li v potaz věk dítěte podle právního kontextu (tedy od 0 do 18 let), můžeme tvrdit, že počet hovorů a kontaktů s Linkou bezpečí ohledně témat sexuálního zrání pozitivně koreluje s věkem. Pearsonův korelační koeficient je v tomto případě 0,63 (statisticky významné na zvolené hladině α 5%). U starších klientů a klientek (19 až 26 let) je možné pozorovat vztah záporné korelace. Pokud bychom takto klienty a klientky nerozdělovali, museli bychom konstatovat, že vztah mezi věkem a počtem hovorů vedených na Lince bezpečí na toto téma není lineární – což je ale poměrně logické. I v tom případě (na základě testu dobré schody) je možné konstatovat, že dané rozdíly (nárůst a pokles v inkriminovaných letech) nejsou dány náhodně.

Data jsou v následujícím grafu prezentována opět jako průměr za volání z let 1999 až 2009 s porovnáním dat z roku 2009.

graf 4: vztah počtu hovorů vedených na LB a věku klientů a klientek těchto hovorů – průměr za období 1999 až 2009 ve srovnání s rokem 2009

Z jednotlivých okruhů hovorů narůstá jejich počet nejprve u menstruace, kde mezi 10. a 11. rokem vzrůstá počet hovorů na toto téma o 50 %. Daleko strmější nárůst je u hovorů týkajících se sexuálního vyprávění, kde mezi 11. a 12. rokem věku narůstá počet hovorů na toto téma zhruba o 260 %. O zhruba 240 % narůstají (mezi 11. a 12. rokem věku volajících) hovory na téma seznamování. Nejpozději (co se týče věku volajících klientů a klientek) dochází k nárůstu hovorů u témat týkajících se sexuálních aktivit a pohlavního styku (antikoncepce, těhotenství či otázky ohledně HIV a AIDS) – k nárůstu dochází mezi 13. a 14. rokem věku volajících.

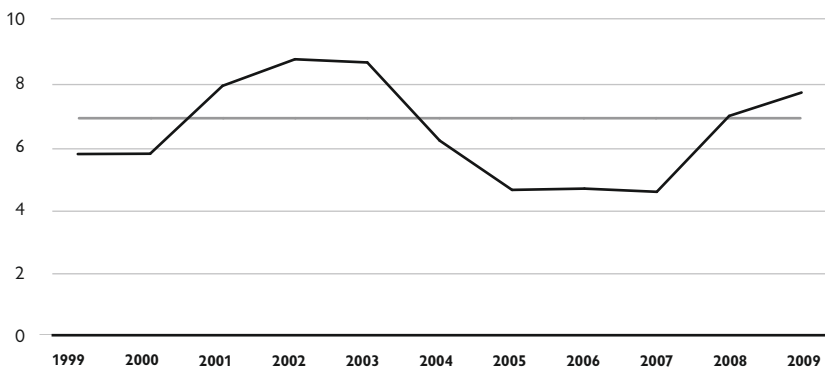
Všechny tyto nárůsty se odehrávají buď v rámci časně adolescence, nebo na hranici mezi adolescencí časnou a střední (k dělení adolescence více viz Adelson (1980) či Macek (2003)). Druhý milník (17 let a postupný úbytek hovorů na sexuální témata) je udáván v odborné literatuře jako začátek adolescence pozdní. Tedy lze říci, že právě střední adolescence je tím obdobím ve vývoji jedince, kdy se dívky a chlapci obrací na Linku bezpečí ohledně sexuálních témat nejčastěji.

V tomto data z Linky bezpečí podporují obecně popsané vývojové změny. Např. nárůst otázek a hovorů na téma menstruace podporuje tvrzení o nastartování pohlavního dozrávání v období časně adolescence. Stejně tak se potvrzují teze o tom, že chlapci a dívky v období střední adolescence (asi 14 až 16 let) nejčastěji o vlastním dospívání uvažují (Macek 2003).

Jen pro určité dokreslení udáváme přehled těch osob, kterým se volající s problémem či otázkou nebo tématem hovoru svěřili před voláním na Linku bezpečí. Jako pouhé dokreslení daných údajů uvádíme následující fakta proto, že pouze u 12,48 % hovorů za posledních 11 let bylo zjištěno, komu se volající svěřili. Z tohoto množství se nejčastěji volající svěřují vrstevníkům (61,12 %), dále pak nikomu (15,2 %) a až na třetím místě rodičům (6,81 %). I tyto rozdíly jsou statisticky významné.

Závěrem je možné pouze konstatovat, že zmiňovaný tematický celek (tedy sexuální dospívání) zaujímá průměrně v celkových hovorech vedených na Lince bezpečí 6,9 %. Na této hladině se pohybuje s výkyvy od 4,7 % do 8,7 %, přičemž tyto změny nejsou statisticky významné ($p=0,9$). Následující graf přibližuje procentní zastoupení hovorů spolu s prezentovaným průměrem za roky 1999 až 2009.

graf 5: procentní zastoupení tematického celku sexuální dospívání vzhledem k jednotlivým letům a všem hovorům vedeným na LB

■ hodnota podle let   ■ průměr

Jakkoli se zde stále dotýkáme problémů v sexualitě v průběhu dospívání, je potřeba konstatovat, že **není možné sledovat sexuální chování adolescentů pouze jako bláznivé, nezodpovědné, náhodné, ale jako snahu se nějakým způsobem vyrovnat s důležitou součástí jejich identity (Chapman, Werner-Wilson 2008).**

SHRNUTÍ

V předložené stati jsme nejprve vyšli z teoretických konceptů dotýkajících se sexuálního dospívání, nabídli jsme čtenářům některé informace vycházející z výzkumů ohledně vlivu interakcí na sexualitu a vlivu sexuality na interakce. Také jsme se dotkli možných problémů v sexuálním dospívání, z nichž CSA je více rozpracován v předchozím příspěvku tohoto sborníku textů. Poslední část jsme věnovali krátkému shrnutí edukace a prevence v této oblasti a stať zakončili daty z Linky bezpečí. I přes přílišnou nemožnost zobecnit je na populaci dětí a dospívajících v ČR můžeme tvrdit, že mají vypovídající hodnotu a mohou sloužit jako určitá pomůcka pro odhadování potřebných témat k probrání s dětmi a dospívajícími, pokud s nimi budete mluvit o sexuálním vývoji.

Předkládaná stať by měla být chápána jako úvod do sexuality v rámci sociální práce pohledem moderních zjištění. I z toho důvodu je šíře témat zvolena takto a text není zaměřen na ověřování několika hypotéz týkajících se specifitější oblasti v rámci sexuálního dospívání.

LITERATURA

- Adelson, J. (ed.). (1980). *Handbook of Adolescent psychology*. New York: John Wiley & Sons.
- Affii, T. D., Joseph, A., Aldies, D. (2008). Why Can't We Just Talk About It?: An Observational Study of Parents' and Adolescents' Conversation about Sex. *Journal of Adolescent Research*. 23 (6): 689–721.
- Ainsworth, M. D. S. (1972). Attachment and Dependency: A Comparison. In J. L. Gewitz (Ed.), *Attachment and Dependency*. Washington: V. H. Winston & Sons.
- Baštecká, B. (2001). *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál.
- Baštecká, B. (2009). *Psychologická encyklopedie – aplikovaná psychologie*. Praha: Portál.
- Blinn-Pike, L. (2004). Sexually Abstinent Adolescents. *Journal of Adolescent Research*. 19 (5): 495–511.
- Bowlby, J. (1970). *Child care and the Growth of Love*. 2nd edition. Harmondsworth: Penguin Books.
- Breaken, D., Cardinal, M. (2008). Comprehensive Sexuality Education as a Means of Promoting Sexual Health. *International Journal of Sexual Health*. 20 (1–2): 50–62.
- Brickell, Ch. (2009). Sexuality and the Dimension of Power. *Sexuality & Culture*. 13 (1): 57–74.
- Brown, B. B., Feiring, C., Furman, W. (1999). Missing the Love Boat: Why Researcher have Shied Away from Adolescent Romance. In B. B. Brown, C. Feiring, W. Furman (Eds.), *The Development of Romantic Relationship in Adolescence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Byrne, D. (1983). Sex without contraception. In D. Byrne, W. A. Fisher (eds.), *Adolescence, sex, and contraception*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Cohler, B. J., Galatzer-Levy, R. M. (2008). Freud, Anna, and the Problem of Female Sexuality. *Psychoanalytic Inquiry*. 28: 3–26.
- Colin, V. L. (1996). *Human Attachment*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (2002). *Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- Cover, R. (2003). The Naked Subject: Nudity, Context and Sexualization in Contemporary Culture. *Body & Society*. 9 (3): 53–72.
- Davis, D., Shaver, P. R., Vernon, M. L. (2004). Attachment Style and Subjective Motivation for Sex. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 30: 1076–1090.
- Drábek, T. (2009). *Handicap a sexualita: bakalářská práce*. Praha: HTF UK.
- Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z. a kol. (1995, 1998). *Tyrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada.

- Ellis, B. J. (1992). The Evolution of Sexual Attraction: Evaluative Mechanism in Women. In J. H. Barkow, L. Cosmides, J. Tooby (Eds.). *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Fine, M., McClelland, S. I. (2006). Sexuality Education and Desire: Still Missing after All These Years. *Harvard Educational Review*. 76 (3): 297–338.
- Fisher, H. (1994). *Anatomy of Love: A Natural History of Mating, Marriage, and Why We Stray*. New York: Fawcett Columbie.
- Foucault, M. (1999). *Dějiny sexuality I*. Praha: Hermann & synové.
- Foucault, M. (2000). Sex, power, and the politics of identity. In P. Rabinow (ed.). *Essential Works of Foucault 1954–1984, Volume 1: Ethics, Subjectivity and Truth*. London: Penguin.
- Foucault, M. (2003). *Dějiny sexuality II*. Praha: Hermann & synové.
- Foucault, M. (2003b). *Dějiny sexuality III*. Praha: Hermann & synové.
- Frith, H., Kitzinger, C. (2001). Reformulating Sexual Script Theory: Developing a Discursive Psychology of Sexual Negotiation. *Theory & Psychology*. 11 (2): 209–232.
- Gillath, O. et al. (2008). When Sex Primes Love: Subliminal Sexual Priming Motivates Relationship Goal Pursuit. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 34 (8): 1057–1069.
- Gilligan, C. (2001). *Jiným hlasem: o rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál.
- Gott, M. (2005). *Sexuality, Sexual Health, and Ageing*. Maidenhead: Open University Press.
- Hartl, P., Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- Hird, M. J., Jackson, S. (2001). Were „angels“ and „wuses“ fear to tread: sexual coercion in adolescent dating relationship. *Journal of Sociology*. 37 (1): 27–43.
- Hogben, M., Byrne, D. (1998). Using Social Learning Theory to Explain Individual Differences in Human Sexuality. *The Journal of Sex Research*. 35 (1): 58–71.
- Chapman, E. N., Werner-Wilson, R. J. (2008). Does Positive Youth Development predict Adolescent Attitudes about Sexuality? *Adolescence*. 43: 505–523.
- Janošová, P. (2008). *Divčít a chlapecká identita: vývoj a úskali*. Praha: Grada Publishing.
- Kotler, T. (1985). Security and Autonomy with Merriage. *Human Relations*. 4: 299–231.
- Kuhn, T. S. (1997). *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikymenh.
- Kulíšek, P. (2000). Problémy teorie raného citového přílnutí (attachment). *Československá psychologie*. 44 (5): 404–423.
- Lacinová, L. (2003). Myslí ženy jinak?: Příroda verzus výchova. In J. Cviková, J. Juráňová (eds.). *Růžový a modrý svet*. Bratislava: Aspekt.
- Lovasová, L. (2005). Láska a partnerství. In kol. autorů. *Děti a jejich problémy*. Praha: Sdružení Linka bezpečí.
- Macek, P. (2003). *Adolescence*. Praha: Portál.
- Matějček, Z. (1996). Teoretická úvaha nad pozdními následky psychické deprivace a subdeprivace. *Československá psychologie*. 5: 369–375.
- Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1995). Pozdní následky psychické deprivace I. *Československá psychologie*. 39, 481–496.
- Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1996). Pozdní následky psychické deprivace II. *Československá psychologie*, 40, 14–28.
- Matějček, Z., Bubleová, V., Kovařík, J. (1996b) Pozdní následky psychické deprivace III. *Československá psychologie*, 40, 81–94.
- Mayselles, O., Schraf, M. (2007). Adolescents' Attachment Representations and Their Capacity for Intimacy in Close Relationships. *Journal of Research on Adolescence*. 1: 23–50.
- Miller, P. Y., Simon, W. (1980). The Development of Sexuality in Adolescence. In J. Adelson (Ed.). *Handbook of Adolescent psychology*. New York: John Wiley & Sons.
- Navrátil, P. (1998). Sociální práce jako sociální konstrukce. *Sociologický časopis*. 34 (1): 37–50.
- Neeman, J., Huber, J., Masten, A. S. (1995). The changing importance of romantic relationship involvement to competence from late childhood to late adolescence. *Development and Psychopathology*. 7: 727–750.
- Pearson, K. L., (2005). *Healthy and Harmful Adolescent Attachment, Conflict, and Anger*. Unpublished doctoral Dissertation. Swinburne: Swinburne University.
- Petersen, J. L., Hyde, J. S. (2010). A Meta-Analytic Review of Research on Gender Differences in Sexuality, 1993–2007. *Psychological Bulletin*. 136 (1): 21–38.
- Pronin, E. et al. (2006). Everyday Magical Powers: The Roel of Apparent Mental Causation in the Overestimation of Personal Influence. *Journal of Personality and Social Psychology*. 91 (2): 218–231.
- Pryke, S. (2001). The Boy Scouts and the „Girl Question“. *Sexualities*. 4 (2): 191–210.

- Ray, B. J., Meaney, G. J. (2007). The Pursuit of Sexual Pleasure. *Sexuality & Culture*. 11 (1): 28–51.
- Renzetti, C. M., Curran, D. J. (2003). *Ženy, muži a společnost*. Praha: Carolinum.
- Říčan, P., Krejčířová, D. a kol. (2006). *Dětská klinická psychologie*. Havlíčkův Brod: Grada publishing.
- Shaffer, D. R. (1999). *Developmental Psychology: Childhood and Adolescence*. Pacific Grove: Brooks/Cole Publishing Comp.
- Schuengel, C. (1997). *Attachment, Loss, and Maternal Behavior: A Study on Intergenerational Transmission*. Leiden: Rijksuniversiteit te Leiden.
- Smith, L. H., Guthrie, B. J. a Oakley, D. J. (2005). Studying Adolescent Male Sexuality: Were Are We?. *Journal of Youth and Adolescence*. 34 (4): 361–377.
- Šmaus, G. (2002). Proti tvrdošijné představě o ontické povaze gender a pohlaví. *Sociální studia*. 7: 15–27.
- Štefánková, Z. (2005). Citová vazba v dětství a adolescenci ve vztahu k emocionální regulaci. *Československá psychologie*. 49 (5): 432–445.
- Štefánková, Z. (2007). Citová vazba v rané adolescenci. *Československá psychologie*. 51 (5): 503–516.
- Taylor, M., Quayle, E. (2003). *Child Pornography: an internet crime*. New York: Brunner- Routledge.
- Toleman, D. L., Szalacha, L. A. (1999). Dimension of Desire. *Psychology of Women Quarterly*. 23: 7–39
- Tošnerová, T. (1998). *Sexualita ve stáří*. Praha: Ambulance pro poruchy paměti FNKV.
- Treboux, D., Crowell, J. A., Waters, E. (2004). When „New“ Meets „Old“: Configurations of Adult Attachment Representations and Their Implications for Merital Functioning. *Developmental Psychology*. (2): 295–314.
- Vítková, J. (2003). Možnosti sociální práce se sexuálně zneužívaným dítětem. *Sociální práce / Sociální práce*. 2: 70–83.
- Vodáčková, D. a kol. (2007). *Krizová intervence*. Praha: Portál.
- Vymětal, J. (2003). *Lékařská psychologie*. Praha: Portál.
- Weiss, P. (2002). *Sexuální deviace: Klasifikace, diagnostika a léčba*. Praha: Portál.
- West, C., Zimmermann, Don H. (2009). Accounting for Doing Gender. *Gender & Society*. 23 (1): 112–122.
- Whitaker, D. J., Miller, K. S. (2000). Parent-Adolescent Discussion About Sex and Condoms: Impact on Peer Influences of Sexual Risk Behavior. *Journal of Adolescent Research*. 15 (2): 251–273.
- Wyckoff, S. C. et al. (2008). Patterns of Sexuality Communication Between Preadolescents and Their Mothers and Fathers. *Journal of Child and Family Studies*. 17: 649–662.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>
<http://www.uzis.cz/cz/mkn/indexs.html>

služby sdružení linka bezpečí

● LINKA BEZPEČÍ

116 111

www.linkabezpeci.cz

www.116111.cz

www.richardmaproblem.cz

Linka bezpečí je hlavní službou Sdružení Linka bezpečí, jehož hlavním posláním je zajišťovat pomoc a ochranu dětem, mladým lidem a rodinám v tíživých životních situacích a zároveň přispívat k prevenci před vznikem těchto situací prostřednictvím telefonických a on-line služeb, vzdělávacích a publikačních aktivit.

Linka bezpečí těchto cílů dosahuje prostřednictvím telefonické krizové intervence, kterou poskytuje 24 hodin denně, bezplatně pro volání od všech telefonických operátorů. Služba je zcela anonymní, dítě o sobě nemusí sdělovat osobní údaje a přesto je mu poskytnuta služba v plné šíři. Svým rozsahem a profesionálním zajištěním představuje Linka bezpečí na území České republiky ojedinělý projekt. Za 15 let své existence přijala Linka bezpečí přes 8 milionů dovolání od dětí a mladistvých.

● E-MAILOVÁ PORADNA LINKY BEZPEČÍ

pomoc@linkabezpeci.cz

E-mailová poradna Linky bezpečí vznikla v roce 2004 a od té doby počet kontaktů, které přijme, stále narůstá. E-mailová poradna nabízí výhody on-line komunikace – vyšší míru kontroly nad kontaktem, možnost promyslet, co chce dítě napsat. Současně nabízí možnost využít služeb krizové intervence a poradenství pro děti, které mají sluchový nebo řečový handicap, či pro děti, které se nacházejí v zahraničí.

E-mailová poradna funguje pomocí e-mailového kontaktu. Dítě, které se rozhodne, poslat svůj e-mail, obdrží odpověď do 3 pracovních dnů, ode dne zaslání dotazu. Tato lhůta je veřejně deklarována na webových stránkách Sdružení Linka bezpečí.

I prostřednictvím e-mailu si dítě může říci o pomoc tím, že o sobě sdělí osobní údaje a následně je mu zprostředkována odborná pomoc u jiné organizace. Dítě se také může na E-mailovou poradnu obracet opakovaně a doplňovat informace.

Dítě o sobě nemusí uvádět žádné osobní údaje, jen e-mailovou adresu, na kterou by rádo dostalo odpověď na svůj dotaz.

● CHAT LINKY BEZPEČÍ

<http://chat.linkabezpeci.cz>

Chat Linky bezpečí se stal novou službou Sdružení Linka bezpečí na konci roku 2006. Dětem nabízí novou úroveň anonymity, při písemné komunikaci si může klient lépe promyslet odpovědi, reakce a to, co chce napsat sám za sebe. V neposlední řadě nabízí možnost obrátit se na služby Sdružení Linka bezpečí také dětem se sluchovým a řečovým znevýhodněním a dětem pobývajícím v zahraničí nebo kdekoliv a kdykoliv, kdy je to pro ně výhodnější než telefonovat. Cílem poskytované služby je nabídnout dětem a mladým lidem další možnost komunikace, která je jim blízká a pomocí které mohou řešit své starosti a svá trápení.

● LINKA VZKAZ DOMŮ

800 111 113

724 727 777

Na Linku vzkaz domů (dále LVD) se mohou obracet děti a dospívající, pokud zvažují útěk z domova, či ústavního zařízení, nebo z těchto míst již odešli, případně byli vyhozeni z domova. Na LVD mohou volat každý den v době od 8:00 do 22:00 hodin a to z pevných linek zdarma na telefonní číslo 800 111 113 a nebo poplatně na 724 727 777.

Dětem a dospívajícím může SLB nabídnout kromě samotného hovoru, ve kterém s pracovníky a pracovníci LVD volající hledají řešení situace, předání vzkazu jejich rodičům nebo jiným dospělým osobám, které jim mohou pomoci. Stejně tak je možné, pokud to situace vyžaduje, nabídnout volajícím konferenci s rodiči, kdy se v chráněném prostředí slyší dítě, rodič a pracovník či pracovnice LVD. Klientům a klientkám v případě potřeby zprostředkováváme kontakt s dalšími odbornými institucemi (nejčastěji orgány sociálně-právní ochrany dětí).

● RODIČOVSKÁ LINKA

840 111 234

www.rodicovskalinka.cz

Jednou ze služeb Sdružení Linka bezpečí je Rodičovská linka, která poskytuje telefonickou krizovou intervenci a poradenství především rodičům, prarodičům a ostatním členům rodiny z celé České republiky. Další cílovou skupinou jsou pedagogové mateřských, základních a středních škol, kterým Rodičovská linka poskytuje výchovné poradenství týkající se především jejich žáků a studentů.

Rodičovská linka zabezpečuje své služby každý všední den v odpoledních a podvečerních hodinách v podobě tříhodinových bloků tzn., že služby jsou zajištěny každé pondělí, středu a pátek od 13 do 16 hod. a každé úterý a čtvrtek od 16 do 19 hod.

Rodičovská linka nabízí své služby za místní telefonní poplatek pro volající z celé ČR. Využívá služeb tzv. bílé linky, což je pro volající velmi výhodné, a to zejména pro uživatele z méně dostupných regionů.

● PROJEKT POMOCONLINE.CZ

www.pomoconline.cz

Projekt je určen pro děti a teenagery, služeb mohou využít i rodiče. Cílem je pomoci porozumět možným rizikům spojeným s užíváním internetu – výše zmínění mohou kontaktovat Linku bezpečí na bezplatné nonstop krizové lince, na chatu nebo e-mailem.

Pomoconline.cz je realizován v rámci projektu Safer Internet CZ (viz www.saferinternet.cz) a to od roku 2007. Projekt je spolufinancován Evropskou komisí. Partneři projektu jsou CZI, s.r.o. a OSI, z.s.p.o.

děti a jejich problémy III

sborník studií

vydalo: Sdružení Linka bezpečí © 2010
(www.linkabezpeci.cz)
Ústavní 91/95, 181 21 Praha 8

vedoucí projektu: Ing. Renáta Vargová
odborný garant publikace: Mgr. Lucie Bukovská
jazyková korektura: Mgr. Tomáš Wehle
grafická úprava: Studio Marvil, Ječná 29, Praha 2
tisk: JPM tisk, spol. s.r.o., Na Popelce 19/1187, Praha 5
Praha 2010
ISBN: 978-80-254-6840-1
neprodejný výtisk

Sdružení Linka bezpečí podporují:

generální partner

Nadace O₂

generální sponzor

EuroCAR
vozy se zárukou

významný partner

dotace a granty

**MS
MT**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

děkujeme Studiu Marvil
za grafické zpracování zdarma

